

ՄԻՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Թիւ 10 - 11 - 12

1996

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱԿԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

Հ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1996	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	ԹԻՒ 10 - 11 - 12
1996	OCTOBER - NOVEMBER - DECEMBER	No. 10 - 11 - 12

SION

VOL . 70

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՇԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՍ. ԷՋՄԻԱՇԵՆ

SUPREME PATRIARCH

CATHOLICOS

OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

ՄԻՒՌՈՒՆ ՎԵՐԱԾՆՆԴԵԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՔԱՐՈՋԸ ՄԻՒՌՈՒՆՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ

«Ով Տէր Աստուած,

Ս. Հոգւոյդ ամենասուրբ զօրութեամբը

Թող այս իւղը լինի՝

Բերկրանքի իւղ,

Լուսաւոր զգեստ,

Թագաւորական օծում,

Հոգիների և մարմինների սրբութիւն,

Հոգւորական շնորհք,

Կեանքի պահպան,

Արդարութեան կնիք,

Հաւատքի զէնք

.....

Որպէսզի՝

Նա որ օծուի սրանով՝

Վերստին ծննդեան այս իւղով

Դառնայ երկիւղած առ Աստուած

Եւ աներկիւղ ընդդէմ հակառակորդաց»:

Սա խորիմաստ և պերճաբարբառ բառերն արտասանուեցին քիչ առաջ, Միածնաէջ վեհավայրի այս սրբազան քեմից, երբ սրտայոյզ աղերսանով հայցեցինք Աստծու պայծառակերպիչ օրհնութիւնը այս նոր Միւռոնի վրայ: Խնդրեցինք մեր երկնաւոր Հօրից, որ այս օրհնեալ Միւռոնը դառնայ մեր ողջ ժողովրդի գաւակների համար կենսատու ոյժ՝ ցնծութեան և ուրախութեան, դեղ ու դարման՝ մեր ցաւերին, մաքրողական ներգործութիւն՝ մեր մեղքերին, կեանքի պահպան՝ մեր ժողովրդին, արդարութեան կնիք՝ մեր Հայրենիքին, հաւատքի զէնք՝ ընդդէմ անհաւատութեան, հաւատարմութեան հաւաստիք՝ Աստուծոյ, և քաջութեան զրահ՝ ընդդէմ երևելի և աներևոյթ բշխման:

Աստուածաշունչ և դարահունչ նոյն այս բառերով ողջունում ենք ձեզ, սիրեցեալ գաւակունք ազգիս Հայոց, այս հոգեւոր կեդրոնում, որտեղ համախմբուել էք Հայոց աշխարհի չորս կողմերից ի Հանրապետութիւնս մեր հայրենի և ի Լեւոնային Ղարաբաղ,

և համայն աշխարհի՝ արտասահմանի չորս ծագերից, յարևելից մինչ յարևմուտս, ի հիւսիսոյ և ի հարաւոյ, Հայաստանից մինչև ի Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկաներ, Ռուսաստանից, Վրաստանից և Անկախ Պետութիւնների Համագործակցութեան (ԱՊՀ) այլ երկրներից մինչև Եւրոպա, Միջին Արևելից մինչև Ծայրագոյն Արևելք:

Եւ առաջին հերթին փառք և գոհութիւն եմ ընծայում Քեզ, Հայր Երկնաւոր որ շնորհ ըրիր իմ տկար անձին, որպէս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, կատարելու առաջին միւլտոնօրհնէքը, մեր հաւատացեալ ժողովրդի համար նուիրականագոյն և սրբազնասուրբ այս արարողութիւնը, ողջ հայ քրիստոնեայ ազգի ծննդավայր Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռի այս վեհաշում և հոգեթափար սրբավայրի մէջ, որտեղ առաջին անգամ լինելով, վերջին ժամանակների մեր պատմութեան մէջ, Անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահը իր անձնական ներկայութեամբ և պետական աւագանիով, Արցախի Հանրապետութեան Նախագահի հետ միասին, գլխաւորում է հաւատացեալների այս հոծ բազմութիւնը:

Միւլտոնօրհնութեան սա հոգելից պահին այս բառերը (*"բերկրանքի իւղ", "լուսաւոր զգեստ", "կեանքի պաշապան", "արդարութեան կնիք", "հաւատքի զէնք"*) թղթի վրայից և գիրի կաղապարից դուրս են գալիս և լցում են մեր հոգիների մէջ և վերածւում են ապրումի՝ կեանքի՝, ներքին հոգեկան անյաղթելի և ամենայաղթ զօրութեան, մի տեսակ համազգային անպարագրելի և աննկարագրելի հոգեշարժի, վերստին ծննդեան, որ մեզ կը դարձնի *"երկիւղած առ Աստուած"* և *"աներկիւղ ընդդէմ հակառակորդաց"*:

Բոլորս ալ գիտակից ենք այն հոգևոր պայծառ իրողութեան, որ Միւլտոնը ոչ միայն աստուածային կնիքն է Ս. Հոգւոյն, այլև "նակտի գիր"ին պէս ազգային դրոշմը հայ մարդու իւրայատուկ կերպարին և ինքնուրոյն դիմագծութեանը: Միւլտոնը մեր քրիստոնէական հայկականութեան խորհրդանշն է, մեր ինքնութեան և արժանապատուութեան ցուցանիշը, մեր միութեան սրբազան շաղախը, մեր հոգեկան կեանքի աւիշը, որ մեր հոգևոր ծառի՝ Հայոց Առաքելական Եկեղեցու՝ արմատներից արտաթխում է որպէս կենսայնութեան և պտղաբերութեան աղբիւր: Հին միւլտոնն այսօր ահա խառնեց նորին մէջ և մեր եկեղեցու դարաւոր կեանքի անբեկանքի շարունակականութեան զօրութիւնը լցրեց մեր հոգիների մէջ մեր նոր կեանքին որպէս մղիչ ոյժ և մեր ազգային ամբողջականութեան որպէս կաթ մայրենի և հաց կենդանի:

*
*
*

Քրիստոնէական պատմութեան երկրորդ հազարամեակի մայրամուտին, երբ ազգովին, որպէս եկեղեցի, պետութիւն և ժողովուրդ, պատրաստուում ենք արժանավայել և պատուաբեր ձևով նշելու որպէս քրիստոնեայ ազգ և պետութիւն մեր ծննդեան 1700-ամեակը, ես այս միւլտոնօրհնութեան մէջ տեսնում եմ մեր վերածննդեան ոյժն ու գրաւականը: Դեռ երեկւայ պէս յիշում եմ նախընթաց միւլտոնօրհնէքը, մեր

երջանկայիշատակ նախորդին՝ անմոռանալի Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի ձեռամբ կատարուած, երբ նա հոգեկան խորագոյն բաւարարութեամբ և աննախընթաց բերկրանքով իր օրհնած միւռոնը կոչեց "Անկախութեան Միւռոն": Այն ատեն նոր էր հռչակուած մեր Հայաստան աշխարհի անկախութիւնը: Այսօր հինգ տարիներ ետք, ահա մեր նորանկախ պետութիւնը արդէն հասել է իր կազմութեան և կազմակերպութեան հնգամեայ պայծառաշող հանգրուանին: Ես չեմ ուզում անպայման մի քննարկել անուն տալ այս Միւռոնօրհնութեան: Ի վերջոյ, կարիք չի եղել անցեալում անպայման յատուկ քննարկումներ տալ միւռոնօրհնութեան արարողութիւններին: Բայց զգում եմ, իմ ողջ գոյութեամբ, որ վերածնութեան շունչն է ծագել և տարածուած է մեր Մայր Հայրենիքի և ողջ աշխարհի հայութեան կեանքում: Նախազգում եմ որ 1700-ամեակը պիտի լինի վերածննդեան մի նոր իմն աւազան մեր ժողովրդի հոգեւոր և ազգային վերանորոգութեան, մեր հազարամեակների պատմութեանը մէջ մի նոր դարաշրջանի կերտմանը համար: Ահա թէ ինչու մեր նոր Անկախութեան այս առաջին հնգամեակին, տարւում եմ 20-րդ դարի այս վերջին Միւռոնօրհնէքը ձօնելու մեր Հայաստան աշխարհում Քրիստոնէութեան որպէս պետական կրօն նանաչման, մեր Քրիստոսահիմն և Առաքելաշաւիղ եկեղեցու պաշտօնական հիմնադրութեան 1700-ամեակին և այն կոչելու "Վերածննդեան Միւռոն":

Ես իմ ձայնն եմ վեր առաքում ի քարծուսն ասելով. —

«Փառք քեզ, Աստուած, որ Քո Միածին Որդու ի Հայաստան էջքով օրհնեալ և կնքեալ, Քո սուրբ Հաւատքին մարմին տուող երկնասլաց և գեղակերտ տաճարներով աստղնուած, Քո սուրբ կրօնին Հաւատարիմ նահատակների, մարտիրոսների և Հերոսների սուրբ արիւնով և սրբագործ քրտինքով ոռոգուած մեր երկրում մենք ահա ապրեցինք անցնող հինգ տարիներին մեր սեփական կամքով, մեր անկախ պետականութեամբ:

Քո օրհնաբեր շնորհի զօրութեամբը ազատուեցինք բռնութեան կապանքներից: Լծուեցինք բռնապետական կարգերի թողած եօթտասնամեայ հետքերը մաքրելու առողջարար գործին: Սկսեցինք նոր կարգավիճակ ստեղծել, Հաւատարիմ՝ Քո շնորհած ազատութեան: Գիտակցում ենք, որ դեռ երկա՛ր ճանապարհ ունենք մեր առաջ: Վերածննդեան այս լուսալից շրջանում հնգամեայ մեր անկախ պետութիւնն ու ազգը կարիքն ունեն յառաջագնաց աճման և զօրացման: Այս միւռոնօրհնութեամբ վերանորոգի՛ր, մեր Սուրբ Հայրերի սրբաշունչ բառերով՝ "նորափետուր զարդարի՛ր" մեր սուրբ եկեղեցին, իր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեամբ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնով և նուիրապետական միւս Աթոռներով և բոլոր թեմերով, որպէսզի նա կարողանայ դառնալ հոգեւոր սննդեան առատաբուխ աղբիւր մեր ժողովրդի հոգեւոր մաքրագործման, բարոյական առողջութեան, Հայրենիքի վերաշինութեան և

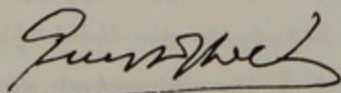
պետութեան զօրացման»:

Սիրելի՛ք,

Երէկ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում կատարեց մի դէպք որ մե՛ծ, շա՛տ մեծ նշանակութիւն ունի մեր ներկայ ժամանակների պատմութեանը մէջ: Երէկ, եկեղեցական շքեղ թափօրով և պետական ու ժողովրդական մասնակցութեամբ Մեր երջանկայիշատակ նախորդներից, նահատակութեամբ իր կեանքը կնքած ԽՈՐԷՆ Ա ՄՈՒՐԱԴԲԷԿԵԱՆ անմահանուն կաթողիկոսի անիւնները փոխադրուեցին Գայիանէ վանքի շրջափակից Ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, և զետեղուեցին Մայր Տաճարի մուտքին: Մի կաթողիկոս, որ, տոգորուած Հայց. եկեղեցու անկախութեան ոգով և գաղափարով՝ իր կեանքը տուեց որպէս գինը իր հաւատքին և նախանձախնդրութեան, զոհ գնալով մեր երկրին և ժողովրդին պարտադրուած բռնապետական իշխանութեան: Նա չունեցաւ Հայց. եկեղեցու աւանդութեան և իր կաթողիկոսական աստիճանին ու պատուին համապատասխան թաղում: Իր կաթողիկոսութեան վեց տարիներին նա չունեցաւ ոչ մի առիթ և ոչ մի ազատութիւն կաթողիկոսական իշխանութեան միայն յատուկ իր պարտականութիւնը՝ Միւռնոթիցէ՛քը կատարելու: Հայաստանի ազատ ու անկախ մեր նոր Հանրապետութեան այս առաջին հնգամեակին, մեր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի վայելած ազատութեան և վերածաղկումի այս նոր շրջանին, իմ կատարած այս առաջին Միւռնոթիցէ՛քը ես ընծայում եմ որպէս խունկ բուրումնաւէտ նրա պայծառ և ճանաչող յիշատակին, որ վստահաբար պիտի լինի ներշնչման անսպառ և կենսարար աղբիւր մեր նո՛ր հոգևորականութեան և հոգեպէս ու ազգապէս ու պետականօրէն վերանորոգուող մեր ժողովրդին, յատկապէս նոր սերնդին:

Թող իր շիրիմը լինի մի նոր և պայծառահունչ դօղանջ հոգևոր այս **"ԱՆԼՈՆԻ ԶԱՆԳԱԿԱՏՈՒՆ"**ին՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին:

Աղօթում եմ որ նորօրհնեալ այս Միւռնոթի բոյրը տարածուի մեր ողջ հայ ժողովրդի կեանքում թէ՛ Մայր Հայրենիքում, մեր Հանրապետութիւնում, թէ՛ Արցախում և թէ սփիւռքում որպէս հեղում Ս. Հոգու շնորհներին, որպէս շաղկապ մեր ազգի միութեան, որպէս շունչ զօրութեան, հոգեկան արիւթեան, որպէս վահան ընդդէմ բոլոր տեսակի չարիքների և որպէս երկնածիր ճանապարհ խաղաղութեան և երջանկութեան վասն փառաց Աստուծոյ և վասն շինութեան և բարեկարգութեան եկեղեցւոյս Հայաստանեայց և ազգիս Հայոց Հայկազեան. ամէն:

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

8 Սեպտեմբեր, 1996

Ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին

digitised by

A.R.A.R.@

ԻՆԳՆԱՏԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱԽԵՏԱՐԱՆԻՆ

ԳԼՈՒԽ Գ.

1- Տիբերիա կայսեր տերության տասնընգներորդ տարիին, երբ Պոնտացի Պիղատոսը հրեաստանի կառավարիչ էր, երբ Հերովդես Գալիլիոյ մէջ չորրորդապետ էր եւ իր եղբայրը Փիլիպոս չորրորդապետ էր Տիրացւոց եւ Տրաքոնացւոց աշխարհին, երբ Լիսանէ Արելինացւոց աշխարհին չորրորդապետ էր, Աննայի եւ Կայիափայի քահանայապետութեան օրօք, Աստուծոյ խօսքը Զաքարիայի որդի Յովհաննէսի վրայ եկաւ անապատին մէջ: Եկաւ Յորդանանի հովտին բոլոր կողմերը քարոզելու այն մասին թէ մկրտութիւնը ապաշխարութեամբ, մեղքերու թողութիւն է:

Ղուկաս Աւետարանիչ, անթերի կը պահէ ժամանակագրութիւնը եւ պատմութեան կարգը: Իսկ Մատթէոս անփոյթ է ժամանակագրութեան վերաբերմամբ: Այլ միայն կը յիշատակէ տնօրինական խօսքերը: Եգիպտոսէ վերադառնալով եւ ի Նազարէթ բնակելէ ետք, Յովհաննէսի երեւիլը կը պատմէ ըսելով, «այն օրերուն եկաւ Յովհաննէս Մկրտիչ»: Իսկ Ղուկաս, պատմութիւնը ամբողջութեամբ կը պահէ: Նախ ծնունդը, որը Օգոստոս կայսեր ժամանակ պատահած ըլլալը ցոյց տուաւ որով Նազարէթէ բերուած կըլլայ բեթղէմէ, մարդահամարին համար: Ապա տասներկու տարեկանէն ետք իր անձը կը յայտնէ տաճարին մէջ խօսելով օրէնքի վարդապետներուն: Իսկ հոս ժամանակը կը ժշդէ ըսելով Տիբերիա կայսեր թագաւորութեան տասնընգներորդ տարիին: Պատմութեան ստուգութեան համար կարելորդ կը համարի այդ շրջանի կուսակալներն ալ յիշել. զանոնք անուանելով չորրորդապետ. որովհետեւ երբ Հերովդէս մեռաւ այն որ արքայի անուն եւ պատիւ ունէր, Հռովմէացիները խորհեցան վերցնել այդ պատիւը անոր որդիներէն, ուստի իշխանութիւնը չորսի բաժնելով, տուին Հերովդէսի չորս զաւակներուն եւ զանոնք չորրորդապետ անուանեցին:

Ասոնք են Արքեղայոս, Հերովդէս, Փիլիպոս եւ Լիսանէս: Իսկ եթէ Մատթէոս միայն Արքեղայոսը կը յիշէ իբրեւ Հրեաստանի թագաւոր, միւսներուն դէմ չէ. որովհետեւ Հերովդէս չորրորդապետն ալ թագաւոր կ'անուանէ: Երդում ըրաւ կ'ըսէ, իր թագաւորութեան կէտը անոր տալ: Արդ, Արքեղայոս կարճ ժամանակ ետք կը մեռնի: Հռովմէացիները անոր տեղ Պոնտացի Պիղատոսը Երուսաղէմի կառավարիչ նշանակեցին: Նոյն ատեն բռնացան Աննայի եւ Կայիափայի քահանայութեան վրայ, Հռովմէացիներէն առնելով իրենց իշխանութիւնը ամէն տարի եւ ոչ թէ ընտրուելով ըստ Մովսիսական օրէնքի: Նոյնիսկ ժամանակը մօտեցած էր որ կարգերը եւ քահանայութիւնը վերցուին: Այս բոլորը կը յիշատակէ քննութիւն կատարողներուն համար որպէսզի առանց կասկածի քննիչները ընդունին խորհուրդները: Ուրեմն կ'ըսէ Տիբերիայի արքայութեան ժամանակ, չորրորդապետ էին Հերովդէս, Փիլիպոս եւ Լիսանէս. իսկ Երուսաղէմի կառավարիչ էր Պիղատոս:

2- Աստուծոյ խօսքը Յովհաննէսի վրայ եկաւ, ըստ որում մարգարէները կոչուեցան Աստուծոյ կողմէ ժողովուրդին համար մարգարէանալ, այս պատճառաւ ալ սա պահուեցաւ անապատին մէջ, անտես մարդոցմէ եւ ապա կոչուեցաւ Աստուծմէ, մարդոց երեցաւ սքանչելի վարքով. խստամբեր իր վարքին համար տեսողները կը հիանային: Աստուծոյ յառաջագոյն տեսչութիւնը այսպէս տնօրինեց որպէսզի կարապետին յղութիւնն ու ծնունդը զարմանալի ըլլան եւ առօրինութիւնն ալ ակնառու, որպէսզի անոր վկայութիւնը ըստ ամենայնի հաւատարման ըլլայ: Ըստ Յովհաննէս Աւետարանիչի որ կ'ըսէ.-

անկիւս լոյսը չէր այլ նոյն ինքն Լոյսին մասին պիտի վկայէ որպէսզի ամէնքը հաւատան անոր: Ուրեմն անապատէն գալով որպէս երկինքէն իջած հրեշտակ, անկերակուր, խարազնազգեստ, ապաշխարել կ'ուսուցանէր եւ ջուրով մկրտուիլ, որպէսզի մեղքերու աղտերէն սրբուին եւ պատրաստ ըլլան ընդունելու եկող ազատիչը:

Արդ, Յովհաննէսի երեւիլն ու քարոզելը կը ճշմարտուի Եսայեայ վկայութեամբ. որովհետեւ մարգարէները ոչ միայն Տիրոջ մասին յայտնատեսեցին այլ մարգարէացան նաեւ անոր կարապետին վերաբերմամբ: Վասն որոյ Եսայի զայն ձայն կ'անուանէ, անապատէն գալով կենաց բանին ճանապարհ բացող: Այս ձեւով նաեւ Քրիստոսի զօրութիւնը ցոյց կուտայ որովհետեւ ձորերու խորքերը կը լեցնէ որոնք անհաւատութեան վիճիւր են որոնցմէ իբրեւ թուրմ բռնուելով մարդիկ չէին կրնար անցնիլ յաւիտեական կեանքի: Ուստի կը լեցնէ ատոնք որպէսզի հաւատաւոր յաւատարացած, մարդոց համար դիւրին ըլլայ անցնիլ: Սատանային լեռնացեալ

թագաւորութիւնն ալ կը հարթէ: Առաքինութեան դժուար եւ անկոխ ճանապարհէն կ'ընթանայ որպէսզի դիւրագնալի ընթացք ուսուցանէ. յետայնու առապարները չեն կրնար զինք արգիլել որովհետեւ Աստուած բոլորին ալ իր փրկութիւնը պիտի տայ: Արդ, կարապետը գալով ըստ մարգարէի կանխասացութեան, սկսաւ չարերը սաստել, իժի ծնունդ զանոնք կոչելով: Մերթ կ'սպառնայ անփախչելի գեհեմին վախը զգալ տալով որուն մասին չէին լսած: Այս բոլորով անյուսութեան չառաջնորդէր այլ, կ'ուսուցանէ ապաշխարել, հաւատոյ հայր Աբրահամի վրայ միայն յոյս չղնելու, այլ անձամբ պիտանի ըլլալու: Ապա թէ ոչ Աստուած կրնայ մերժել զանոնք եւ իրենց փոխարէն ուրիշներ Աբրահամի ժառանգորդ դարձնել: Կ'սպառնայ նաեւ Աստուածային բարկութեան ստրով ու տապարով, անգիղջն ու անբժշկելիները Աստուծոյ հաղորդութենէն կտրելու եւ մատնելու յաւիտեանական կրակի տանջանքներուն: Ժողովուրդը տեսնելով զինք այսպիսի խտամբեր եւ զարմանալի վարքով, զարհուրելով իր խօսքերէն ըսին.

10- Ի՞նչ ընենք. ի՞նչպէս հմար է գերծանիլ Աստուածային բարկութենէն: Անկեա ցոյց տուաւ առաքինութեան ճամբան ոչ թէ օրէնքներով որոնք Մովսէսէ ընդունեցին, այլ Աւետարանէն որոնք Քրիստոսէ պիտի. ընդունէին: Ապա պատասխանելով կ'ըսէ. - Ով որ երկու հագուստ ունի, մէկը թող տայ անոր որ չունի, նոյնպէս կերակուրի մասին: Ահաւասիկ յայտնապէս տէրունական խօսքերուն ձեւն ու կերպարանքը ունի. քանի որ անկեա օրինադրեց իր աշակերտներուն երկու պարէգօտ չհագուիլ: Ով որ երկուքը ունի, մէկը տայ չունեցողին: Արդ, կ'սկսի խրատել զանոնք այս առաքինութեամբ, անոր կարեւորութեան համար: Բոլոր առաքինութիւններուն գլուխը սերն է. դատաստանի օրը ոմանք պատուով պիտի պսակուին այս պատճառաւ եւ ոմանք ալ անարգուելով պիտի պատժուին, ուրեմն կ'ուսուցանէ անոնց մարդասիրութիւն, որպէսզի ի ձեռն հաւատոց փրկութեան հասնին:

12- Մկրտուելու եկողներուն մէջ մաքսաւորներ կամ հարկահաւաքներ կային, ըսին, - վարդապետ ի՞նչ պէտք է ընենք: Անոր առաքինութեան համբաւը շատերը մղեց որ իրեն գան, ինչպէս հիւանդները բժիշկին կը դիմեն: Ծատերուն բժշկութեան պատճառ եղաւ, ըստ այնմ մաքսաւորներ ու մեղաւորներ արդարացան յԱստուած, որովհետեւ Յովհաննէսի մկրտութեամբ մկրտուեցան. Գուկ. 7: Ոչ միայն մկրտուեցան այլ ուզեցին սորվիլ թէ ինչպէս հմար է պարգեւներու արժանի ըլլալ: Ան ալ օրէնքներ կարգեց ոչ անհնարին, քանզի ամէնքը նոյն ճանապարհաւ չեն կրնար ընթանալ եւ նոյն տեղն ալ չեն կրնար հասնիլ: Ուրեմն առաքինութեան ճանապարհին համաձայն օթեվանները որոշուեցան, ըստ այնմ, բազում օթեվանք են ի տան հօր իմոյ:

13- Ըսաւ անոնց, աւելի մի գանձէք քան ինչ որ հրամայուած է ձեզ: Թէեւ օրէնք հաստատուած էր բայց անօրէնքներ կային եւ անօրէնութեամբ լի էին եւ չէր կրնար բառնալ ասոնք, որովհետեւ իշխանութիւններէն հաստատուած էր: Քրիստոսի աւետարանն ալ թագաւորի օրէնքներուն դէմ ապստամբիլ չսորվեցուց, բացի հաւատքէն: Այս պատճառաւ ալ առաքելը կը խրատէ հատուցանել ամենքին պարտքերը, հարկերը, տուրքերը, երկիւղը կամ յարգանքը եւլն:

14- Զինուորները եւս հարցուցին, մենք ի՞նչ պէտք է ընենք: Թէպէտ ըստ պատահման իւրաքանչիւր ոք աշխարհիկ գործի մը մէջ կ'ըլլայ, սակայն խոնարհ գործերու կամ պաշտօններու մէջ եւս ընտիրներ կը գտնուին եւ չարերը միշտ կը խրատուին բարին գործելու: Եւ ասիկա ահաւասիկ յայտնի է դպիրներուն ու փարիսեցիներուն որոնք օրէնքներով սնանեցան բայց Աստուծոյ խորհուրդները անարգեցին, չհաւատացին Յովհաննէսի քարոզութեան: Եւ հիմա մաքսաւորներ եւ զինուորներ անբարի գործերու մէջ ընտիրներ երեւցան, մօտենալով կը հարցնեն որպէսզի սորվին թէ ինչպէս պիտի փրկուին տանջանքներէն: Ասոնց եւս պատշաճօրէն կը խրատէ, ինչպէս նաեւ մաքսաւորներուն ըսելով, ոեւէ մէկը մի գրկէք, ոեւէ մէկը մի զրպարտէք: Բաւականացէք ձեր ռոճիկներով կամ թռչակներով:

Որովհետեւ զինուորները շատ անգամ տկարներուն մօտ ինքզինքնին գազան կը ձեւացնեն, յափշտակելու եւ կեղեքելու համար, անպարտականը պարտական կը հանեն, խոժոռ եւ անընտել դիմագծով կը ներկայանան որպէսզի իրենց տունները աւարով լեցնեն: Այսպիսի գործընթացէ հրաժարիլ կը հրամայէ եւ բաւականաւ միայն իրենց վաստակին պարգետով որը նշանակուած է անոնց թագաւորէն: Ասիկա իրենց համար թող նկատուի այն փոխադրութիւնը որը կ'ստանան հողագործները երբ պտուղները քաղեն:

15- Ժողովուրդը ակնկալութիւն ուներ, կը խորհէին Յովհաննէսի մասին, արդեօք ա՞յս է Քրիստոսը: Որովհետեւ ժամանակը մօտեցած էր ըստ մարգարէներու որոնք սահմանեցին անոր գալուստը եւ կ'սպասէին. տեսնելով Յովհաննէսի վարքը որուն նմանը բնաւ տեսած չէին,

կարծեցին թե ան է: Իսկ Յովհաննէս հոգով գիտնալով անոնց խորհուրդները, սկսաւ խօսիլ այն մասին որուն ակնկալութեամբ կ'սպասէին: Քարոզեց անոր բնութեան փառքը որը ղրկեց զինք ճանապարհ բանալու եւ ժողովուրդը պատրաստելու:

16- Մի կարծեք, այն չեմ որուն կ'ակնկալէք. նա ձեր մէջ է եւ դուք չէք գիտեր զայն. ինձմէ վերջ պիտի գայ: Ապա յայտնեց իր տիրոջ անգուական բարձրութիւնը:

Արժանի չեմ անոր կօշիկները քակելու: Իր անձը նսեմացուց, մկրտութիւնն ալ փոքրացուց, միայն ջուրով ըլլալը յայտնեց, ցոյց տալով աննախանձ եւ անսահման բարձրութիւնը որով նա պիտի մկրտէ հաւատացեալները:

Նա պիտի մկրտէ ձեզ սուրբ հոգով եւ հուրով: Մկրտութենէ եւ արդարացումէ ետք կը զարհուրեցնէ զանոնք հեծանցաւ ընտրութեամբ մասին. որպէսզի ոեւէ մէկը յարդի նման անպիտան չըլլայ եւ դատաստանին օրը կրակի միջ չդառնայ: Ուրիշ շատ խօսքերով ալ զանոնք կը մխիթարէր ու կը խրատէր: Նաեւ Հերովդէսը կը յանդիմանէր, այս պատճառաւ ալ բանտ դրուեցաւ: Իսկ Տէրը խնարհելով մարդոց մէջ շրջեցաւ, տնօրինական գործը կատարելու համար, ուստի խնարհութեամբ կուգայ մկրտուելու իր ծառայէն: Երկինքը կը բացուի: Կը վկայուի Հօրմէն եւ կը յայտնուի Ս. Հոգիէն: Մօտակայ բազմութիւնը կը տեսնէ հրաշքները, ինչպէս տեսած էին իր ծննդեան ատեն: Կը սրբէ ջուրը եւ կուտայ զայն մեղուցեալներուն որպէս լուացումն սրբութեան: Այս բոլորէն ետք կը յիշէ նաեւ թէ Յիսուս երեսուն տարեկան էր, որպէսզի տեղեկացնէ այն բոլորը որոնք պէտք է գիտնանք:

23- Յիսուս երեսուն տարեկան էր երբ սկսաւ տնօրինական գործին, ժամանակի մէջ մտաւ մօր միջոցաւ, բայց անժամանակ է ի հօրէ: Անոնք որոնք տեղեակ չէին խորհուրդին, կը կարծէին թէ Հեղիի որդի, Յովսէփի որդին էր: Մկրտութենէն ետք Ղուկաս ազգահամարը կը կազմէ: Իսկ Մատթէոս անտարանին սկիզբը մարմնաւոր ծնունդին ազգահամարը կը կազմէ ոչ ի զուր տեղ: Մատթէոս բնութեամբ որդիները կը յիշէ ու գրի կ'առնէ որոնք միմեանց ծնանելով կը հասնին մինչեւ մեր Տիրոջ մարմնական ծնունդը: Իսկ Ղուկաս հոգեւոր ծննդեանէն կը կարգէ ազգահամարը եւ կը գրէ շնորհքի որդիներու մասին եւ կը տանի աւարտելու մինչեւ Ադամ եւ Աստուած: Որպէսզի մենք ալ խորհրդին զօրութիւնը իմանանք թէ ամէնքս ալ հոգեւոր ծննդեամբ Աստուծոյ որդիներ եղանք: Այս բոլորէն ետք, լցեալ արդարութեամբ կը մեկնի մարդոցմէ եւ կը բնակի անապատին մէջ: Պահք կը պահէ. կ'անօթեմայ որպէսզի ապստամբին համարձակութիւն տայ իրեն մօտենալու: Այսպէս Ադամային բնութիւնը առնելով որը յաղթուեցաւ սատանայէն, նոյն բնութեամբ ու մարմնով կը զօրանայ աշխարհակալ իշխանին վրայ: Փորձութեան ենթարկուեցաւ եւ ըստ ամենայնի զգեստեց զայն: Սատանան եկաւ փորձելու որպէսզի անոր զօրութիւնը չափէ կամ տկարանալու պարագային յանդիմանէ հակառակ Հօր խօսքին որ վկայեց իր մասին: Խաբէութեան բոլոր մեքենայութիւնները յաղթահարուեցան: Յիսուս աւարտելով բոլոր փորձութիւնները եւ յաղթելով, առաքինական վարքի օրինակ տուաւ բոլոր անոնց որոնք կը հաւատան ու կը մկրտուին ի մահ հորա, ըմբռնելու համար թէ մեզի համար փորձի եւ ճիգերու ասպարէզ կայ եւ ոչ թէ հանգստեան: Նախ ինք մարտնչեցաւ ու յաղթեց, սուրբացուց նաեւ մեզ պատերազմի ընդդէմ չարին եւ յաղթել: Իջնելով փորձութեան լեռնէն, կը նմանի պատերազմէն դուրս եկող յաղթական թագաւորի, թշնամիին թագաւորութենէն վանելով կը բերէ կապեալը: Այսպէս եւ Յիսուս, դէտերու զօրապետը գերի առնելով, հսկան կը կապէ եւ կ'սկսի այնուհետեւ իր ուսուցման եւ վարդապետութեան:

Գլուխ Դ.

Յիսուս Ս. Հոգւոյն զօրութեամբ Գալիլիա եկաւ: Հոգւոյն պատիւը նսեմացնողները ի՞նչպէս չզարհուրեցան: Ահա յայտնի է նոյն էութիւնը իր հետ է ամէն տեղ: Իր յղացման, սնունդի եւ մկրտութեան ժամանակ, աղանձի նմանութեամբ կ'իջնէ իր վրայ: Ս. Հոգւով կը լեցուի, նոյն Հոգւով կ'առաջնորդուի անապատ, սատանայէն փորձուելու համար: Դարձեալ Ս. Հոգւոյն

զօրութեամբ Գալիլիա կուգայ. հրաշքներ կը գործէ, Ս.Հոգւոյն գործակցութեամբ զօրութիւն կը ցուցնէ: Այնքան կը մեծնան հրաշքները որ ամէն տեղ սփռուելով համբաւը կը տարածուի, հեռա-բնակ վայրերէ շատեր կուգան զինք տեսնելու: Ախտաւորները բժշկուելու իրենց ախտերէն:

14- Իր համբաւը տարածուեցաւ գաւառին ամէն կողմը: Այս այն է որ Մատթէոս կը յիշէ ըսելով, կը շրջէր Գալիլիոյ մէջ, կ'ուսուցանէր եւ հիւանդները կը բժշկէր: Իր համբաւը տարածուեցաւ նաեւ Ասորոց երկրին մէջ եւ ամէն կողմերէ կուգային իրենց:

15- Եւ նա կ'ուսուցանէր ժողովրդեան, ամենքէն փառաւորուելով: Ժողովուրդը տեսնելով նորանշան հրաշքները կ'սքանչանար վասնզի երբեք նման բան ոչ տեսնուած եւ ոչ ալ լսուած էր: Կոյրը կ'ըսէր թէ բնաւ լսած չենք որ մէկը, ի ծնէ կոյր ծնածին աչքերը բանայ: Արդ, տեսնելով անսահման զօրութիւն եւ իմաստութիւն, ճանչցան թէ առաւելեալ է բնութեան սովորական չափերէն: Ոմանք հաւատացին թէ Քրիստոսն է: Ամենքէն կը փառաւորուէր:

16- Եկաւ Նազարէթ ուր սնած էր:

Թէեւ գիտէր թէ անոնք պիտի չընդունէին իր խօսքերը, սակայն տակաւին կուգայ անոնց մօտ որպէսզի անպատասխան ընէ զանոնք. ըստ այնմ, "եթէ եկած եւ խօսած չըլլայի անոնց, մեղք պիտի չունենային":

Շաբաթ օրը մտաւ ժողովրդեան բազմութեան մէջ ըստ նախնի սովորութեան, երբ կը բնակէր անոնց հետ: Ինչ է այդ ժողովարանը: Մովսէս օրինադրեց որ ռեւէ մէկը զոհ չմատուցանէ այն վայրէն դուրս որ Տէրը կ'ընտրէ: Այս Մովսիսական օրէնքն էր, բայց ամենուրեք անոնք ժողովարաններ շինեցին: Ծերերը մօտենալով ըսին հարիւրապետին մասին թէ կը սիրէ մեր ազգը եւ թէ ժողովրդանոցները նա կ'առուցեց մեզ համար: Արդ՝ ամէն տեղ ժողովարաններ շինեցին, ոչ թէ զոհելու համար, այլ միայն աղօթք մատուցանելու, ինչպէս անոնց օրէնքն էր: Որովհետեւ շաբաթ էր, հանգստեան օր, կը հաւաքուէին մարգարէներու պատգամները լսելու եւ հայցուածներ ընելու:

17- Յիսուս մտնելով այնտեղ, տուին իրեն Եսայեայ մարգարէի գիրքը: Ոչ թէ որպէսզի կարդայ, այլ պախարակուի, որովհետեւ իրենց մէջ կ'ապրէր եւ գիտէին թէ դպրութիւն չուսանեցաւ, խորհեցան հրապարակաւ ամչցնել զինք: Կը կարծէին թէ պիտի հրաժարի ըսելով թէ չեմ կրնար կարդալ եւ այնուհետեւ կրնային թշնամանալ ըսելով - ի՞նչպէս վարդապետ եւ ուսուցիչ եւ եւ գիրքը չես ճանչցար: Երբոր տեսան թէ առաւ, ոտքի կանգնեցաւ եւ սկսաւ ընթերցնել, հիանալով զարմացան: ամբողջ ժողովուրդը զարմանքով անոր կը նայէր:

Բանալով գիրքը, գտաւ այն տեղը ուր գրուած էր. - Տիրոջ Հոգին իմ վրաս է որովհետեւ զիս օծեց: Ոչ թէ պատահաբար բացաւ, այլ Աստուածային իմաստութեամբ բացաւ կարդալու ինչ որ իր մասին մարգարէութիւն կար: Քանզի իր մասին մարգարէները լոյս գրեցին: Զինք օծեալ կոչեցին, ոչ թէ ուրիշներու նման ըստ օրինի մարմնական իւղով օծուած, այլ հոգով սրբով. Սաղմոս: Արդ, մարգարէները այսպէս կը մարգարէանային: Աւետարանիչները եւս կ'աւանդեն այն մասին թէ ամէն ինչ կը պատահէր Ս. հոգւոյն ներգործութեամբ:

18- Աստուծոյ Հոգին իմ վրաս է: Ի դիմաց Քրիստոսի կը խօսի: Այլուր, անոր վրայ պիտի հանգչի Աստուծոյ հոգին, իմաստութեան հոգին կ'ըսէ: Արդ, Տէրունական մարմինը օծուեցաւ Ս. Հոգով, Աստուածային իւղով օծուեցաւ եւ Հօրմէն զրկուեցաւ անտարանցելու աղքատաց: Քանզի Աստուածային փառքէն աղքատացեալ մեր բնութեան անտիս կուտայ, վերստին նախկին կամ առաջին փառքին հանելու: Կամ պէտք է հասկնալ այսպէս - երանելի են հոգով աղքատները որովհետեւ անոնցն է երկնքի արքայութիւնը:

18- Բժշկել սրտով քեկեալները. ըստ այնմ կը բժշկէ քեկեալ սրտերը, կը պատէ անոնց բոլոր վերքերը: Քանի որ ամէն անձ քեկուեցաւ սատանայական հարուածներէն, այն որ ոչեւութենէ ի լինելութիւն քերաւ մեզ, մեր վերքերը կը բժշկէ: Ըստ այնմ առական ալ պատմեց իր խնամքին մասին առ այն որ ինկաւ աւազակներուն ձեռքը, պատեց վերքերը, ձեթ եւ գինի դնելով:

19- Գերիներու թողութիւն քարոզել: Այսինքն ազատութիւն: Որովհետեւ նա եկաւ գերեալները բռնաւորէն ազատելու համար: Իսկ ի՞նչու քարոզել եւ ոչ անմիջապէս իշխանաբար չազատել: Որովհետեւ մենք եւս պարտինք նպաստ բերել մեր ազատագրման: Անսալով անոր քարոզութեան, հաւատալով անոր, ապա միայն ազատութիւնը կատարեալ կը լինի: Կոյրերուն աչքերը կը բանայ ըստ Դաւթեան եղբի:

19- Որպեսզի կոյրերը տեսնեն: Երեւելի ախտեր բոյն կը դնեն մեր մարմնոյն մէջ եւ կ'ապականեն. նոյնպէս եւ հոգիներուն մէջ նոյն համեմատական չափով ժանտ եւ ապականարար ախտեր կան: Այսպէս ուրեմն կայ նաեւ հոգիներու կուրութիւն որոնք լուսաւորելու համար եկաւ անկա: Մեղքերուն խաւարը բառնալով, հարկաւ անհաւատութեան կուրութիւնը կը վերնայ շնորհելով հոգիներու լուսաւորութիւն որ արդարութեան եւ բարեպաշտութեան վարքն է: Կատարած այս գործերուն համար ըսուած է- "Ի դատաստան եկի յաշխարհս, որպէսզի անոնք որոնք չեն տեսներ, կարեման տեսնել եւ անոնք որոնք չարաչար կը տեսնեն, կուրանան": Կոյրերուն տեսողութիւն շնորհեց. հոգւով կոյրերը լուսաւորեց:

19- Արձակել բանտարկեալները, թողութիւն ստանալու համար: Խօսքերուն արտաքին ձեւը մարմնական է եւ ըստ մարմնոյ ալ անյարմար, բայց հոգեւորապէս շատ ալ յարմար են. ինչու որ մեղքերը հոգիներու վրայ դժնդակ կ'ապանքներ են, նաեւ դաժանագոյն վերքեր, որոնցմէ Յիսուս եկաւ արձակելու եւ վերքերը բժշկելու: Արդ, վերքերու եւ մեղքերու այս կապանքները կը լուծուին երբ յանցանքներու թողութիւն եւ քաւութիւն ըլլայ, այսպէս կ'արձակուինք ի կապանաց:

19- Քարոզել գտարեկան Տեառն ընդունելի. այսինքն յայտարարել Տիրոջ հաճելի տարին: Մարգարէին այս խօսքերը դիւրաւ քննելի են: Գրեալ է Աստուծոյ հաճելի տարի եւ մեր Աստուծոյ հատուցման օր: Ասոնց հաւասար են առաքեալներուն սա բացատրութիւնները.- այս է ժամանակ ընդունելի. այս է օր փրկութեան, մի արատաւորէք դուք զձեզ: Այսպէս մարգարէները գրեցին թէ Քրիստոսի գալուստը, փրկութիւնը ընդունելու ժամանակ է եւ անշուշտ միայնգամայն Աստուծոյ ընդունելի հաւատք ընծայելու ժամանակ: Մարգարէն կ'աւելցնէ նաեւ բոլոր Աստուածեղէն այն փառքները որոնք Յիսուս կը շնորհէ մարդկային ցեղին: Հոգւով սգաւորներուն Սիրոյ կառքը կուտայ: Մեղաւորութեան գիտակցութեամբ սգաւորները սրբուելով մեղքերէն, փառք կ'զգենուն, որով սուգը կը թօթափի եւ հոգիները կը զուարճանան: Կորուսիչ մեղքերու համար տրտմելու փոխարէն, որով մոխիր ցանած էին իրենք իրենց վրայ, Ս. Հոգւոյն օծումը կ'ընդունին շնորհաց աւազանին միջոցաւ: Սգաւորներուն ոչ միայն ուրախութիւն կը շնորհէ այլ եւ փառքի հանդերձանքներ կը հագուեցնէ, զի անոնք որոնք ի քրիստոս մկրտուեցան, Քրիստոսը զգեցած են. Գաղ. 3:27 եւ նա է պատմութեան ուրախութեան որուն զուգապատիւ փառք չի կրնար ըլլալ: Այսպէս ազատելով մեղքերէն արդարութեան ազգ պիտի կոչուին որ է անուն Քրիստոնէութեան: Աստուծոյ փառքին համար տունկ կամ ծառ, նորոգ տնկուած, Քրիստոսի ամենակեցոյց ձեռամբ, ըստ առաքեալին թէ տնկակից եղանք անոր մահուան նմանութեան, ուրեմն անոր յարութեան ալ յարութեանակից պիտի ըլլանք: Դաւիթ եւս փրկուածները տունկի կը նմանցնէ ըսելով. - տնկեալք ըլլան Աստուծոյ տան մէջ եւ թող ծաղկին մեր Աստուծոյ գաւթին մէջ: Մարգարէներուն խօսքերը երկայն են աւազանէն ծնեալներու մասին բացատրութիւններով:

19- Օրէնքին համաձայն գիրքը առնելով ոտքի կեցաւ կարդալու համար: Յետոյ գիրքը ծառային տուաւ սպասաւորը պատուելով: Յետոյ սկսաւ մեկնել այն բոլորը որոնք չէին հասկնար:

21- Այսօր լցան գիրքս այս յականջս ձեր. այս գիրքը ճշմարտութեամբ այսօր ձեր ականջներուն մէջ. այսինքն մարգարէներուն կանխասացութեան խորհուրդը իմ մասին, կատարութեամբ լրացաւ, որովհետեւ օրէնքն ու մարգարէները վերջացան: Այսպէս կը հաւաստեն նաեւ աւետարանիչները այս մասին, քանզի Յիսուսի բազմաթիւ հիւանդներ բժշկելուն առթիւ, Մատթէոս կը գրէ - կատարութեամբ Եսայի մարգարէի խօսքը առ այն թէ նա մեր հիւանդութիւնները վերցուց եւ մեր ցաւերը բժշկեց: Հոս ուրեմն Յիսուս կարդալով գիրքը ըսաւ ժողովուրդին - այսօր այս գիրքը ճշմարտութեամբ ձեր ականջներուն մէջ:

22- Ամէնքը կը զարմանային իր շնորհալի խօսքերուն համար: Աւետարանիչը այսչափ միայն ըսելով կուգէ որ քննողները այս խօսքերէն հետեցնեն թէ ուրիշ շատ բաներ ալ խօսեցաւ այն ատեն. որովհետեւ իր խօսքերուն շնորհալիութեան համար կը զարմանային ըսելը, չարդարացուի որ այսչափ խօսքերէն: Ուրեմն յայտնի է թէ այսօր այս գիրքը ճշմարտութեամբ ձեր ականջներուն մէջ ըսելով ւաւելի եւս ուսուցանեց թէ երբ, ինչպէս լցան յականջս ձեր: Անոնք հարկաւ լսելով վկայեցին այս մասին: Որովհետեւ շնորհալիօրէն խօսեցաւ. իրօք կը զարմանային բացատրութիւններուն գեղեցկութեան վրայ եւ կ'ըսէին - ի՞նչպէս գրաճանաչ է, քանի որ բնաւ ուսեալ չէ. Յովհ. 7:15 : Իր վարդապետութեան վրայ ալ կը զարմանային զի իշխանութեամբ կ'ուսուցանէր եւ ոչ թէ դպիրներուն նման: Երբոր դպիրները տեսան թէ չկարողացան զինք ծաղրել, այլ ճիշտ հակառակը պատահեցաւ, ժողովուրդը աչքերը իր վրայ կեդրոնացուցած էր միայն, զարմացմամբ կը գովէին զինք արդար գտնելով իր խօսքերը: Ապա սկսան չարանալ,

քանի որ պարսաւելու բան մը չունէին, սկսան Յովսէփը նախատել, միանգամայն մտածելով սպանել զայն: Միշտ այն օրինակաւ որ ատենին Յակոբոսը աշտարակին վրայ կ'եցուցին. երբոր Յիսուսի Աստուածութեան վերաբերմամբ վկայութիւն տուաւ, սխալ ըրինք արտօնելով որ այսպիսի վկայութիւն տայ ըսին, աշտարակէն վար նետենք որպէսզի ժողովուրդը տեսնէ եւ անոր խօսքերուն չհաւատայ: Այսպէս ասոնք ալ զայն սպաննել կուզէին:

23- Անկասկած կուզէք յիշել այս առակը, բժիշկ դուն զքեզ բժշկէ. զի ուսուցմամբդ, արդ ինքզինքդ ազատէ որպէսզի չմեռնիս: Այս ըսելով յանդիմանեց անոնց նենգաւորութիւնը, հնարաւոր դարձնելով մեզ որ իմանանք իր ամենատես բնութիւնը: Աւելին,

23- Լսեցինք այն բոլորի մասին որ կափառնաումի մէջ ըրած ես, ըրէ այստեղ նոյն հրաշքներն ալ քու բնիկ գաւառիդ մէջ եւս: Մեկնեցաւ այնտեղէն զի նախանձով եւ չարութեամբ լի էին եւ բնակեցաւ ի կափառնաում ինք եւ մայրը եւ եղբայրները: Քանի որ անոնք կուզէին շուտով զինք սպաննել:

24- Այս պատճառաւ ըսաւ - ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, մարգարէն ընդունելի չէ իր քաղաքին մէջ: Բացէ ի բաց չի յայտարարեր թէ չար են եւ չեն ընդունիր զինք, այլ կը հանդարտեցնէ խնդիրը, յայտնելով թէ սովորական կիրքի հարց է, մարգարէները չեն ընդունուիր իրենց բնակավայրերուն մէջ: Եթէ հրաշք չգործեց հոն, իր տկարութեամբ համար չէ, այլ անոնց չարութեան համար է սոսկ: Նաեւ մարգարէներու ժամանակ այսպիսիները Աստուծոյ շնորհներուն անարժան գտնուեցան քան հեթանոսները: Վասն որոյ կը յաւելու

25- Եղիայի օրով շատ այրիներ կային Իսրայէլի մէջ երբոր երկինք փակուեցաւ երեք տարի եւ վեց ամիս, մեծ սով եղաւ. անոնցմէ ոչ ոքի թով զրկուեցաւ Եղիա այլ միայն ի Սարեփթա Սիտոնացոց երկրին մէջ այրի կնոջ մը մօտ: Այս խօսքերով հասկցնել կուզէր թէ անտարանը պիտի քարոզուէր հեթանոսներուն եւ յառաջագոյն խորհուրդը ցոյց տրուեցաւ Եղիայի միջոցաւ: Այս պարագան նոր չէ այլ շատ հին, երբ Աստուած կը լքէ հրեաները եւ կ'ընտրէ հեթանոսները: Եղիայի այս օրինակէն յետոյ Պետրոս առաքեալ հեթանոսներուն զրկուեցաւ, երբ Կոռնէլիոսի տունը մտաւ ըսաւ - անյարմար է որ հրեա մը մտնէ հեթանոսի տուն, բայց Աստուած ինձ ցոյց կուտայ որ ոեւէ մէկուն անմաքուր չկոչեմ. Գործք 10:28: Յետոյ իր աշակերտները ըսին, անթլփատ մարդոց տունը մտաւ եւ ճաշեց հոն. Գործք 11: Այն ատեն Եղիան հրաժարեցաւ հրեաներէն եւ զնաց այլազգոյն մօտ: Թէեւ սովի տարի էր ու նեղութեան բայց եւ այնպէս այրի կինը կերակրեց մարգարէին: Ահա այս ամենքը ցոյց կուտան ճշմարտութիւնը: Նախ այն որ սով էր Տէրը կարեւոր համարեցաւ յիշել զնա եւ յայտնել այն նեղութիւնը որով պիտի պատուհասուէին: Անհնարին սով մըն ալ զանոնք պիտի պաշարէր երբոր անտարանը քարոզուի հեթանոսներուն եւ ընդունուի հեթանոսներէն, Եղիայի նմանութեամբ եւ հեթանոսներուն վրայ Ա. Հոգւոյն շնորհները աղբերանան, ըստ որում եւ այդ կնոջ ցոյց տրուեցաւ շնորհը:

27- Իսրայէլի մէջ բազմաթիւ բորոտներ կային Եղիսէ մարգարէի օրով. անոնցմէ ոչ ոք սրբուեցաւ, բայց միայն Նէեմէ ասորին. երկու օրինակներն ալ նոյն մտածման կ'ակնարկեն, որդեգրութեան շնորհին մասին որ պիտի առնուէր հրեաներէն եւ պիտի հեղուէր հեթանոսներուն վրայ: Հրեաներուն մէջ բորոտներ կային եւ չսրբուեցան միայն Նէեման սրբուեցաւ Յորդանանի ջուրերով: Նոյն բորոտութիւնը որմէ մերկացաւ, զայն զգեցաւ Եղիսէի աշակերտ Գէեզին: Այսպէս ուրեմն հեթանոսները մերկացան իրենց մեղքերէն եւ անհաւատութենէն աւազանին ջուրով եւ նոյնը զգեցան Մովսէսի աշակերտները: Նմանապէս մեր Տիրոջմով յայտնապէս ցոյց տրուեցաւ հեթանոսներու փրկութեան օրինակը հարիւրապետներ եւ քանանացիին միջոցաւ: Ասոր համար ալ Տէրը ըսաւ - պիտի գան աշխարհի չորս ծագերէն եւ պիտի բազմին Աքրահամի հետ եւ արքայութեան որդիները պիտի ելլեն արտաքին խաւարին. Մատթ. 8:11: Նազարէթի բնակիչները այս լսելով զայրացան. ժամանակ եւ պատճառ գտան որպէսզի իրենց երկնած չարութիւնը գործադրեն: Ըսին թէ Աստուած Իսրայէլի որդիները պատուեց եւ ահա սա կ'անարգէ ու կ'անգոսնէ. եւ իբրեւ թէ օրէնքներուն մասին նախանձախնդիր են

29- Զայն քաղաքէն դուրս եւ լեռան վրայ հանեցին որպէսզի գահավէժ գլորեն: Թոյլատրեց որ ընեն ինչ որ մտադրած են, չուզեց անոնց ազատութիւնը բռնադատել: Որովհետեւ Աստուած էր, չիճկաւ, այլ օդը ընդունեց զայն եւ ինչպէս ծովուն ջուրը այնպէս ալ օդը կրեց զինք եւ ապա հանդարտօրէն զնաց: Սատանան զինք տաճարի աշտարակին վրայ հանած եւ ըսած էր վար ցատկէ: Իսկ նա, չարին խնդիրքը խափանեց, որպէսզի ոեւէ մէկը չկարծէ թէ տկարութեան

պատճառաւ չիջաւ այնտեղէն, այստեղ ցոյց կուտայ իր կարողութիւնը. թոյլատրեց որ վար գլորեն եւ ինք անցնելով անոնց մէջէն գնաց:

31- Այնտեղէն կափառնաում իջաւ. կ'ուսուցանէր իշխանութեամբ, կը զարմանային իր իմաստութեան վրայ: Մատթէոս կը գրէ-տեսնելով ժողովուրդը լեռ ելաւ եւ այնտեղ նստաւ եւ բերանը բանալով կ'ուսուցանէր: Ապա դարձեալ կափառնաում կ'իյնէ. անոր առջեւ դիւափար մը կը բերեն որ կը չարչարուէր սատանայէն: Իսկ նա որ փորձութեան լեռան վրայ աշխարհի մեծութիւնը ներկայացուց եւ երկրպագութիւն կը հայցէր եւ զայն իբրեւ ընծայ կը խոստանար պարգեւել, այժմ տագնապելով, նեղուած կ'աղաչէ իբրեւ տիրոջմէ չարչարուած ծառայ: Յիսուս ըսաւ - պապանձէ եւ ել. նոյնքան տալիս անիկա խոյս տուաւ. տեսնողները զարմացան, որովհետեւ օրէնքի մարդոց աղօթքներով չէ որ կը հալածէր դէտերը այլ իշխանութեամբ, ինչպէս տէրը ծառային կը սաստէ:

38- Այնուհետեւ կուգայ խոնարհութեամբ Պետրոսի համեստ տունը իջեկանելու: Ջերմով տագնապող Պետրոսի գոքանջը կը բժշկէ որը անմիջապէս իրենց կ'սպասաւորէ: Այդ տարածամ պահուն հոն հաւաքուած եւ չարչարուած բազմութիւնը որուն մասին անտարանիչները անկարող եղան արձանագրելու ի մատենան, անոնց ամէնքին ալ փրկութիւն տուաւ: Շատերուն մէջէն դէտերը ելլելով կը խոստովանէին թէ Աստուծոյ որդին է:

42- Երբ ցերեկ եղաւ, ելաւ գնաց անապատ տեղ. զի այդ գիշեր Պետրոսի տան մէջ անցուցած էր. յաջորդ օր առանձնացաւ ամբոխէն: Իսկ անոնք որոնք ճանչցան իր կարողութիւնը, չէին ուզեր իրմէ բաժնուիլ: Բայց նա հրաժարեցաւ առարկելով թէ ամէնքին փրկութեան համար ղրկուած է: Ժողովուրդը կը խոնուէր իր շուրջը, պնդելով, յամառելով որ չերթայ իրենց մօտէն: Անոր կարողութեան վրայ զարմանալով, միշտ հրաշքներ տեսնել փափաքեցան եւ անշուշտ լսել իր իմաստուն խօսքերը:

Գլուխ Ե.

Յիսուսի շուրջ ժողովուրդի բազմութիւն խոնուած ըլլալով, նա մտաւ, որպէսզի ոեւէ մէկը իր կոնակի կողմը չըլլայ, այլ բոլորն ալ դէմ յանդիման կանգնին, մի գուցէ չկարենան լսել ամէն ինչ. դիմաց կենալով կարենան իմանալ ամենայնին: Անտարանիչը կը գրէ թէ ուսուցանեց, բայց թէ ինչ խօսեցաւ, չէ արձանագրուած, որովհետեւ բաւական չէին գրելու. ըստ Յովհաննոս անտարանիչի՝ ոչ աշխարհս բաւական էր տանել զգիրսն որ թէ գրեալ էին՝:

4- Խօսելէ դադրելով հրամայեց Պետրոսին որ նաւը ծովուն բացերը տանի եւ ուղկանները ծովը նետէ ձկնորսութեան համար: Սիմոն կը պատասխանէ - վարդապետ, ամբողջ գիշերը աշխատեցանք եւ բան մըն ալ չկրցանք որսալ, բայց քանի որ կը հրամայես, ուղկանները կը ձգենք ջուրին մէջ: Յետոյ ծովերու բազմութիւն մը փակուեցաւ ուղկանին մէջ, այն աստիճան որ ուղկանը պիտի պատռուէր, ուստի նշան ըրին մօտակայ նաւի մը որ օգնութեան հասնի:

Մատթէոս այս մասին չէ գրած, այլ կը յիշատակէ թէ ծովագրին վրայ կը քալէր, կանչեց Ջերեթիայի որդիները Պետրոսն ու Անդրէասը: Մատթէոս գործուած հրաշքներուն եւ ուսուցման խօսքերուն մասին արձանագրութեան փոյթ չըներ, բայց ուշադրութիւն կ'ընծայէ պատահարներու ժամանակագրութեան: Իսկ Դուկաս անտարանիչ ժամանակագրութեան կարեւորութիւն չի տար, հապա ուսուցման, հրաշքներու մասին որով թողուցին ձգնորսութիւնը եւ հետեւեցան իրենց: Այս պարագան կը հաստատենք վասնզի Ս. Հոգւոյն ներշնչմամբ գրեցին եւ Հոգին անտարանիչները մղեց որ գրեն այնպէս ինչպէս կամեցաւ. աշակերտներուն անմեղութիւնը ի յայտ կը բերուի եւ ցոյց կը տրուի պատմութեան ստուգութիւնը: Դուկաս անտարանիչ կը գրէ խորհուրդը մարգարէներուն: Այսինքն Սիմոն - Պետրոս երբ կ'ըսէ ամբողջ գիշերը աշխատեցանք եւ ոչինչ որսացինք, յայտնի կը դարձնէ թէ գիշերը կը նշանակէ, մարգարէներու քարոզութեան ժառանգը, որով աշխատեցան եւ չկարողացան ոչ ոք փրկել: Գիշեր, երբ արեգակը քարծուքներէն չէր փարատած խաւարը: Հոս, արեւագալը մօտ էր, ցերեկը լուսաւոր,

ուստի կը հրամայէ աշակերտներուն չանգիտանալ այլ մեղքերով ծովացեալ աշխարհին մէջ քարոզութեան ուղեաները ձգել եւ մարդոց բազմութիւններ որսալ, այն աստիճան որ ուրիշ օգնականներու ալ պէտք ունենան: Ըստ այնմ «աղաչեցէք հունձքերու տիրոջ որպէսզի նոր մշակներ յարուցանէ հունձքի համար»: Արդ, այսպէս կը հասկցուի Բեթանոսներու կոչման խորհուրդը: Ինք եւս այս պարագան յստակօրէն բացատրեց առակաւ:

Երկինքի արքայութիւնը, ըսաւ նման է ծովուն մէջ ձգուած ուղակի որուն մէջ կը ժողվելուին ամէն ազգերէ: Այս օրինակով ցոյց տուաւ իր մեծ զօրութիւնը ծովերու որսին վերաբերմամբ որպէսզի հաւատան, վասնորոյ Պետրոս տեսնելով ճանշաւ այդ զօրութիւնը որ վեր էր մարդկային կարողութենէ:

9- Յիսուսի ուրբերուն իյնալով ըսաւ - ի բայց զնա ինձմէ Տէր, զի մեղաւոր մարդ մըն եմ ես: Ամէն տեղ երբ տկարութիւնը բաղխի զօրութեան, երեսն կ'ելլէ նկուն վիճակը տկարին: Երբ արեւի ուժեղ ճառագայթները փայլատակեն, աչքերուն տեսութիւնը կը տկարանայ. նոյնպէս երբ մարդկային ոգւոյն մաքրութիւնը մերձենայ Աստուածայինին: Ըստ որում Եսայի մարգարէն տեսնելով Աստուածային փառքը, լսելով սերովքներու սրբասացութիւնը, ինքզինք համեմատելով մաքրագոյնին հետ, կ'ըսէ - վայ ինձ, զի ես տառապեալ մարդ մըն եմ եւ պիղծ շրթունքներ ունիմ:

Քանզի վախ պատեց զինք, ծովերու որսին համար: Բայց Յիսուս կը փարատէ երկիւղը եւ համարձակութիւն ներշնչելով կ'ըսէ-

10- -Մի վախճար, յետ այսու մարդիկ պիտի որսաս ի կեանս. փոքրէն մեծին, մարմնականէն հոգեւորին կ'ակնարկէ: Իրօք անոնք որոնք ձկնորս էին, մարդորսներու վերածեց զանոնք: Ոչ թէ ապականութեան այլ մահուանէ ի կեանք առաջնորդելով եւ կորստական մեղքերու աղի ջուրերէն, անհաւատութենէն, պարկէշտ վարքի, ուղիղ հաւատքի առաջնորդելով: Կոչողին հրամանին անսալով կը լքեն ամէն ինչ եւ կը հետեւին անոր մարդու որսորդներ ըլլալու համար, նաեւ ըստ մարգարէին որ կ'ըսէ - Ձեզի համար որսորդներ պիտի ղրկեմ որպէսզի ձեզ որսան: Երեմ.16.16: Ինչպիսի դաս կարելի է վերցնել այս բոլորէն. առաքեալներու խումբը կազմուեցաւ որսորդներէ որը կ'ընդամենը է նաեւ մարգարէներէն: Առաջինները վերակացու նշանակուած մարգարէներ, յաճախ հովիւներէ ընտրուած էին, ինչպէս Մովսէս, Դաւիթ, Ամովս: Ուստի ի զուր տեղը չէ որ կարեւորութեամբ կը քննենք այս հարցը: Առաջինները հովիւներէ ընտրուեցան որոնք իրենց դրոշմաւոր հօտերը կ'արածէին: Նոյնպէս մարգարէները իրենց ժողովուրդը հովուեցին, այսինքն խորալէի դրոշմուած որդիները եւ ոչ թէ օտար կամ աննշան հօտ: Իսկ որսորդներ եղան, օտար, վայրենամիտ հեթանոսները յախտենական կեանքին որսալու համար. ըստ այնմ - «զերեմք զամենայն միտս ի հնազանդութիւն Քրիստոսի». այսինքն կ'ստիպենք որ մարդկային մտածումները հպատակին եւ հնազանդին Քրիստոսի. Բ. կորնթ. 10.6:

12- Երբոր քաղաք մը գացին, բորոտ մը յառաջ եկաւ, երկրպագեց եւ խնդրեց որ բժշկուի: Նա մօտեցնելով իր սրբող ձեռքը որ չի գարշիր ըսաւ - սրբուիր: Անմիջապէս ըստ հրամանին, բորոտութիւնը բժշկուեցաւ: Այս սկսաւ ուսուցանել որովհետեւ ոչ միայն մարմինները պէտք էր բժշկել, այլ նաեւ հոգիները որոնք համար իսկ եկած էր:

17- Եւ երբ կ'ուսուցանէր բազմաթիւ օրինաց վարդապետներ մօտեցած էին լսելու իր ուսուցումը: Ահաւասիկ այստեղ եւս Տիրոջ կողմէ ըսուած խօսքերը չեն արձանագրուած: Օրինաց վարդապետները մօտ ըլլալով, տեսէք թէ ինչ պէտք էր ըսէր ըստ Աստուածեղէն իմաստութեան:

18- Երբ կը խօսէր անդամալոյծ մը բերին, տանիքէն կախուած իջեցուցին իր առջեւ: Հրաշքին ներկա եւ վկայ ըլլալով, վերահասու պիտի ըլլային նաեւ բոլոր ըսուածներուն: Յիսուս նախ ախտին պատճառը կը վերցնէ, ըսելով - թողեալ լիցին քեզ մեղք քո. որովհետեւ մեղքերուն պատճառաւ անդամալոյծ եղած էր:

21- Իսկ դպիրները ըսին - ո՞վ կրնայ մեղքերուն թողութիւն տալ, եթէ ոչ միայն Աստուած: Արդ, ինչ ըրաւ Յիսուս: Անոնց կարծիքը փարատեց. ոչ, երբեք այլեւ հաստատեց: Ինչ որ ծածկապէս ի մտի կ'երկնէին, գիտնալով կը յանդիմանէ ապա երեսնող վկայութիւն մը կուտայ Աստուածային աներեւոյթ զօրութեան: Մեղքերուն թողութիւն տալով, նոյն զօրութեամբ, լուծուած անդամները պնդելով հաստատեց որպէսզի իմանան թէ ամենակարող է: Այս պատճառաւ ալ սքանչանալով սկսան ըսել - Աստուծոյ հրաշք տեսանք:

27- Ետքը երբ դուրս ելաւ այնտեղէն, տեսաւ Ղեւի անուամբ մաքսաւոր մը, զայն կոչեց մաքսաւորութենէն աշակերտութեան. ըսաւ անոր՝ եկ զկնի իմ՝: Ան ալ ամէն ինչ լքեց եւ անսաց հրամանին, ժողովելով մաքսաւորները անոնց փրկութիւնը ապահովեց: Փարիսեցիները սկսան վարդապետին մասին չարախօսութիւն ընել որպէսզի կարենան աշակերտներու խումբը բաժնել անկէ: Իսկ Տէրը ցոյց տուաւ որ Հօրմէն ղրկուած է մեղաւորներուն համար, պէտք է մեռնի անոնց փրկութեան համար թէ աւելի մեծ հրաշքներ ալ պիտի գործէ. ինչո՞ւ պիտի արգիլեն ցինքը որ անոնց տուները մտնէ: Ով այնքան չար եւ յիմար է որ հիւանդներուն այցելող բժիշկը բամբասէ: Այնուհետեւ սկսան աշակերտներուն մասին վարդապետին չարախօսութիւն ընել. Յովհաննէսի պահեցող աշակերտները բերին որոնք պահեցողութիւն ուսած էին Յովհաննէսէ: Բայց Տէրը Յովհաննէսի հետեւեալ խօսքը կը յիշեցնէ իրենց - ով որ ունի հարսը, անիկա փեսան է Յովհ. 3:29 ցոյց կուտայ թէ աշակերտներուն համար պահեցողութեան ժամանակը չէ, վասնզի ուրախութեան ժամանակ է: Պահքի ժամանակն ալ կը յայտնէ ըսելով - երբ որ փեսան վերցուի այն ատեն պահք կը պահեն:

36- Կը պախարակէ զանոնք իբրեւ հինգած հագուստ. փտած տիկեր որոնք չեն կրնար նոր գինին պարունակել: Մեղքերով հնացեալ, չէին կրնար ընկալել մեծ այս գիտութիւնը: Եթէ հինը կ'ըմպեն, նորը ըմպելու ընդունակ չեն կրնար ըլլալ: Դժուար է այս նոր վարդապետութիւնը որ Զրիստոսէ տրուեցաւ, քան թէ սոսկ օրէնքի պահպանութիւնը:

Գլուխ Զ.

1- Ծաբաթ օր մը դաշտերուն մէջէն անցած ատեն, աշակերտները հասկեր փրցուցին, շփելով ձեռքերուն մէջ, կերան: Յիսուս սպասած էր որ դաշտերէն քահանաներուն համար երախայրիքը քաղուի. բայց անոնք չանդրադարձան, այլ միայն շաբաթ օրը արգիլեալ օր ըլլալու ամբաստանութիւն ըրին:

3- Իսկ Յիսուս զիրենք կարկելու համար յարմար պատասխան ունի: Դաւիթ, ըսաւ ան, անօթի ըլլալուն, իրեն եւ իւրայիններուն համար օրէնքը լուծեց եւ ոչ ոք պարտաւորեց զայն: Նոյնիսկ քահանայապետը տուաւ հացը 1 Թագ 21.6:

6- Ուրիշ շաբաթ օր մը ժողովարան գացած էր ուսուցանելու իսկ անոնք անկարելից մտօք, կարկամեալ ձեռամբ խեղանդամը տեսնելով, սպասեցին թէ արդեօք պիտի բժշկէ որպէսզի չարախօսութեան պատճառ ունենան: Իսկ այն որ ծածկատեսն է նախ կը հարցնէ թէ ինչ է շաբաթը սահմանուելուն պատճառը. բարիքի՞ համար է թէ չարիքի, մարդ մը փրկելու թէ կորուսանելու: Երբոր զանոնք պապանձեցուց, ապա ըսաւ խեղանդամ մարդուն - երկարէ ձեռքդ եւ անմիջապէս բժշկուեցաւ գոսացեալ բազուկը: Իսկ անոնք առաւել եւս յիմարացեալ, բազմապատիկ չարացան:

12- Ամբոխէն խոյս տուաւ եւ առանձին լեռան վրայ աղօթեց: Ոչ թէ կարօտ էր աղօթքի կամ է՛նց Աստուած որոշ տեղ մը կը գտնուի, այլ մեզի օրինակ տալու համար միայն: Դարձեալ երբ կ'ուսացանէր, ըսաւ - հեթանոսներուն նման շատախօս մի ըլլաք կամ երկար աղօթելը, մի կարծեք թէ անշնորհ արարք է քանի որ ինքն իսկ անկարօտն աղօթքի, գիշերն ի բուն աղօթեց "հաներ զգիշերն ի գլուխ յաղօթսն": Որպէսզի սորվինք թէ շատախօսութիւն է ոչ թէ շատ մաղթանքներ, հայցումներ ներկայացնելը այլ պարապ տեղը անճախօրէն խօսիլը:

13- Առաւօտեան հաւաքելով աշակերտներու գումղը, տասերկուները ընտրեց եւ անուանեց զանոնք առաքեալ, մարդոցմէ դերերը հալածելու. ցաւեր բժշկելու. Աստուծոյ արքայութիւնը քարոզելու եւ այսպէս վարժեցնելով կը դաստիարակէ զանոնք:

17- Ժողովուրդը հաւաքուեցաւ իր շուրջ լսելու զինք: Երանի կուտայ աղքատներուն, թշուառ կան եւ եղկելի համարելով ամբարտաւանութիւնը:

20- Երանի աղքատաց հոգով, զի ձեր է արքայութիւն երկնից: Թէեւ այս աշխարհին մէջ տաժանելի ժամանակ կ'անցնեն, սակայն յաւտենապէս կը թագաւորեն Աստուծոյ մօտ: Վայ մեծատուններուն, սիւն կեանքի, փոքր ինչ հանգիստի եւ խաբէութեան համար որմէ հրապարուեցան, իրենց անձերուն յաւտենական քարկութիւն կը զանձեն, որոնց օրինակը մեծատան եւ Հազարոսի առակէն կը սորվիք: Աւելի յիմարութիւն կըլլա՞յ երբ անասունի մօտ մերձակային մայիմք որը զգայութիւնները կը հեշտացնէ եւ այնուհետեւ կորստեան յառաջիկայ վիճիչ շտեսմանը: Ստուգապէս վայ անոնց որոնք յախտենական եւ անպատմելի քարեկենդանութիւնը այսպիսի ապականացուի հետ կը փոխանակեն:

21- Երանելի կը համարէ անօթիներն ու ծարաւիները որովհետեւ ստամոքսին հանելի կերակուրները անարգեցին որը մեր բնութեան դառնութիւն կը պատճառէ, տակաւին շատերը այս իսկ պատճառաւ բազմապատիկ ախտերով կը վարակուին:

25- Վայ ձեզ որ այժմ յագեալ էք որովհետեւ պիտի անօթեմաք: Յիրաւի վայ կուտայ անոնց. հարկաւոր քարիքներ չպակսեցան անոնց. այլ աւելորդ շուայտութեան եւ արբեցութեան պատճառաւ իրենց անձերը Քրիստոսի թշնամի դարձուցին: Որոնց համար առաքելը կըսէ. - Քրիստոսի խաչին թշնամիներուն վախճանը կորուստ է: Անոնց ստամոքսը իրենց Աստուածն է եւ իրենց ամօթը փառք: Քրիստոսի խաչը նեղութիւն կ'ուսուցանէ, անոնք որոնք որովայնամոլութեամբ եւ հեշտասիրութեամբ կը շուշին, ինքզինքնին կը թշնամացնեն Քրիստոսի խաչին:

21- Երանի անոնց որոնք իրենց յանցանքներուն համար կուլան ու սգաւոր են զի անոնք պիտի ծիծաղին: Որովհետեւ դրախտին փառքը կորսնցուցած էին. երանելի են որովհետեւ արտասուօք, այսինքն զղջմամբ պիտի ստանան զայն, վերստին ժառանգելով դրախտը:

22- Երանի կուտայ իր անուան համար հալածողներուն որոնք կը հայհոյուին եւ նախատինք կը կրեն եւ կ'անուանարկուին, պէտք չէ վշտանալ ու տրտմիլ, այլ ցնծալ եւ ուրախ ըլլալ հատուցման համար որ պիտի ստանան: Վշտին ծանրութիւնը կը թեթեւցնէ, յիշելով մարգարէները. անոնք եւս պէս պէս վիշտեր կրեցին, համբերեցին. ահա տրտմականները դադարած են եւ անսահման ուրախութիւնը յախտեան կայ:

25- Վայ ձեզ որ կը ծիծաղիք այժմ զի պիտի սգաք եւ պիտի լաք: Արդարեւ վա յիմարութիւններուն որոնք կը գործուին եւ անոնց համար անմտութեամբ գործողները կը ծիծաղին: Քրիստոսի չարչարանքները անոնց համար ի գուր եղան եւ Քրիստոսի մահը զանոնք չփրկեց:

26- Վայ ձեզ երբ որ մարդիկ ձեզի համար քարի ըսեն, այդպէս կ'ընէին ձեր հայրերը սուտ մարգարէներուն համար: Անոնք որոնք քարեպաշտ վարք ունին, անոնց քարի չեն ըսեր մարդիկ. որովհետեւ չարերը յանդիմանուելով քարի մարդոցմէ, անոնց մասին կը չարախօսեն: Բարիին քարութիւնը ինքնիրեն կ'աղաղակէ իսկ չարերն ալ կը պարսաւուին: Ամենակատար քարին Յիսուս ոտէ մէկէն աւելի նախատինք եւ պարսաւ կրեց ամբարիշտներէն: Իսկ անոնք որոնք ամէնքէն յարգուիլ ուզեն որպէսզի քարեքանուին, պարզապէս կեղծաւորներ են: Անոնց համար Աստուծային պատուիրանները կարեւորութիւն չունին. իրենց անձերուն, ոչ թէ Աստուծոյ ծառայներ են: Ոչ թէ Յիսուսի Քրիստոսի վրայ է իրենց մտածումը, այլ՝ իրենց անձը: Այս պատճառաւ ալ վայ կուտայ անոնց որ կուզեն քարի կոշուիլ զի այդպիսիները մարդկային փառքը գերադասեցին քան Աստուծոյ փառքը: Երբեմն բոլոր զինք խողներուն համար կատարեալ քարին կը սերմանէ որպէսզի չարին արմատները խլուելով կորսուին:

27- Ասկէ աւելի կատարեալ առաքինութիւն կըլլա՞յ, թշնամիները սիրելու, ատելիներուն քարեքարութիւն ընելու, անիծողները օրնելու: Անոնցմէ որ նեղութիւն եւ չարչարանք կը կրենք, անոնց համար աղօթել որպէսզի ապրին եւ չկորնչին:

29- Այս առնչությամբ, ապտակողներուն դէմ չզայրանալ, այլ հեզութեամբ միւս երեսն ալ դարձնել որպէսզի չարութեամբ լեցուածը յագեցնայ, կամ զղջայ: Խնդրողին սիրով ու առատ հարկաւորութեամբ հատուցանել: Բռնարարքին չհակառակիլ:

32- Եթէ Ձեր սիրելիները սիրէք, ինչ արժանիք կ'ունենաք, որովհետեւ մեղաւորներն ալ կը սիրեն զիրենք սիրողները:

Կը մերժէ բնականաբար քանի որ մեղաւորներն ալ բաժնեկից են այսպիսի սիրոյ, յօժարութեամբ բարեկամի եւ սիրելիի կը հատուցանեն եւ փոխատուութիւն կ'ընեն: Իսկ թշնամիներն ու ատելիները որոնք պիտի չհատուցանեն, զանոնք սիրել երանելի կը կացուցանէ մեզ որովհետեւ կը նմանինք ամենառատ իր բնութեան զի անսահման բարութեամբ չարերուն եւ ապերախտներուն չի զլանար իր պարգեւները:

37- Մի դատէք որպէսզի չի դատուիք: Այնուհետեւ կը խրատէ օտարներուն հանդէպ դատաւոր չըլլալ, որպէսզի ատեանին առջեւ չամբաստանուի անիրաւօրէն դատողը, այլ սիրով ուղղել, խրատել եւ ոչ թէ ուժի զօրութեամբ վնաս հասցնել: Ծաղրելը անտեղի է անձին չարութեան ցուցանիշ:

39- Կոյրը կոյրին կրնա՞յ առաջնորդել, երկուքն ալ խորխորատ կ'իյնան: Յոյց տուաւ թէ վերակացու կրնան ըլլալ իմաստունները. ըստ այնմ, հանճարեղ եղողը առաջնորդութիւն կ'ստանայ: Իսկ եթէ անմիտը տիրապետութիւն հաստատէ, ինքզինքն ու շատերը կործանման կը տանի:

41- Ինչո՞ւ եղբօրդ աչքին մէջի շիւղը կը տեսնես եւ աչքիդ մէջի գերանը չես նշմարեր: Բազմատեսակ մեղքերով խաւարեալներուն ամբարտաւանութիւնը մեծ է երբ մանաւանդ չեն անդրադառնար այդ մասին. իրենց անձերուն մասին բարձր կարծիք ունին իսկ այլոց հանդէպ քննիչ են եւ վրիժառու:

43- Չար պտուղ տուող ծառը բարի չկրնար ըլլալ: Ուստի կ'ըսէ, ով յիմար, այլոց ուղղիչ եւ մարրիչ ես իսկ անձիդ մասին ոչ: Կեղծաւոր բարին միշտ չկրնար խաբել եւ առաջին տեղը գրաւել: Ով որ բարեգործութիւն չունի, չկրնար արդարանալ:

43- Անոնք որոնք հաւատքի ստույգ հիման վրայ կը հաստատեն բարւոյն իմաստութիւնը, փորձութեան սաստկագոյն մրրիկները անոնց չեն կրնար վնասել:

49- Այն որ լսէ խօսքերս եւ չգործադրէ, նման է այն մարդուն որ առանց հիման, հողի վրայ տուն կը կառուցէ: Եթէ խօսքերուս առնչութեամբ անմտութեամբ վերաբերուի, առաքինութեան տան յարկը շարժական ըլլայ, առանց անդրադառնալու ծնունդ բռնութեան, փոքր արկածէ մը կը վնասուի, որովհետեւ կամքը տկար էր. բարին դրոշմելու համար անոնց մտքերուն մէջ, այս բոլոր խրատները ուսուցանելէ ետք, հրաշքներ կը գործէ որպէսզի հրաշքներու միջոցաւ եւս ըսուածները հաստատուին:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՕՐ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄԸ

«Երանի խոնարհներուն՝ վասն զի անոնք պիտի ժառանգեն գերկիր»
(Մատթ. Ե. 3.)

Արդարեւ, Աստուածամայրը օժտուած է երկնային բազմատեսակ շնորհներով եւ առաքինութեամբ: Կուգէի մեր խորհրդածութեան նիւթ առնել իր խոնարհութիւնը: Որովհետեւ խոնարհութիւնը առաքինութեանց առաջինը եւ զլիաւորը կը հանդիսանայ քրիստոնէական կեանքին մէջ: Առանց խոնարհութեան ոգիին մէկը չկրնար կատարեալ քրիստոնեայ դառնալ: Օր մը Սուրբի մը (Curé d'Ars) հարցուցիմ. — Ո՞րն է առաջին առաքինութիւնը: Սուրբը պատասխանեց. Խոնարհութիւնը:

Երկրորդը. — Խոնարհութիւնը:

Երրորդը. — Դարձեալ՝ խոնարհութիւնը:

Որովհետեւ մարդ միայն խոնարհութեան ոգիով կրնայ իր անձը ուրանալ եւ իր «խաչը առնել եւ Յիսուսին ետեւէն երթալ»:

Կրնամք ըսել թէ Աստուածամայրը այդ խոնարհութեան խորհրդանշին իսկ է եւ մեր գերագոյն տիպարը կը հանդիսանայ ուղղափառ քրիստոնեաներուն համար. որովհետեւ անկա Բրիստոսի Մայրն է եւ նոյն ատեն առաջին Աշակերտը:

Սբ. Կոյս Մարիամ եւ Մովսէս Մարգարէն

Մովսէս մարգարէն իր դարուն ամենէն խոնարհ մարդերէն էր, ինչպէս գրուած է. «Մովսէս շատ խոնարհ մարդ մըն էր, երկրի վրայ եղած բոլոր մարդոցմէ աւելի» (Թու. ԺԲ. 3):

Երբ քաղդատենք Մարիամին խոնարհութիւնը Մովսէսին հետ, պիտի տեսնենք որ Սբ. Կոյսը կը գերազանցէ Մարգարէին:

Մովսէս Տասնաբանայ Պատուիրանքը ստանալու համար Տիրոջմէն, Բորբ լեռը

ելաւ եւ քառասուն օրեր այնտեղ մնաց ծով պահելով:

Քառասուն օրեր ետք, Մովսէս Տասնաբանեան առած՝ լեռնէն վար կ'իջնէր՝ ի՛նչ կը տեսնէր. Իսրայէլի ժողովուրդը բարոյապէս ապականած, պաշտամունքի համար ոսկիէ հորթ մը շինած էին եւ հեթանոսական ամենէն գոեհիկ ձեւով կը պարէին անոր շուրջը: Որով կը ծաղրէին, կը նախատէին իրենց Փրկիչ Աստուծոյ որ «խոտակեր արջառի մամուլեան փոխած էին» (Սղմ. ՀՁ. 20): Ի տես այս բոլոր ամբարշտութեան, Մովսէս գայրացած՝ կոտրեց Տասնաբանեայի երկու տախտակները (Ելից. ԼԲ. 19):

Նմանապէս Սբ. Կոյսը Գողգոթայի լեռան վրայ, Յիսուսի խաչին մօտ, կեցած՝ կը լսէր քահանայապետներուն, փարիսեցիներուն, ծերերուն եւ դպիրներուն հայեցողութիւնները, ծաղրանքները եւ նախատիւները խաչեալ Յիսուսին դէմ որ Սիրոյ պատուիրանքը սուրբեցուցած էր, եւ միայն բարիք եւ հրաշագործութիւններ կատարած էր: Սբ. Կոյսը երբեք չգայրացաւ, այլ կատարեալ խոնարհութեան մէջ մնաց: Կը լսէր իր խաչեալ Որդւոյն ներումի գերագոյն ոգին. «Հայր, թողութիւն տուր ասոնց, վասն զի չեն գիտեր՝ ինչ կ'ընեն» (Ղկս. ԻԳ. 34): Սակայն ի տես այս բոլորին, այս անգամ «Տաճարին վարագոյրը երկուքի պատռուեցաւ, քառերը նեղուեցան» (Մտթ. ԻԷ. 51), երբ Մարիամ լուր կը կենար՝ «քառերը աղաղակեցին» (Ղկս. ԺԹ. 40):

* * * * *

Չորս Աւետարաններուն եւ Գործք Առաքելոց գրքին մէջ, դժբախտաբար շատ

փիչ քան գրուած է Աստուածամօր մասին: Միայն վեց խօսքեր կը յիշուին իրմէն, որոնք սերտ առնչութիւն ունին Քրիստոսի փարոգութեան հետ: Հակառակ այսօր Ժատութեան, դարձեալ ի յայտ կու գան Սուրբ Կոյսին մեծագոյն առաքինութիւնները:

ա. – «Աղախինին Որդին» – Աւետման պատկերը. երբ Գաբրիէլ հրեշտակը կ'աւետէր Ս. Կոյս Մարիամին թէ՛ Աստուծմէ շնորհ գտնելով՝ Աստուծոյ Որդւոյն Մայրը պիտի ըլլայ, եւ որուն թագաւորութիւնը վախճան պիտի չունենար (Ղկա. Ա. 38): Այս բացառիկ առանձնաշնորհման մէջ, Ս. Կոյսը մեծութեան կամ հպարտութեան նշոյլն իսկ չունեցաւ, այլ ընդհակառակը ինքզինքն խոնարհ Տիրոջ աղախինը կոչեց՝ ըսելով. «Ես Տիրոջ աղախինն եմ. բոլ ըսածիդ պէս թող ըլլայ ինծի» (Ղկա. Ա. 38): Ինչպէս, դարեւ առաջ, Սաղմոսերգուն երգած էր թէ՛ Մեսիան այդ «Աղախինին Որդին» պիտի ըլլար (Սղմ. 22. 16, ձժձ. 16):

բ. – Առաջին Աւետարանիչը. –

Աստուածամայրը այս գերագոյն երանութեան շնորհիւ լոկ իրեն չպահեց, այլ անմիջապէս աւետարանեց իր ազգականուհիին՝ Նոյսաբեթին, Յովհաննէս Մկրտչին մօրը: Շուտով գնաց Այն-Քարիմ փողոցը, որ կը գտնուի Երուսաղէմի Արեւմտեւմէ 8 փ. հեռաւորութեամբ: Նոյսաբեթ երբ զինք տեսաւ՝ քացականչեց ըսելով. «Այս ինծի ուրկէ՞ եղաւ որ իմ Տիրոջս մայրը ինծի կու գայ» (Ղկա. Ա. 43): Որով Նոյսաբեթ առաջին անձը կը հանդիսանար պատմութեան մէջ Ս. Մարիամին «ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐ» կոչողը:

Սբ. Կոյսը ի պատասխան Նոյսաբեթին օրհներգութեան, Ս. Հոգիով լեցուած կ'արտասանէ իր հռչակաւոր «Մեծացուցե՛» որ Կաթողիկ աշխարհին մէջ ծանօթ է «Magnificat» անունով, ուր կ'ըսէ. «Վասն զի Տէրը իր աղախինին խոնարհութեան

վրայ նայեցաւ» (Ղկա. Ա. 48): Որքան պարզ է, այնքան ալ, գեղեցիկ արտայայտութիւն: Ինչ վեհ զգացում, որ իր ամբողջ սիրտն ու հոգին կը ցուցնէ մեզի՝ մարդկութեան: Արդ՝ այս աստուածային շնորհին արժանացաւ ոչ թէ՛ որովհետեւ ինք դաւթեան թագաւորմ Մեծ Ընտանիքի դուստրն էր, ոչ թէ՛ ինք զարգացած, խելացի մէկն էր կամ կոյս, գեղեցիկ, այլ պարզապէս իր խոնարհութեան համար էր: Նոյն խոնարհութեան հոգին կը գտնենք նաեւ Պեռնատէթին մէջ: Լուրտին մէջ, տասնչորս տարեկան աղջնակ մըն էր Պեռնատէթը երբ տեսած էր Սբ. Կոյս Մարիամը, փայլուն մէջ, 1858ին: Երբ իրեն կը հարցնէին. – «Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ Սուրբ Կոյսը միայն քեզի երեւցաւ»: Պեռնատէթ շատ պարզ ձեւով կը պատասխանէր. «Որովհետեւ փառաքին ամենէն աղատ եւ ամենէն անգէտ աղջնակը ես էի»: Այսպէս, Տէրը իր առաքելութեան համար, այսպիսի խոնարհ անձեր կ'ընտրէ եւ կը գործէ անոնց միջոցաւ: Ինչպէս Քրիստոս ըսաւ Պողոս առաքեալին. «Իմ գօրութիւնս տկարութեան մէջ կը կատարուի»: (Բ. Կրնթ. ԺԲ. 9):

Աստուածաշունչի պատմութիւնը կը սկսի ամբարիշտի եւ խոնարհի պայքարով, Կայէն եւ Աբելէն սկսեալ կը շարունակուի մինչեւ այսօր, դժբախտաբար:

Քրիստոս աշխարհ եկաւ այս խոնարհութիւնը սորվեցնելու մարդկութեան: Նախ ինք ըլլալով՝ խոնարհութեան մարմնացումը: Յաւիտեանական երկնաւոր Թագաւոր մըն էր, սակայն, պիտի ծնէր պարզ եւ անշուք մանուկն մէջ, ոչ թէ՛ պալատի մը մէջ: Ապացոյց՝ Մոգերը նոր ծնեալ թագաւորը գտնելու համար, նախ՝ Հերովդէսի պալատը գացին որպէս զի երկրպագութիւն ընեն Անոր (Մտթ. Բ. 1-3): Որով առաքինութիւնը գերազահութեան, մեծութեան մէջ չի կայանար, այլ՝ խոնարհութեան մէջ: Այն ըլլայ թագաւոր

կամ ծառայ, տնօրեն կամ բանուոր:

Ասոր համար Քրիստոս ոչ թե՛ պիտի գովեր այն մեծահարուստները, որոնք իրենց ֆսակներեն մեծ գումարներ կը ձգէին Տաճարին գանձանակին մէջ, այլ գովեց այն որբեւայրի կիներ՝ որ միայն երկու լումայ ձգեց, որ սակայն իր ամբողջ ունեցած ապրուստն էր (Մրկ. ԺԲ 41-44): Քրիստոս ոչ թե՛ պիտի գովեր այն փարիսեցիին, որ Տաճարին մէջ, ինքնագովութեամբ կ'աղօթէր ըսելով թե՛ յափշտակող, անիրաւ կամ շնացող մը չէր, այլ շաքաթը երկու անգամ ծոմ կը պահէր եւ Տաճարին իր տուրքը կը վճարէր: Իսկ մաքսաւոր մըն ալ՝ մեկուսի կեցած՝ չէր ուզեր իր աչքը դէպի երկինք վերցնել, այլ իր կուրծքը կը ծեծէր ըսելով. «Ով Աստուած, քաւէ զիս մեղաւորս»: Քրիստոս, անշուշտ, այս վերջինը գովեց (Ղկս. ԺԸ. 9-14):

Գ.- «Խոնարհները բարձրացուց» աթոռներուն վրայ» (Ղկս. Ա. 52):

Քրիստոսի Համբարձումէն ետք, վերնատան մէջ, կը յիշուէր կարգով իւրաքանչիւր Առաքեալի անունը, «Որոնք աղօթք կ'ընէին կիներուն հետ, եւ Յիսուսի մօր՝ Մարիամի եւ անոր եղբայրներուն հետ միատեղ» (Գրծ. Ա. 14): Ինչպէս կը տեսնենք, Տիրամօր անունը կը յիշուի ամենէն յետին տեղը, իրապէս «Աղախին Տեառն»: Քրիստոս իր վարդապետութեան ընթացքին կը սորվեցներ թե՛ «Երբ մարդէ մը հարսանիքի հրաւիրուիս, առաջին բազմոցին վրայ մի նստիր ... այլ յետին տեղը նստէ» (Ղկս. ԺԴ. 8,10): Եւ կ'աւելցնէր. «Վասն զի ամէն ով որ իր անձը կը բարձրացնէ՝ պիտի խոնարհի, եւ ով որ իր անձը կը խոնարհեցնէ պիտի բարձրանայ» (Ղկս. ԺԴ. 11):

Ուրիշ անգամ մը, երբ աշակերտները իրարու հետ վիճարանութիւն կ'ընէին թե՛ Ո՞վ մեծ է իրենցմէ: Յիսուս ըսաւ անոնց. «Եթէ մէկը կ'ուզէ առաջին ըլլալ, ամենուն

յետինը պիտի ըլլայ եւ ամենուն սպասաւորը» (Մրկ. Թ. 33-34):

Իսկ Պետրոս Առաքեալ կ'աւելցնէ. «Աստուած ամբարտաւաններուն հակառակ կը կենայ, քայց խոնարհներուն շնորհի կու տայ: Ուրեմն՝ Աստուծոյ հօգօր ձեռքին տակ խոնարհեցէ՛ք, որպէս զի ձեզ ժամանակին բարձրացնէ» (Պետ. Ե. 16):

Ահաւասիկ եկած էր ժամանակը որ Յարուցեալ Փառաց Տէրը Քրիստոս իր Մայրը բարձրացնէր հոգիով եւ մարմնով երկինքը, իր քովը:

Այսպէս, Աստուածամայրը իր խոնարհութեամբ ժառանգած էր ճշմարիտ ուղղափառ քրիստոնեաներուն սէրն ու ջերմեռանդութիւնը, եւ պիտի կոչուէր թագուհի ամբողջ երկինքի եւ երկրի վրայ, ինչպէս նաեւ հրեշտակներուն, Առաքեալներուն, Մարգարէներուն եւ համայն մարդկութեան (Մտթ. Ե. 3):

Իսկ Աստուածամօր հրաշալի պսակումը պիտի նկարագրէր Յովհաննէս Աւետարանիչը իր «Յայտնութեան» գրքին մէջ:

«Եւ Երկինքի մէջ, Աստուծոյ Տաճարը բացուեցաւ ...»:

«Եւ Երկինքի մէջ, մեծ նշան մը երեւցաւ. Կին մը արեւը իր վրան առած եւ լուսինը իր ոտքերուն տակ. իր գլխուն վրայ տասներկու աստղէ պսակ մը» (Յյտ. ԺԱ. 19-ԺԲ. 1): Որով կ'իրականանար Քրիստոսի խոստումը.

«Երանի խոնարհներուն՝ վասն զի անոնք պիտի ժառանգեն գերկիր»:

ՎԱԶԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՀԱՒԱՏԱԲՈՒԺՈՒԹԻՒՆ

«Նա և որ ընդ ճառագայթա արեգականն
հայել կամիցի, պարտի զպղտորութիւն
աչացն՝ զաղտն և զքիժն ի քաց պարգել,
զի մի մթարքն, որ զբբօքն շողայցնն,
արգել հայելոյ ի յստակութիւն լու-
սոյն լիցին»։ (Եզնիկ)

Հինգերորդ դարի մեծ իմաստասէր և մատենագիր՝ Եզնիկ կողբացիին բովանդա-
կալից խօսքերը շատ դիպուկ են՝ շեշտելու տեսակէտէն անհրաժեշտութիւնը և ընդ-
գրծելու կենսականութիւնը առարկայական ըլլալու մեր դատողութեանց մէջ, և ոչ
թէ՝ զգացական։ Մեր առարկայական ըլլալը կը կայանայ այն երևոյթին մէջ որ ա-
մէն հասկացութիւն, վիճակ և հարց կ'ընկալենք իրենց հարազատ ու իրական պարու-
նակին ու շրջագիծին մէջ՝ այնպէս ինչպէս գոյութիւն ունին։ Ճշմարտութիւնը
չշարեւելու, չեղծելու և չթաքցնելու համար, անհրաժեշտ է որ մարդիկ ձերբազատուին
կանխակալ կարծիքներէ, նախապաշարումներէ, զգացական խոհերէ ու սին մտածումներէ,
որպէսզի զգացական խաբուսիկ աշխարհէն ընդմիշտ հեռանալով, իրենց մտքի սլաքը
կարենան ուղղել դէպի բանականութիւն, առողջ դատողութիւն ու ճիշդ եզրակացու-
թիւն։ Այս կը նշանակէ որ մարդիկ պարտին կեանքի իւրաքանչիւր երևոյթ և իրո-
ղութիւն տրամաբանութեան բովէն անցընել, իրենց համոզումները խարսխել տրամա-
բանական ճշմարտութիւններու ու շօշափելի ապացոյցներու վրայ, և կտրականապէս
մերժել իրենց առաջարկուած մակերեսային, մասնակի, առարկելի ու հերքելի լու-
ծումները։ Մեր դատողութիւնները ճիշդ են երբ հիմնուած են ուղիղ տարրերու ու
իրական համապատասխանութեանց վրայ։

Մարդ էակը, ի բնէ, հակուած է հաւատք ընծայելու գերբնական ուժերուն՝
առանց դոյզն իսկ տատամսումի ու կասկածանքի։ Աստուծոյ գերբնականութեան պատ-
մութիւնն է բովանդակ շին կտակարանը։ Յաւերժական ճշմարտութիւններ պարունա-
կող Աստուածաշունչը, ոմանց այնքան ներշնչած ու հոգեկան քարձր տրամադրութիւն
ստեղծած է որ անոնք, անգիտաբար և ի վնաս իրենց անձնական գոյութեան, շօշափե-
լիօրէն հեռացած են գիտութենէն ու մանաւանդ՝ բժշկութենէն և անոր ընծեռած կեն-
սաբեր քարիքներէն։

Բժշկագիտութիւնը, որ Քրիստոսէ առաջ և միջին դարերուն՝ կրօնական հաւա-
տալիքներու ողորդածութեան և կարգ մը սնոտիապաշտական արարքներու պատ-
ճառով, որոշ մարդկանց կողմէ արհամարհուած ու անտեսուած գիտութիւն մըն էր,
վերջին հարիւր տարուայ ընթացքին արժանազրած է մեծամեծ յաջողութիւններ և կա-
տարած ապշեցուցիչ ու անհաւատալի նուաճումներ։

Գիտութեան սահմանը չափազանց ընդարձակ է ու անձայրածիր, քայց մարդուն
միտքը և կարողութիւնը՝ սահմանափակ։ Ներկայ գիտական հետախոյզ միտքը, որ շու-
նի դադար և հանգիստ, կը բնէն անդուլօրէն, կը պրպտէ անձանձրոյթ ան հետամուտ

է բացարձակ ճշմարտութեան ու իրականութեան, ու կը ձգտի անհասանելիին և անկարելիին: Բժշկագիտութիւնը այժմ, նորագոյն մեթոտներով սպառազինուած, կ'ընթանայ անկոխ ճանապարհներով և կը կատարէ զարմանահրաշ գիւտեր՝ միշտ օգտագործելով ճարտարարուեստի բոլոր հնարաւորութիւնները և օգտուելով բազմաթիւ գիտութիւններէն:

Բժշկական աշխարհը սակայն չի կրնար պարծենալ որ ունի պատճառն ու պատասխանը, լուծումն ու դարմանը ամէն ախտի: Բժիշկներ իրենք իսկ համեստաբար կը խոստովանին որ իրենց ամբարած գիտելիքները և ձեռք ձգած արդիւնքները բժշկական բնագաւառէն ներս անբաւարար են: Անոնք սակայն մեզի կը վրստահեցնեն որ բժշկութիւնը տեղբայրի մէջ չէ և չի յետադիմեր, այլ՝ իր յարաճուն զարգացումով կ'ընթանայ յառաջ և մարդկութեան կը բերէ իր անզնահատելի նպաստը:

Արդ, շընդունիլ գիտութեան ձեռք բերած նուաճումները, չխանդավառուիլ անոր յաջողութիւններով և մանաւանդ չօգտուիլ անոր պարզաւոր բարիքներէն, պարզապէս խաւարամտութիւն է ու բարոյական սնանկութիւն:

Մարդկութիւնը յուզող կարեւորագոյն հարցը ներկայիս, անտարակոյս, առողջութիւնն է: Հիւանդութիւնը մարդկութիւնը նեղող, անհանգստացնող ու տառապեցնող երևոյթ է: Հինէն ի վեր, մարդիկ դիմած են ամէն տեսակի միջոցներու՝ կանխելու համար զանազան ախտեր և մահացու հիւանդութիւններ: Հիւանդն իր ցաւերուն մէջ դիմած է և՛ արտաքին անտեսանելի ուժերու միջամտութեան, և՛ դեղամիջոցներուն: Ի մէջ ներկայ դժնդակ ու անբաղձալի պայմաններուն, ուր աղքատութիւնը, գործազրկութիւնը, գործի ճնշումները, ընկերային պայմաններուն սահմանափակուածութիւնը, անառողջ ուտելիքներուն սպառումը, կենսոլորտային լուրջ, հազանգող տագնապն ու սպառնալիքը և առօրեայ կեանքի մտմտութիւններն ու հնգնութիւնները յարատե մեր շուրջն են և մեզ ուժաբամ կ'ընեն հոգեպէս և մարմնապէս, մարդիկ, շփոթահար և յուսահատ, կը փնտեն լաստ՝ փրկութեան, կոուան՝ յենելու, և բարեբար միջոց, որ իրենց կարենայ ձեռքբազատել մտահոգութիւններէ, անձկութիւններէ, հիւանդութիւններէ, և հայթայթէ բուժում մարմնի և հոգիի:

Ահա ճիշդ հոս է որ կրօնքը օգնութեան կը հասնի և ձեռք կը կարկառէ մարդկութեան՝ առ ի բարելաւումն իրենց կեանքին ու առողջական վիճակին:

Ի շարս կրօնական բազմաթիւ հաւատալիքներուն, հաւատացեալը հաւատք կ'ընծայէ նաև հաւատաբուժութեան: Իսկ ի՞նչ է հաւատաբուժութիւնը:

Հաւատաբուժութիւնը (Faith-Healing) հաւատքով բուժելու արուեստն է ու ... արհեստը: Հաւատաբուժը իր սեպուհ պարտքը կը համարէ անմիջապէս յիշեցնել հաւատացեալին որ իր արուեստը կը պահանջեն խորունկ հաւատք և նիւթական առատ վարձատրութիւն:

Հաւատաբուժութեան բազմաթիւ օրինակներ կը գտնենք նոր կտակարանին մէջ, ուր մեր Տէրը կը բժշկէ անդամալոյծը, կոյրը, խուլը, համրը, և նոյնիսկ յարութիւն կուտայ մեռելին: Քրիստոսի օրինակին հետեւելով, առաքելներ ևս ձեռք դնելով հիւանդին զխուս վրայ աղօթեցին ու բժշկութիւն խնդրեցին Աստուծմէ: Աւանդականօրէն հաստատուած այս կարգը հասած է մինչև մեր օրերը: Դժբախտութիւնն այն է, որ ձրի պարգևուած այս շնորհը, յետ Քրիստոսի, վերածուեցաւ շահի աղբիւրի և առևտուրի:

Մեր հին մատենագրութեան էջերուն մէջ կը հանդիպինք Մահրբանքի բերդի կառուցման աւանդութեան, ուր հայ հշխանը իր որդիին հրաշքով բուժելու համար թաղէոս առաքելին կ'առաջարկէ ոսկեայ և արծաթեայ պատերով վանք կառուցել: Առաքելը սակայն ցանկութիւն կը յայտնէ վանքի փոխարէն ամրակուռ բերդ մը շինել: Այսպիսի հրաշապատում դրուագներով լեցուն է հայոց պատմութիւնը:

Մարդիկ այսօր ևս կը դիմեն աղօթքին՝ իրենց պէսպէս ցաւերուն փարատման ու հիւանդութեանց բուժման համար:

Մարդկութեան գերագոյն իղձն ու նպատակը եղած է բոլորել կեանք մը առողջ ու գուարթ: Բազմակի հիւանդութիւններ սակայն թոյլ չեն տուած որ մարդը վարէ ախտագերծ, անդորր ու կենսուրախ կեանք:

Քանի մը տասնեակ տարիներէ ի վեր, Արևմտեան աշխարհին մէջ բուսած են հաւատաբուժներ, որ իրենք իրենց կը կոչեն երկնառաք օծեալներ և կը պնդեն որ մշտական հաղորդակցութեան մէջ են Աստուծոյ հետ: Հպարտութեամբ կը յայտարարեն որ ունին երկնային պարգևը, ծիրքը, ուժը և կարողութիւնը մարդկանց կատարել բուժում պարգևելու: Ստելու և խաբելու ընդունակ այս մեծ վարպետները օրնիբուն կը մատուցեն «բուժում»՝ ի դիմաց մեծամեծ ու անհաշիւ գումարներու:

Հաւատաբուժին տեսութեան համաձայն, հիւանդութիւնները հետևանք են աստուածային օրինագանցութիւններուն, դիւական ու սատանայական միջամտութիւններուն, մարդկային շարամտութիւններուն, անուղղայ ու անպարկեշտ կեանքին ևն:

Մարդկային ենթագիտակցութեան մէջ գետեղուած ու մեխուած զաղափար է, որ լոկ արտաքին ու անտեսանելի ուժերու միջամտութեամբ ու ներգործութեամբ մարդիկ կրնան վերագտնել իրենց երբեմնի առողջական նախանձելի վիճակը: Դրերու ընթացքին տիրական հանգամանք ստացած է այն գօրաւոր համոզումը թէ մարդիկ մեղաւոր են և իրենց մեղսաթաւալ վիճակն է որ զիրենք կ'առաջնորդէ մարմնական ապականութեան, հիւանդութեան ու մահուան:

Հաւատաբուժը, օգտուելով բարեպաշտին կարծրացած ու հնամաշ դարձած մտայնութենէն, կը դիմէ ամէն տեսակ հնարքի, ճարպիկութեան, ձեռնածութեան և խաբելու առևեստին, որպէսզի կարենայ իր որսը դիւթել, հրապուրել և ապշահար ձգել:

Հաւատաբուծը կը վարէ թալանչիական քաղաքականութիւն: Շահագործելով բարեպաշտին բարի տրամադրութիւնը, անկեղծ նուիրումը, ազնիւ ձգտումն ու տենչը, ան ոչ միայն կը զրաւէ անոր ազնիւ սիրտն ու բարի հոգին, այլև կը կորզէ ու կը պարպէ անոր քսակը:

Հաւատաբուծը, հետևաբար, կեղեքողն է ու շահագործողը և ունևոր և աշխատաւոր դասակարգին՝ անոնց մատուցելով ոչինչ:

Հաւատաբուծութիւնը Արևմտեան աշխարհին մէջ բազմամիլիոն տօլարի շահի աղբիւր է, որմէ կ'օգտուին հաւատաբուծն ու իրեն հլու հպատակները՝ գործակիցները:

Հաւատաբուծը իր ազատ Արշակաւանին մէջ՝ հեռու պետական ամէն կաշկանդումէ ու մարդկային խղճահարութենէ, կը գործադրէ իր հնարագիտութիւնը՝ խլելով բիւրաւոր անմեղունակ հոգիներ, մոլորեցնելով զանոնք, խորտակելով ու մթազնելով անոնց յոյսի ու լոյսի ամէն շող:

Հաւատաբուծը ոչ միայն բուծում չի պարգևեր, այլև պատճառ կ'ըլլայ մարդկանց սնանկացման, մեծագումար կորուստներու, բազմաթիւ ընտանիքներու խռովութեան, գժտութեան, ջլատման, բաժանման և նոյնիսկ անձնասպանական արարքներու:

Հաւատաբուծներու ճարպիկ ձեռնածութիւնները տեղի կ'ունենան հաւաքական աղօթքներու ընթացքին՝ երբ հաւատացեալներու բազմութիւնը մէկտեղուած կ'ըլլայ մեծ մարգարահի, խաղապարի և կամ տաղաւարի մէջ: Վրաններու գործածութիւնը ևս ընդհանրացած է վերջերս այս նպատակին համար: Արուեստական բեմի մը պատրաստութիւնը անհրաժեշտ կը նկատուի անմիջապէս, որպէսզի վարագոյրի ետին պահուին հիւանդներուն անուաթոռները: Նախօրօք պատրաստուած ծրագիրը լաւագոյնս գործադրելու իր ճիգին մէջ, հաւատաբուծը կը ջանայ անգիր ընել իր յաճախորդ հիւանդներուն անունները ու անոնց ցաւերուն և հիւանդութեանց տեսակները: Ախտերու բազմազանութիւնը կարևոր է՝ ցուցադրելու հաւատաբուծին ամենակարողութիւնը: Ախտերը կ'ընդգրկեն՝ ուռուցք, բաղցկեղ, երիկամունքի ցաւ, յօդացաւ, աղիքներու բորբոքում, շաքարախտ, արեան բարձր ճնշում, խլութիւն, կուրութիւն ևն: Քալելու, խօսելու, տեսնելու և լսելու ատակ ծերունիներ կ'ընտրուին դերերը խաղալու: Իրական հիւանդները հեռու կը պահուին հաւատաբուծէն: Հրապարակի վրայ հաւատաբուծը կը ցուցադրէ մէկ առ մէկ իր բոլոր շնորհները՝ ոգևորութիւն և խանդավառութիւն յառաջացնելու ժողովուրդին մէջ: Հոգեզմայլանք ապրող հաւատացեալը՝ յափշտակուած ու կլանուած տեղի ունեցող դերասանական արարքներէն, կը գտնուի իր գոհունակութեան գենիթին մէջ: Մինչ այդ, բեմին վրայ, անուաթոռներ կը լքուին, անթացուպեր կը ջարդուին ու օդին մէջ կը նետուին: Դողդոջուն ծերունիներու զաւազանները կ'առնուին ու կը փշրուին: Կոյրեր կը սկսին տեսնել և խուլեր՝ լսել ...:

Այլը, կը զգեստուէին Սքօ Հոգիի այցին ուժգնութենէն ու ազդեցութենէն: Հրապարակը լեցուն է անհարկի շարժումներով, վայնասուն գոչիւններով, ալ էլ ուհաներով, ծափերով ու հիացական բացազանշութիւններով: Հաւատաբուժը յաջողած է խաղալ իր տպաւորիչ դերը: Տպաւորած է միամիտ, մտացիր ու խելագար ամբոխը: Հաւատացեալները՝ թեւատարած և ակնակառոյց կը հետեւին բոլոր հրաշագործութիւններուն և չեն ուզեր բանականութեամբ քննել, ճշդել եղելութեանց ու դատել բժշկութեանց վաւերականութիւնը, ճշմարտացիութիւնը:

Երկար ու յոգնեցուցիչ արարողութենէն ետք, «բուժուածներ» կը հեռանան գոհունակ սրտով, իսկ չբուժուածները կը վերադառնան տխուր ու տրտում ու կը տառապին խղճի խայթէ, յանցաւորի անուշիկ զգացումէ ու ամօթէ: Այդպիսիները կը դառնան յուսակորոյս. կը կորսնցնեն իրենց հաւատքը, կեանքի լաւատեսութիւնը, կենսունակութիւնը, աշխատունակութիւնը և կեանքը շարունակելու եռանդը:

Շատեր, հաւատալով որ իրապէս բուժուած են, կը դադրեցնեն իրենց դերը՝ դուռ բանալով նորանոր բարդութեանց ու նոյնիսկ՝ մահուան: Շատ մը «բուժուածներ», «բուժուելէ» քանի մը օր ետք կ'ընքած են իրենց մահկանացուն: Հաւատաբուժը այդ ևս բնական համարելով բացազանշած է՝ «Գերագոյն բուժումը մահն է»:

Ակնյայտ է որ մտակուրութիւնը, հոգեկուրութիւնը իրենց գերադրական աստիճանին հասած են: Մարդիկ չեն կրնար և չեն ուզեր տեսնել իրականութիւնը՝ ինչպէս որ կայ: Այս տիպի հաւատացեալներ կ'ապրին կտրուած ու մէկուսացած իրենց պատեանին մէջ: Կ'ապրին կեանք մը որ տարօրինակ է մեզի համար ու անըմբռնելի: Եթէ ուզենք զիրենք լիովին ըմբռնել, պէտք է որ իրենց նման ապրինք, զգանք ու մտածենք: Ստոյգ աղբիւրներու համաձայն, կարգ մը յարանուանութիւններ (օրինակ՝ Մկրտչականներ, Աւետարանականներ, Վերըստին ծնածներ ևն) կ'արգիլեն իրենց Բանաւոր Հօտին հեռատեսիլ դիտել, լուրերը մտիկ ընել, շարժապատկերի երթալ, տարեդարձ տօնել, պարահանդէսի երթալ ևն, որովհետև այս ամբողջը կը նկատուին սատանայական արարքներ: Փակ աշխարհի մէջ ապրող հաւատացեալը՝ անհաղորդ արտաքին աշխարհի իրականութիւններուն, կուրօրէն հաւատք կ'ընծայէ ու կը հետևի իրեն թելադրուածներուն:

Ինքնախաբէութիւնը հոգեբանական համընդհանուր վիճակ մըն է որով, առաւել կամ նուազ չափով, հերքանշիւր անհատ վարակուած է: Կան ինքնախաբէական զգացումներ և արարքներ որոնք մեծ վնաս չեն պատճառեր ենթակային, բայց հաւատաբուժութեամբ ինքզինքնին խաբողները կը կորսնցնեն ոչ միայն իրենց դրամը, այլև իրենց արժանապատուութիւնը և վարկը:

Մեր իրականութենէն յիշենք մեր պատմահօր՝ Մովսէս Խորենացիին պատմածը, որ ինքնախաբէութեան դասական օրինակ է: Երբ Արա Գեղեցիկը կը մահանայ պատերազմին մէջ, Շամիրամը իր աստուածներուն կը հրամայէ անոր վերքերը լիզելով

կենդանացնել իր սիրածը: Շամիրամ իր կախարդական դիվանքով ու հաւատքով կը ջանայ կենդանացնել Արան: Երբ Արան չի կենդանանար, Շամիրամ իր սիրականներէն մէկուն զարդարելով լուր կը տարածէ. «Աստուածներն Արային լիզելով ու կենդանացնելով մեր փափաքն ու ցանկութիւնը կատարեցին, ուստի այսուհետեւ անոնք աւելի ևս արժանի են մեզմէ պաշտուելու և փառաւորուելու իբրև ուրախացնողներ և կամակատարներ»: Այսքանը բաւ չհամարելով, Շամիրամ արձան մըն ալ կը կանգնեցնէ աստուածներուն անունով և զոհերով կը պատուէ զայն:

Պատմութենէն գիտենք նաև որ հիւանդներ բժիշկի դիմելէ կը խուսափէին. անոր փոխարէն կ'երթային յուռութներուն: Հետաքրքրական է որ Շամիրամը իր վրայ կը կրէր յուռութիւններ՝ հեռու մնալու չար աչքէ, ախտէ ու փորձանքէ:

Հաւատաբուժը հնրգինք աստուածացնելու և անհաւացնելու մարմաջէն կը տառապի: Ուշագրաւ է հովիւ և հաւատաբուժ՝ Ուիլիլմ Պրէսմընի պարագան, որ «հրաշքներ» կը գործէր: Երբ կը ծախողէր իր բուժմանց մէջ, կը յանդիմանէր անհատները որ մեղսալից կեանք մը կ'ապրէին, տկար էին ու թերահաւատ: 1965 թուին, երբ արկածով մահացաւ մեր այս հրաշագործ հաւատաբուժը, ժողովուրդը զինք շնորհեց, այլ չորս ամիս յոյսով սպասեց որ յարութիւն առնէ:

Այս նոյն հովիւը, 1947-ին, իր բուժման առաջին փորձը կատարեց Իլլի-նոյի մէջ՝ «բուժելով» խուլ և համր անձ մը: Վերջինս, պատուիրուած էր որ չծխէ, վասնզի հովիւը ծխելը համարած էր անոր խլութեան ու համրութեան պատճառը: Հովիւին պատուէրին բեկանումին պատճառով, անձը չէ կրցած վերջնականապէս բուժուիլ:

Հաւատաբուժները կը ստանան սրտակեղեք խնդրագրեր՝ աղօթքներու պաղատանքներով ու զանազան աղերսանքներով լեցուն: Անգգայ ու անհաւատ հաւատաբուժները ոչ միայն չեն աղօթք անոնց վրայ, այլև կը հրամայեն ծուլէն-ծուլէն ընել գրութիւնները և աղբամանը նետել: Նամակներուն առնթեր առաքուած փոխգիրները իսկոյն կը զանձուին: Զօշաքաղութեամբ ապրող հաւատաբուժը կ'ապրի ի հաշիւ իր պարարտ որսին: Ներկայիս ալ, խարդախ հաւատաբուժներ և հեռուստաքարոզիչներ կը գործածեն իրենց տրամադրութեան ներքև գտնուող բոլոր զարտուղիականազնիւ միջոցները ի շահ և ի նպաստ իրենց անձին և ի վնաս կոյր ու միամիտ հաւատացեալին:

Կ'արժէ նշել որ հաւատաբուժը գիտութիւնը կը համարէ «գործիք սատանայի»: Ան չի բաշակեր բժշկական միջամտութիւն, օգնութիւն (իմա՝ գործողութիւն, դեղօրայք ևն): Աւանդական վիշապին նման, հաւատաբուժը խստօրէն կ'արգիլէ շահագործող հաւատացեալը բժշկական քննութեան ենթարկուելէ: Վիշապներն ալ մեր պատումներուն մէջ թոյլ չէին տար որ պարզ, ազնիւ ու աշխատասէր ժողովուրդը մօտենար կենարար ջուրին և անկէ ստանար բարիքը կեանքին:

Ահա այս պատճառով է որ մահուան պարագաները բազմացած են: Կարգ մը ծնողներ անխոհեմաբար դժկամութիւն կը ցուցաբերեն իրենց զաւակները բժշկական խնամքին ենթարկելու: Անոնք անհիմնօրէն կը պնդեն որ մարդիկ ապրելու են լոկ հաւատքով, և հաւատքն է որ միայն կրնայ բժշկութիւն պարգևել հոգւոյ և մարմնոյ: Որոշ կրօնական խմբակցութիւններ (օրինակ՝ First Assembly Church, Faith Tabernacle Congregation ևն) կ'արգիլեն բժշկական ամէն տեսակի սպասարկում: Առ ի հետեանս այս անմիտ ու անիմաստ ազատամտութեան, բազմաթիւ անմեղ մանուկներ կը մահանան:

Բնական վիճակ է որ մարդիկ չեն սիրեր յուսահատիլ, ընկճուիլ, պարտուիլ, այլ միայն՝ յուսալ, տենչալ՝ ձեռք ձգելու անկարելին, անհասանելին: Իր կարգին, հաւատարութիւն ալ, հակառակ իր խղճի ծայնին, կը շարունակէ խթանին դէմ քրքրել՝ արհամարհելով և ուրանալով ճշմարտութիւնը:

Ներկայիս, հաւատարութեան կեդրոն կը համարուի Lourdes -ը (Փրանսա): Միջազգային չափանիշով յարգանք վայելող այս սրբավայրը արդիւնք է Պէոնատէթ անունով աղջկայ մը ունեցած տեսիլքին՝ ուր անոր երեցած կը թուի ըլլալ Աստուածամայրը 1858 թուականին: 1876-էն ի վեր ուխտավայր հռչակուած այս հաւատքի և բուժման կեդրոնը տարեկան կ'ընդունի շուրջ հինգ միլիոն հաւատացեալ:

Ցաւօք սրտի պէտք է նշել որ սոյն սրբատեղին այժմ դարձած է պատեհապաշտներու և ճարպիկ առևտրականներու մրցասպարէզ:

Տարօրինակն այն է որ Պէոնատէթը մահացաւ ցաւերու մէջ (թոքատապէ և շնչարգելութենէ) 1879-ին, երբ դեռ 35 տարեկան էր: Անոր հայրն ալ մահացաւ ցաւերէն տառապահար:

Հայ եկեղեցին ներկայիս կը հաւատայ որ կրօնքն ու գիտութիւնը ոչ թէ հակադիր ու իրարամերժ բնազաւառներ են, այլ՝ զիրար լրացնող ու ամբողջացնող: Այս սկզբունքով է որ հայ եկեղեցին կը քաջալերէ ու բարոյապէս կը ստիպէ որ հիւանդը աղօթքին դիմելով հանդերձ ենթակայ ըլլայ նաև բժշկական հոգատարութեան ու խնամքին:

Մեր գրութեան աւարտին, կարևորութեամբ կը մէջբերենք Lourdes -ի մասին գրուած խօսքերը Ellen Bernstein-ի, խմբագիր "Medical and Health Annual of the Encyclopaedia Britannica"-ի, ուր կ'ըսէ. «Հրաշքներ կը պատահին, երբ ուխտաւորներ յայտնաբերեն իրենց ուժերը և սորվին արուեստը՝ ապրելու իրենց հիւանդութիւններով»:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 64) Չի՞ն լեռներն, երկինքն, ալիքներն մասերն
 Հոգույս՝ ինչպէս ես ինքքս անոնց եմ.
 Սըրտիս մէջ միթէ խոր չէ՞ անոնց սէրն,
 տենչով մաքուր պիտ՝ չդատապարտե՞մ
 ողջ առարկային երբ զանոնք բաղդատեմ,
 Յափն խորութեան որ եմ ըզգացած
 Դիմաց զըզուանքիս ըստոր աղտերուն
 Անոնց որ նայուածքնին միշտ գետին յառած,
 Եւ անհամարձակ մըտածմունքնին երբեք չէ փայլած:
- 65) Բայց այդ չէ նիւթըս, ուրեմն դարձնեմ էջն
 Անմիջականին որ պահանջն է սուր՝
 Խոհին կը գտնենք որ սափորին մէջ.
 Հոն՝ փոշին մէկուն որ էր լըման հուր -
 Բնիկ երկրին որուն կը շընչեմ այժմ մաքուր
 Օղը, կարճատեւ ես պանդովստ անցուր,
 Ուր եղաւ ան մի անձնատրութիւն,
 Փառքի բարձունքով - յիմար հարց մը որ,
 Շահն ու պահելը արժեց իր լման անդորր:
- 66) ինքնատանջ, վայրի, սոփեստ Ռուսոն հոս
 Յափ առաքեալն որ կիրքն դիպական
 ըրաւ գերագանց ու վիշտն պերճախօս
 որ ողորմելի, թըշուառ ըրաւ զայն,
 խենթութիւնն իսկ բայց գեղեցկացուց ան,
 Դալար, պիրկ մտածմանց տալով երկնային գոյն
 Բառերով շողուն հոսեցուց զանոնք,
 Զերթ ճառագայթներ երկնային արփոյն,
 Որ կը տեղան վրայ վըշտայոյզ արցունքներուն:
- 67) Նըման էր սէրն իր կըրքի մ'էոյթին,
 ծառի մ'պէս այրող բոցով եթէրին
 Բորբոքուն էր ան նման իր բընոյթին
 Չէր նըմաներ ան մի սիրահարի,
 Տիկինի մ'ամբողջ սիրով կենսալի.
 Ոչ երազի մ'մէջ մեռեալի մ'յարեալ,
 Այլ գեղեցկութեան մ'որ վերածուեցաւ՝
 Իր մէջ էութեան մը գերագանցեալ
 Նման այրող էջին որ իր բնութիւն խանգարած ըլլար:

(շարունակելի)

LORD BYRON
 Թրգմն. Մուրատ Մանուկեան

ՄԱՐԳԱՐԷՆ

Պիտի սիրեն քեզ անշուշտ անժամանակ մահէդ վերջ
Երբ ա՛լ մարմինըդ փրտի, ըլլայ հաստ հող ու փոշի.
Դադրի ռունգերը խոցող յոռի նեխումն ըլլալէ.
Եւ հողակոյտդ ալ կազմէ հասարակաց գետնին մաս:

Յայնժամ խոհերըդ պիտի, գաղափարներըդ աճին
Եւ թափանցեն մըտքերէն ներս բազմազգի մարդերու,
Ու ըստեղծեն նորանոր խըրրտումներ փոխանցիկ.
Ըլլան դըպրոց ու շարժում եւ ներշնչող տաք բարիք:

Պիտի անշուշտ քեզ սիրեն. ոմանք նոյնիսկ սըրտեռանդ
Պաշտեն պիտի հիացմամբ, նոր խօսքերով ընդմէջէն
Իրենց չըսուած, զլացուած զգացումները գաղտնի

Հայելոյն մէջ տեսնելով: Բայց մահէդ վերջ, նեխումէն:
Մինչ այդ կ'անցնիս առանձին, այս լըքումին մէջ լըման
Յարամարմաջ - ուղեղիդ գոհն ու հերոսն ըլլալով:

ԱՆԵԼ

THE FLAG GOES BY

Hats off!

Along the street there comes

Ablare of trumpets, a ruffle of drums,

A flash of color beneath the sky:

Hats off!

The flag is passing by!

Blue and crimson and white it shines,

Over the steel-tipped, ordered lines.

Hats off!

The colors before us fly;

But more than the flag is passing by.

Sea-fights and land fights, grim and great,

Fought to make and to save the State:

Weary marches and sinking ships;

Cheers of victory on dying lips;

Days of plenty and years of peace;

March of a strong land's swift increase;

Equal justice, right and law;

Stately honor and reverend awe;

Sign of a nation, great and strong

To ward her people from foreign wrong:

Pride and glory and honor, - all

Live in the colors to stand or fall.

Hats off!

Along the street there comes

A blare of bugles, a ruffle of drums;

and loyal hearts are beating high:

Hats off!

The flag is passing by!

Henry Holcomb Bennett

ԴՐՕՇԱԿՆ Է Կ՛ԱՆՑՆԻ

4 + 3

Ահա՛, դրօշակն է կ'անցնի.
Դռ'ն՝ Պատուի՛, Կա՛ց:
Փողոցներու երկայնքին
Փողերու ժայթքն է լսուող
Թմբուկներու խրժրրտուփ,
Ու երկնքին դեմ վետ-վետ
Շողֆն ու փայլը գայներուն:

Ահա՛, դրօշակն է կ'անցնի.
Դռ'ն՝ Պատուի՛, Կա՛ց:

Կարմիր, կապոյտ, սպիտակ,
Դեղին գոյն
Կը շողշողայ ան փայլուն
Ծածանելով աւելի՛
Վեր՝ շարֆերէն մետաղեայ
Ու բարձրադիր կառոյցի:

Ուրեմըն՝ դռ'ն՝ Պատուի՛, Կա՛ց:

Դռներըն այս մեր առաջ
Կը ծածանին, կը բռչին.
Բայց մեր մօտէն, առջեւէն
Անցնողն ուրիշ մի բան է՝
Բան ծածանող պարզ դրօշ:

Այնտեղ շարֆ-շարֆ կը դիզուին,
Պատերազմներ մեծ, դժիւ,
Թէ՛ ցամաքի, թէ՛ ծովի,
Ըստեղծելու, փրկելու
Համար անգին պետութիւն.
Ու բանակներ պարտասած.
Ու տարմիւղներ ընկղմած.

Յաղթանակի ցնծերգներ
Շրթներուն վրայ մահամերձ:

Ժամանակներ լիութեան,
Խաղաղութեան տարիներ.
Յառաջընթացը զօրեղ
Երկրի արագ աճումին.
Արդարութիւն, իրաւունք,
Եւ օրէնքներ՝ ամենուն
Որ բաշխուին հաւասար.
Եւ պետական պատիւներ
Եւ յարգանքով լի երկիւղ.
Եւ այս բոլորը՝ նըշան՝
Ազգի մը մեծ ու զօրեղ,
Ժողովուրդն իր պաշտպանող
Ընդդէմ օտար չարիքի:

Հպարտութիւն, փառք, պատիւ,
Ահա բոլորն այս կ'ապրին
գայներուն մէջ այդ ազգին,
Նա թէ լինի յաղթական,
Կանգուն, եւ կամ պարտուած:

Դռ'ն՝ Պատուի՛, Կա՛ց:

Փողոցներու երկայնքին
Փողերու ժայթքն է լսուող,
Թմբուկներու խրժրրտուփ.
Հաւատարիմ սրտերու
Թունդ բաբախում.
Պատուի՛, կա՛ց:
Ահա՛, դրօշակն է կ'անցնի:

Թրգմն. Շէն-Մահ
Երուսաղէմ

Հէնրի Հօլֆօմպ Պէնէթ

ԼՈՒՌԻ ԳԻՇԵՐ

Լուռ է այս գիշեր... լուռ է իմ հոգին,
Չկան ո'չ աստղեր ու ո'չ ալ լուսին,
Կան միայն լոյսեր ճամբեքի վրայ
Եւ մութ ծառերու անուշ մեղեդին...:

Լուռ է այս գիշեր... լուռ է իմ հոգին,
Ու լռութեան մէջ անվերջ կը խորհիմ,
Վշտալի, խռով օրերու վրայ՝
Որոնք հիմա ես կու տամ անդունդին:

Լուռ է այս գիշեր... լուռ է իմ հոգին,
Եւ աչքիս առջեւ հիմա կը պարզուին
Կարօտներ անմաշ, յիշատակ աղուոր,
Որոնց տաք սրբտով հիմա կ'ընդունիմ:

Լուռ է այս գիշեր... լուռ է իմ հոգին,
Խաղաղութեան մէջ աղուորցած հոգիս
Երկընքին կու տամ, աստղերու փոխան
Թող ողջ այս գիշեր իշխէ աշխարհին...:

Լուռ է այս գիշեր... լուռ է իմ հոգին,
Երնէկ կըրնայի ես ամեն գիշեր
Այսպէս լռութեամբ երգեր յօրինել
Անխօս գիշերին, իմ լուռ հոգիին...:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՐՏԱՅԱՅՏՉԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Յիշատակեցից նուագս ի յոգունց,

Իբր յանբաւ րազմութեանց ծովու կաթիլ մի առեալ
ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ

Բ. ՀԱՐՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ՁԵՒԵՐԻ ԱՐՏԱՅԱՅՏՉԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Միջին դարերում գեղարուեստական խօսքի արուեստը հիմնականում պայմանաւորուած էր նարտասանական ձեւերի կիրառութեամբ: Որքան բոխ, հարուստ էւ րազմագան էին նարտասանական ձեւերը, այնքան րարձրարուեստ էր համարուում հեղինակի երկը: Պարզ, մատչելի ոնը համարժէք էր անարուեստ խօսքի: Սօդուած իմաստը, խրքին խորհուրդը, զարդարուն շրջասոյքը դիտուում էր որպէս րարձր ոնի եւ կիրք-նաշակի արտայայտութիւն: Նարեկացին հաւատարիմ է մնացել դարի նաշակին: Նա ստեղծել է «մի ոնր, ինքնատիպ լեզու, հարուստ ինքնահնար դարձուածներով եւ րառերի յանախ ոնրք եւ րազմիմաստ կիրառութեամբ»(1) - ինչպէս շատ նիշտ րնութագրել է Մ. Արեղեանը:

Հարտասանական հրահանգները Նարեկացին յիւրացրել է կրթութեամբ, րայց նարտասանական ձեւերի րազմերանգութեանը ոն հասել է ստեղծագործական փորձով ու տննանոմով: Նարեկացու րանաւոր խօսքը եւս պէտք է լինէր նարտասանօրէն անքերի: Գրաւոր խօսքի մէջ Նարեկացին հետամտել է մի սեւեռուն նպատակ՝ խօսքը դարձնել աւելի

յուզիչ եւ քնարական, միտքը՝ գեղեցիկ եւ արտայայտիչ: Ոնական տեսակետից, սակայն, Նարեկացու ստեղծագործութիւնը եւս րազմաշերտ է, ու, թէեւ, նրա վսեմ ոնը հիմնականում ներդաշն է այս կամ այն ստեղծագործութեան ձեւին ու րովանդակութեանը, այնուհանդերձ, մանաւանդ ներքողներում, նկատելի է նարտասանական արուեստականութիւն:(2)

Հարտասանական հիմնական ձեւերը, ինչպէս յայտնի է, երեքն են՝ դիմում, հարց եւ րացականչութիւն: Նարեկացին յանախաղէպ է օգտուել նարտասանական դիմումից, եւ դա րնական է, քանի որ աղօթքը, օրհնութիւնը, ներքողը, մաղթանքը, քարոզը, խնդրանքը ամենից առաջ ուղղուած ու յղուած են Աստծուն, Յիսուսին, աստուածամօրը, սրբերին, խաչին եւ այլն: Կարելոր չէ՝ դիմումն ուղղակի՞ է, թէ՞ դիմանոնարար: Կարելորը հաղորդակցութեան այն անմիջականութիւնն է, որ Նարեկացին ստեղծում է յուզական տարբեր ապրումներով: Դիմումի հնչերանգը կախուած է նրա տրամադրութիւնից: Ներքողներում այդ տրամադրութիւնը հանդիսաւոր է, զուարթ ու տօնական, գանձերում՝ եւս, թէեւ

քարեխօսութիւն հայցելու դէպքում փոխուում է այդ տրամադրութիւնը, իսկ մատեանում տրամադրութիւնները խիստ այլազան են՝ նայած ում, ինչու եւ յանուն ինչի է դիմում: Մեղաւորի եւ յանցաւորի ինքնագիտակցութիւնը թախանձանքի, պաղատանքի, վշտի ու կարեկցանքի առանձնակի շեշտեր է հաղորդում մանաւանդ Աստծուն ուղղուած Նարեկացու դիմումներին: Նարեկացու համար հայրական խրատ չէր, դարի հրամայական իր հօր՝ Խոսրով Անձեւացու պատուիրանը՝ «Ահիւ եւ դողութեամբ կացցուք յաղօթս առաջի նորա» (3) եւ բնական է, որ բանաստեղծն էլ դիմէր Աստծուն. «Հոսմամբ արտասուացն, տուայտանաւ տխրութեամբ դիմացն եւ ես պաղատիմ վերջին հեծութեամբս՝ Տո՛ւր յուսահատելոյս գփաջալերութիւն մխիթարութեան գթած քո բանիդ» (Բան ԺԸ, ք):

Նարեկացին յանախ է դիմում իր անձին: Դա բնարական մեմախօսութիւն է՝ առիւնքնող անկեղծութեամբ, ազդու եւ դրամատիկ: Այդ մեմախօսութիւնը կարող է լինել ներքին լուռ ձայն, յանդիմանութիւն, ապաշավանք, երկնառաք մեղայական, գանգատ, սրտառուչ զրոյց, խոստովանութիւն, բայց միշտ էլ ներթափանցած ճշմարիտ բնարականութեամբ: Մեմախօսութիւն է Մատեանի ԽԵ գլուխը, որը սկսւում է այսպէս՝ «Եւ արդ, յոյս բարեաց տնկեալ ի սրտի, անձն իմ կործանեալ... «Խոստովան լեր բարեբարին Աստուծոյ գմտացդ՝ իբրեւ գգործոց»: Մտածած չարիքների ու մեղքերի՝ իբրեւ կատարուած գործերի ճնշող խոստովանութիւնից յետոյ, ասես խաւարն աւելի խտացնելու համար, Նարեկացին անցնում է արդէն իր խոհերի խոստովանութեանը, որոնք ոչ միայն մեղսածին են, այլեւ հոգեկործան: «Բարդե՛ա եւ դիզե՛ա անձինդ մեղապարտի բամբասանս յոգունս՝ Զոյոյն խոհերս քաղմամասնեայս,

անձն իմ կշտամբեալ, յոգնախթանդ բանիւ»: Եւ յաջորդում է այդ «քաղմամասնեա» խոհերի թուարկման շարքը՝ խորացող ողբերգականութեամբ: Բանաստեղծը կանգնել է անելանելի կացութեան առջեւ. նրան ոչինչ չի մնում այլեւս, եթէ ոչ միայն սոսկահար հարցնել ինքն իրեն. «Եւ արդ, զիա՞րդ քժշկեսցիս, անձն իմ եղկելի» եւ ապա կարդալ իր դատավճիռը. «Անձն իմ պարտական կրկին սատակման»: Բայց Աստուած գթասիրտ է, եւ բանաստեղծը դարձեալ յոյսով ու հաւատով հայեացքն ուղղում է նրան. «Այլ անխայե՛ա յիս ողորմածութեամբ, քարեգութ, կենդանի, Հգաւր, կամարար ...»:

Գրիգոր Նարեկացին առատօրէն օգտագործել է նաեւ ճարտասանական հարցը: Արտայայտչական այդ միջոցն այսօր էլ լայն շրջանառութիւն ունի խօսքի մէջ: Ճարտասանական հարցը, իբրեւ կանոն, պատասխանը պարունակում է իր մէջ: Հարցը տրւում է «ոչ թէ պատասխան ստանալու, այլ խօսքի յուզական շեշտուածութիւնը բարձրացնելու նպատակով» (4): Որքան էլ Նարեկացին համոզուած է, որ մարդասէր Աստծու համար չկայ աւելի մեծ խնամարկութիւն, քան մեղաւորի հոգու փրկութիւնը, այնուհանդերձ նա բարձրալին դիմում է հարցով, որ վարանման, կասկածի, տարակոյսի, տուայտանքի յոյգ է խառնում չասուած, բայց ենթադրելի պատասխանին, եւ հարցը հնչում է իբրեւ թախանձանք.

Արդեւ մոռացի՞ս գրաբերարելդ, ակնկալութիւն,

Անտեսեսցե՞ս գթասիրելդ, խնամող,
Այլայլեսցե՞ս գմարդասիրելդ, անփոփոխ,

Նահանջեսցե՞ս գկենագործելդ, անվախճան,

Թողուցո՞ւս գողորմութեանդ երջանիկ պտուղ,

Աղաւաղեսցե՞ս գփաղցրութեանդ

քարեշնորի ծաղիկը,

Անպատուեսցե՞ս զնիւթ պանծանաց
 փումդ եռիտութեան,

Յեղանակեսցե՞ս գփառս հերաց փումդ
 քարձրութեան,

Ո՞չ պահեսցես զվայելչական զարդ
 պայծառութեան փումդ պսակի:

(Բան Բ, Ե)

Դժուար չէ նկատել, թե խօսքի
 արտայայտչականութիւնն ինչպէս է
 ուժեղանում ոչ միայն իրար համագոր-
 նարտասանական հարցերից, որոնք ասես
 ներքին հանգ են կազմում, այլեւ
 նարտասանական դիմումի ձեւերից, որոնք
 տողավերջին կանոնաւորապէս յաջորդում
 են իրար: Սա Նարեկացու արուեստի
 ամենաինքնատիպ գծերից մէկն է՝
 արտայայտչական մի միջոց զուգորդել
 մէկ այլ ձեւի հետ: Միւս ինքնատիպ գի-
 ծը, որ ակներեւ է բերուած հատուածից,
 նոյն մտքի ընդլայնումն է մօտ ու
 մերձիմաստ արտայայտութիւններով՝
 հիմնական գաղափարը յստակ դարձնելու
 նպատակով: Ծաւալուելու այս եղանակը
 թեւ յատուկ է միջնադարի հեղինակներին,
 բայց Նարեկացին այն հասցրել է
 չգերազանցուած կատարելութեան:

Ընդհանուրը որքան էլ կարեւոր,
 Նարեկացին անզուգական է նաեւ
 առանձին մանրամասների, նրբերանգների
 եւ տարբերութիւնների պատկերման մէջ:
 Ընդհանուրի եւ առանձինի այդ
 փոխադարձութիւնը մի տեսակ նման է
 ծառերի եւ անտառի յարաբերութեան:
 Ամբողջութեան մէջ նրբերանգները ձուլում
 են իրար, առանձին վերցրած՝ զարմացնում
 իրենց ուրոյն գեղեցկութեամբ: Այսպէս է
 գրուած, օրինակ, ԻԹ Գլխի Գ. հատու-
 ծը: Ճարտասանական հարցերը յաջորդում
 են իրար, եւ ամէն մի հարց թոււմ է
 մարդկային մի քնաւորութեան, անհա-
 տական մի նակատագրի քնութեամբ՝
 քացուելու լայն հնարաւորութիւններով:

Ընթերցողը շարունակում է քանաստեղ-
 ծին, խորհում, վերլուծում, լրացնում նրա
 միտքը, թափանցում ինքն իր հոգու
 խորքերը, զննում կեանքն ու մարդկանց:
 Նարեկացին այն ընդհանուր միտքն է
 արտայայտում, որ հանուր չարիքը
 ընկղմում է չփանում է Աստուածային
 կամքի լոյսի մէջ, ինչպէս թեթեւ մէզը
 արեգակի տապում: Այնուհետեւ չարիքը
 Նարեկացին մասնաւորում է անհատ առ
 անհատ, մարդ առ մարդ, առանձին-
 առանձին՝ նարտասանական հարցերի մի
 թուարկմամբ, որը կարող էր լինել
 յարակրկնութեան դասական նմոյշ: Ուղիղ
 փռասունչորս հարցերից ես տալիս եմ
 միայն վերջին չորսը.

Ո՞վ ո՞ք ընդ պայծառ պատմութեանին
 քրճագգեաց եղեալ՝ եւ ոչ տխրեցաւ,

Ո՞վ ո՞ք զկեանս իւր կորոյս եւ ոչ
 արեան արտասուս երկնեաց,

Ո՞վ ո՞ք ընդ արկանեւեաց լուսոյ
 խաւար գգեցաւ եւ ոչ նուաղեցաւ,

Ո՞վ ո՞ք ի վերայ սգոյ սիրելոյ ոչ
 թառամեցաւ:

Սա Մատեանի ամենափնարական
 հատուածներից է, ուր յուզական ներգոր-
 ծութեան ուժը անմիջական օրէն
 պայմանաւորուած է նաեւ նարտասանական
 հարցերի հմուտ կիրառութիւնից:

Ճարտասանական քացականչութիւնը
 եւս խորթ չէ Նարեկացու ոգին:
 Արտայայտչական այդ ձեւը խօսքին
 յուզական ուժեղ երանգ հաղորդելուց
 քացի, միաժամանակ սրում է «ընթերցողի
 հետաքրքրութիւնը պատկերաւոր երեւոյթի
 կամ հոչակաւոր գաղափարի նկատմամբ»:(5)
 Բացականչութիւնը հոգեւոր երգի անբաժան
 տարրերից է, եւ Նարեկացին շարունակել
 է աւանդոյթը: Բացականչութեամբ է
 սկսում, օրինակ, յարութեան տաղերից
 մէկը.

Փա՛ռք Քրիստոսի ամենազաւր
 յարութեան ...

Հարտասանական քացականչութիւնը սովորաբար գուգորդում է ձայնարկութեան վա՛յ, աւա՛ղ, ո՛հ, ո՛վ, երանի՛, իցի՛ւ, օ՛շ, եւ այլն, որոնք արտայայտում են վշտի ու փստսանքի, ուրախութեան եւ զարմանքի, վարանման եւ այլ զգացական երանգներ: Նարեկացին ճարտասանական քացականչութիւնը երբեմն կիրառում է ճարտասանական դիմումի, ճարտասանական դիմումը՝ քացականչութեան փոխարէն՝ այսպէս.

Ո՛վ անմիտդ ի մտաւորաց,
Ո՛վ անհանճարդ յիմաստնոց ...
(Բան Ը, ք)

Ձայնարկութիւնների օգտագործման մէջ էլ Նարեկացին հաւատարիմ է մնում ծաւալուելու իր նախասիրութեանը: Կրկնութեան այդ յանախականութիւնը իր հերթին շեշտում է զգացմունքային ուժը: Այսպէս է գրուած, օրինակ, է գլխի գ հատուածը, ուր ճարտասանական քացականչութիւնները սկսւում են վա՛յ ձայնարկութեամբ՝ աստիճանաբար խտացնելով վախի, երկիւղի, սարսափի զգացողութիւնը: Հատուածը սկսւում է՝ «Վա՛յ անձինս մեղաւորի, զի զարարիչն իմ քարկացուցի» գղջման արտայայտութեամբ եւ աւարտւում է վերջին դատաստանի ձայնը լսելու հեռանկարով, որ սարսուռ է ազդում.

Վա՛յ ինձ առ ձայնին ահաւորութիւն
Դողացուցչաց եւ սարսափելեացն
քանից՝

Երկնաւոր քագաւորին վնռաւն
կնքելոյ,

Թէ՛ Ոչ գիտեմ գեեգ:

Մատենանի այս հատուածի ազդեցութիւնը զգալի է մի շարք բանաստեղծների վրայ: Գրիգոր Մարաշեցին (12րդ դ.) գրել է ծաւալուն մի պոեմ, որ յայտնի է «Վայ գիրք» անունով, Առաքել Սիւնեցին «Աղամգրքի» մի ամբողջ գլուխ գրել է Նարեկացու անմիջական ազդեցութեամբ:

Ամփոփելով, պէտք է ասել, որ արտայայտամիջոցների իր կիրառութեամբ Նարեկացին միշտ էլ ձեռք է բերում իր նարեկային պահանջին՝ ձգտելով հասնել առաւել յուզականութեամբ: Մի կողմից նա շարունակել է դասական հայ գրականութեան աւանդութիւնները, միւս կողմից՝ իրրել հանճարեղ բանաստեղծ ստեղծել է իր ինքնատիպ ու վսեմ ոճը՝ արտայայտչական միջոցների քարճարուեստ կիրառութեամբ:

ԱՂԲԻԻՆԵՐ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 1.- Մ. Արեղեան, Կ. Գ, էջ 613-615:
- 2.- Նոյն տեղում, էջ 582: «Հին ճառքի եւ ներդրանքների երկարաբան եւ արուեստակեալ լեզուն ու նոռոմ արտայայտութիւնը - գրում է Մ. Արեղեանը - գտնում ենք եւ Նարեկացու մէջ»:
3. Խոսքով Անձեւացի, մեկնութիւն ժամկարգութեան, էջ 2:
4. էդ. Ջրբաշեան, Գրականութեան տեսութիւն, էջ 260:
- 3.- Նոյն տեղում, էջ 115:

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

(շարունակելի)

ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈՐԱՅԱՅՏ ՓԱՍՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐ ՏՂԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Նուիրում է Հայաստանում ֆրիստոնէութեան պետականացման 1700 ամեակին

Գրիգոր Տղան միջնադարի մեր այն սակաւաթիւ գործիչներից է, որոնց համրաւը դեռ իրենց կենդանութեան ժամանակ դուրս է եկել տեղական շրջանակներից՝ ձեռք բերելով միջազգային նանայում: Բաւական է ասել, որ նա շուրջ ֆսանամայ իր կաթողիկոսութեան շրջանում (1173-1193թ.թ.) նամակագրական կապեր է ունեցել բիզանդական Մանուէլ եւ Իսահակ կայսրերի, Միքայէլ պատրիարքի, Հռոմի Լուցիոս եւ Կղեմէս պապերի, գերմանական կայսր Ֆրեդերիկ Շիկսմորուսի, Եգիպտոսի տիրակալ Սալահադդինի եւ այլոց հետ: Աւելին, համագործակցելով, իսկ երբեմն եւ հակադրուելով Լեւոն Մեծագործին, նա գործուն մասնակցութիւն է ունեցել Կիլիկիայի հայոց պետականութեան ամրապնդման ու թագաւորութեան հաստատման պատմական գործընթացին: Վերջապէս, իբրեւ բանաստեղծ ու մատենագիր, նա անուրանալի հետք է թողել հայ բազմադարեան գրականութեան ու մատենագրութեան հարուստ անդաստանում:

Ինքնըստինքեան հասկանալի է, որ այսպիսի բազմաբեղուն գործչի մասին կենսագրական, առաւել եւս ինքնակենսագրական, իւրաքանչիւր նորայայտ փաստ կամ տեղեկութիւն կարող է շահաւէտ լինել հայագիտութեան համար: Եւ քնաւ պատահական չէ, որ նրա կեանքը, գործու-

նեութիւնը եւ գրական ժառանգութիւնը վաղուց ի վեր արժանացել են հայ, մասամբ եւ օտարագրի հայագէտների ուշադրութեանը (1): Այդ տեսակետից քացառիկ արժէք ունի միջնադարեան հայ գրականութեան ու մշակոյթի անխոնջ հետազօտող Ասատուր Մնացականեանի աշխատասիրած գիրքը (տե՛ս ծան. 1), որտեղ առաջին անգամ ի մի են բերուած հայագիտական գրականութեան մէջ նրա մասին առկա գրեթէ բոլոր բիւք թէ շատ արժէքաւոր տեղեկութիւններն ու կարծիքները, ձեռագիր ու տպագիր աղբիւրներից հաւաքուած, ամբողջացուած ու գիտական բժախնդիր քարեխղճութեամբ կազմուած քննական քննադրելով հրատարակուած են նրա ցարդ յայտնի արձակ եւ չափածոյ բանաստեղծութիւններն ու պօէմները, որոնց զգալի մասը յայտնաբերել է անձամբ աշխատասիրողը:

Պարզում է, որ հենց վերջիններիս մէջ միջնադարի հասարակական-քաղաքական ակնաւոր գործիչն ու բանաստեղծը յայտնում է ինքնակենսագրական անչափ արժէքաւոր փաստեր ու տեղեկութիւններ, որոնք վրիպել են թէ Ա. Մնացականեանի եւ թէ միւս հայագէտների ուշադրութիւնից: Մինչդեռ դրանց իմացութիւնը, համոզուած եմ, կարող էր էապէս փոխել յիշեալ գրքի մի շարք հարցադրումներ ու դրանց տրուած պատասխաններ եւ յատկապէս

1. Այդ մասին մանրամասն տե՛ս «Գրիգոր Տղայ, բանաստեղծութիւններ եւ պօէմներ», աշխատասիրութեամբ Ա. Մնացականեանի, Երեւան, 1972, էջ 12-17:

նրա կառուցումով:

Ա. Մնացականեանը, ելնելով որոշակի սկզբունքներից, Գրիգոր Տղայի չափածոն բաժանել է երկու խմբի՝ կանոնաւոր տաղաչափութեամբ գրուածներ եւ արձակ բանաստեղծութիւններ, որոնցից ամէն մէկն իր հերթին՝ երկու ենթախմբի: Ներկայ դէպքում մենք հիմնականում գործ ենք ունենալու դրանցից երկրորդ խմբի առաջին ենթախմբի հետ, որը բաղկացած է հինգ բանաստեղծութիւնից: Աշխատասիրողը դրանք դիտելով «մի ամբողջութիւն», հետեւաբար՝ «մի պօէմ», անուանել է «Ողբաշարք»: Հնարաւոր թիւրիմացութիւններից խուսափելու համար մենք նոյնպէս այսուհետեւ գործածելու ենք «Ողբաշարք» հասկացութիւնը: Ասեմք նաեւ, որ թէեւ Մ. Մաշտոցի անուան մատենադարանի թիւ 5707 ձեռագրում այդ Ողբաշարքը գետեղուած է Գրիգոր Տղայի ստեղծագործութիւնների սկզբնամասում, բայց Ա. Մնացականեանը դա համարելով ձեռագիրն ընդօրինակող գրչի ցանկութեան արդիւնք, հրատարակութեան պատրաստելիս մասամբ վերադասաւորել է դրանք՝ հիմք ընդունելով Մաղնիսիայի ձեռագրի Տ. Պալեանի նկարագրութիւնը: Իսկ թէ որքանով է նիշտ կամ սխալ այդ մօտեցումը, կը տեսնենք յետոյ:

Այժմ տեսնենք, թէ ինքնակենսագրական ինչ նոր տեղեկութիւններ է յայտնում Գրիգոր Տղան եւ գիտական տեսակետից ինչ արժէք ունեն դրանք: Դրանցից ամենակարեւորը, իմ կարծիքով, ամփոփուած է Ողբաշարքի հինգերորդ ողբի հետեւեալ երկու տողում.

Եւ թէ ի բազմէն հնգիւ պակասեալ,
տասանց նուագեալ,
ի քսան յանկուցեալ, ի տասն
առկցեալ (2):
(401, 185-186)

Առաջին հայեացքից թոււմ է, թէ բանաստեղծն այս ամէնը գրել է պարզապէս յանգի ու չափի համար, մինչդեռ իրականում այստեղ գործածուած թուերով ու թուաբանական գործողութիւններով՝ «բազմէն», «հնգիւ պակասեալ», «տասանց նուագեալ», «քսան յանկուցեալ», «տասն առկցեալ», միջնադարում լայն կիրառութիւն ունեցած ծածկագրութեան եղանակով յայտնել է ինքնակենսագրական կարեւոր տեղեկութիւն: Այն հասկանալու եւ վերծանելու համար պէտք է ելակէտ դարձնել «բազմէն» բառը, որովհետեւ, ինչպէս տեսնում ենք, բոլոր թուերն ու գործողութիւնները սերտօրէն առնչակցւում են դրան: Իսկ ի՞նչ է նշանակում «բազում» բառը, որի հոլովուած ձեւն է «բազմէն», աւելի նիշտ՝ «ի բազմէն» բանականացութիւնը: Թվում է, նոյնիսկ աւելորդ է յիշեցնել, որ «բազում» բառը հայոց լեզուում միշտ գործածուել է նոյն իմաստով եւ նշանակել է շատ: Փաստօրէն այն ունի խիստ անորոշ բովանդակութիւն, որով, հասկանալի է, թուաբանական ոչ մի որոշակի գործողութիւն կատարել չենք կարող: Մնում է ենթադրել, որ բանաստեղծը որոշակի իմաստ է դրել այս բառի ոչ թէ բովանդակութեան, այլ ձեւի մէջ: Իսկ բառի ձեւ ասելով ներկայ դէպքում հասկանում ենք հայոց այբուբենից նրանում գործածուած տառերը, որոնք, հանրայայտ է, ունեն նաեւ թուային արժէքներ: Ըստ այդմ «բազմէն» բառի տառերի փոխարէն տեղադրելով իրենց թուային արժէքները՝ $p(2) + a(1) + q(6) + u(200) + t(7) + n(400)$, արդիւնքում կը ստանանք 616: Այնուհետեւ կատարելով բանաստեղծի թելադրած թուաբանական գործողութիւնները՝ «հնգիւ պակասեալ», «տասանց նուագեալ», «քսան յանկուցեալ», «տասն առկցեալ», կը ստանանք

2. Գրիգոր Տղայի ստեղծագործութիւններից այս եւ հետագայ մէջքերումները կատարում ենք Ա. Մնացականեանի աշխատասիրած յիշեալ գրքից՝ փակագծերում նշելով էջը եւ տողերը:

թուարանական հետեւեալ վարժութիւնը՝ 616-5-10+20+10, որը հաւասար է 631թ.: Ինքնին հասկանալի է, որ հայ բանաստեղծը հայերէն տառերով թուական արտայայտելու համար պէտք է հիմք ընդունած լինի հայկական տոմարը, ուստի ստացուած 631թ. համաբնութագրական տոմարով արտայայտելու համար գումարեմբ 551: Կարող ենք ասել, որ գտնուած է ելակէտային շատ կարեւոր տարեթիւ՝ 1182թ., որը, անշուշտ, տուեալ Ողբաշարքի աւարտման թուականն է (3): Ասեմք նաեւ, որ սա, ըստ էութեան, Գրիգոր Տղայի կողմից յայտնուած ինքնակենսագրական առաջին կամ հնագոյն ստոյգ տարեթիւն է, որով աւելի է կարեւորուում դրա նշանակութիւնը:

Այս առաջին կարեւոր տեղեկութիւնից յետոյ բանաստեղծը, կարծես չցանկանալով միանգամից յայտնել նոր փաստեր, ընթերցողին նախապատրաստելու, նրա ուշադրութիւնը սրելու համար վերը բերուած տողերից անմիջապէս յետոյ շարունակում է.

Ջոր եւ չունիմ ինչ ասել թշուառակա-
նիս անձին եղկելոյ,
Եղեռնագործի եւ թարմատարի, եթէ
եւ յայսմանէ
Վրիպիցիմ, քանզի զինչ ինձ
վատքարութիւն անհանձար
Կուրիս խունապման արդեօք
չարութեան այսր պակասման,
Որով եւ թէ գործք բարեաց հեռացան,
փախեան եւ արշաւեցին
Ջանքան ընթացումն, սակայն
այսուիկ չափով զգայութեամբք
Բոլոր իմովս անդամօք խաբեալս եւ
պատրեալս,
Ի հիգոյն հէգս, կափուցեալ մտօք,
կուրացեալ հոգւով,
Խաւարեալ անձամբ, մրմոտեալ սրտիւ,

յիմարեալ բնութեամբ,
Մթնացեալ ստուերաւ, հեշտացեալ,
մրեալ, մղեղեալ
եւ յաղջամուղջս տատանեալ,
Այլ եւ բոլորովին մասնիկովք իմովք
երբեքեալ,
Կացեալ առաջի հեգոյդ եւ սրբոյդ
մարդասիրիդ
եւ բարեբարիդ ողորմածիդ եւ
պարգեւողիդ,
Ժտեմ եւ հայցեմ առնուլ, որ ձրի տաս
ամենեցուն.

(էջ 401-402, տ. 187-201)

Եթէ փորձենք այս ինքնարձուգ-գրական տողերից պատկերացում կազմել հեղինակի անձի, նրա առողջական վիճակի, մտաւոր ու մարմնական կարողութիւնների մասին, ապա, կարծում եմ, իրաւունք ունենք ասելու, յամենայնդէպս ինձ այդպէս է թւում, որ այդ թուականին նա եղել է այն տարիքում, երբ մարդուս առողջական վիճակն սկսում է լրջօրէն վատանալ, մտաւոր ու մարմնական կարողութիւններն զգացնել են տալիս իրենց առաջին թերացումներն ու տկարացումները, ուստի ողջախոհ ամէն ոք փորձում է սթափ հայեացք նետել իր անձին ու անցած ուղուն, հանրագումարի բերել ունեցած կորուստներն ու ձեռքբերումները, հոգեպէս նախապատրաստուել առաջիկայ ցնցումներին ու փոթորիկներին, որոնց կարող է անսպասելիօրէն գոհ դառնալ արդէն «մրեալ, մղեղեալ, եւ յաղջամուղջս տատանեալ» անձնաւորութիւնը, քանզի երեկոյեան աղջամուղջին վաղ թէ ուշ յաջորդում է ... գիշերուալ խաւարը:

Հնարաւոր է, որ այս ընդհանրացումն արդիւնք է գուտ անձնական տպաւորութեան, իսկ մէկ ուրիշը կարող է ստանալ միանգամայն այլ տպաւորութիւն, կատարել ուրիշ եզրակացութիւն: Բարեբախտաբար

3. Ի դէպ՝ Ա. Մնացականեանը սոյն Ողբաշարքի չորրորդ ողբի բովանդակութեան վերլուծութեան հիման վրայ իրաւամբ եզրակացրել է, որ նշուած «ողբը, հետեւաբար եւ ողջ պօէմը գրուած է հաւանաբար 1180-ական թուականներին» (նշվ. աշխ., էջ 126):

բանաստեղծը նման տարբերությունների ու տարակարծությունների տեղ չի թողնում եւ, չգոհանալով արդէն ասուածով, անմիջականօրէն յաջորդող տողերում մատուցում է մի նոր անակնկալ՝ յայտնում է այդ թուականին իր ունեցած տարիքը, որին պարտ ու պատշան են թէ վերը բերուած խոտվայոյց ինքնաբերութեամբները եւ թէ դրանցից իմ ստացած տպաւորութիւնն ու կատարած ընդհանրացումը: Նա գրում է.

Առեալ ընդ իմ գասացեալս թիւ՝
գհինգս հնգիւք բարդեալ
Եւ ունակացն երկուց միակաց ըստ
եզականին ենթակայից նոցին կրողաց,
Որ եւ թուով երկոտասանք բերեալ
տեսանին ընծայ եւ նուէր
Երախայրեաց Տեսունդ մատուցի
(էջ 402, տ. 202-205)

Նախ՝ բացենք այստեղ ծածկագրուած թուերն ու թուաբանական գործողութիւնները. «գհինգս հնգիւք բարդեալ», նշանակում է 5X5, «Եւ ունակացն երկուց միակաց ըստ եզականին» արտայայտութիւնը պետք է կարդալ՝ 11, որն, իսկապէս, բաղկացած լինելով երկու մէկերից, կենս թիւ է, «ենթակայից նոցին կրողաց» ասելով հասկանում է 10 թիւը, որը, իրօք, 11ի կրող ենթական է: Վերջապէս, այդ ամէնից ստացուած արդիւնքին պետք է աւելացնել 12, որովհետեւ բանաստեղծն ասում է՝ «որ եւ թուով երկոտասանք բերեալ»: Այժմ կատարենք պահանջուած գործողութիւնները՝ 5X5+11+10+12, կը ստացուի 58, որը, հարկաւ, Ողբաշարքի աւարտման թուականին՝ 1182թ., Գրիգոր

Տղայի ունեցած տարիքն է: Արդէն ունենալով այս երկու կարեւոր տուեալը, կարծում եմ, շատ հեշտ է որոշել նրա ծննդեան թուականը՝ 1182-58=1124թ.: Ի միջի այլոց Գրիգոր Տղայի կեանքին ու գործունէութեանն անդրադարձած հայագէտներից, որպէս նրա ծննդեան տարեթիւ այս թուականն է առաջարկել նաեւ Գ. Յակոբեանը, (4) որը, սակայն, իր տեսակէտը հիմնաւորելու համար իբրեւ կոտւան ընդունել է 1138թ. Ծովքի ամրոցը պաշտպանելիս Գրիգոր Տղայի հօր՝ Վասիլի, սելջուկներից գերեվարուելու փաստը: Բայց քանի որ պատմական սկզբնաղբիւրները (Մատթէոս Ուռհայեցի եւ Սմբատ Սպարապետ) Վասիլի գերուելը նշում են 1149 (ՇՂԸ) թուականին, ուստի Ա. Մնացականեանը կտրականապէս մերժում է նրան՝ առաջարկուած թուականը համարելով «մեխանիկական ծագում ունեցող» (5) թիւրիմացութեան արդիւնք:

Գրիգոր Տղայի Ողբաշարքի վերջին ողբից վերը բերուած հատուածը պարունակում է ինքնակենսագրական մէկ ուրիշ արժեքաւոր տեղեկութիւն եւս. վերջին տողում բանաստեղծն այս Ողբաշարքը կոչելով իր ստեղծագործական հանճարի «երախայրիք» (6), որ նշանակում է «առաջին խայրիք, նախկին բերք, այսինքն՝ նուիրականք, առաջին պտուղ, կանուխ հասած բերքը...», (7) «ընծայ եւ նուէր» է մատուցում «հեզ», «մարդասէր», «բարեբար», «ողորմած», «պարգեւող», «ամենքին ձրի տուող» Աստծուն: Ընդ որում նա դա մատուցում է ոչ միայն որպէս իր երախայրիք, ուստի եւ նուիրական

4. Տե՛ս Գ. Յակոբեան, Գրիգոր Տղա, «Էջմիածին», 1965, Ա, էջ 31:

5. Ա. Մնացականեան, նշվ. աշխ., էջ 16:

6. Ինչպիսի՜ հրաշք. այդ տարիքում ստեղծել գրական-գեղարուեստական երախայրիք եւ այդքա՛ն կատարեալ: Իսկապէս, որքա՛ն անսահման են մարդկային կարողութիւններն ու հնարաւորութիւնները:

7. «Նոր հայկազեան բառգիրք. սրբագրուած եւ նոխացուած Նորայր Բիւզանդացու ձեռնով», հրատարակութեան պատրաստեց Մարտիրոս Մինասեանը, հ. 2, Ժնեւ, 1990:

ն ու շատ քանակազին բան, այլև, ինչպես ինքն է ասում, որպես

... խունկ անուշահոտ, պատարագ
ընդունելի, հատ յիշատակաց,
Պտուղ ֆաղցրաճաշակ, սերմ
բարութեան,
Ողկոյգ բարունակատուր, ողջակէզ
խորհրդական,
Հաց կենդանական՝ ի քէն ընկալեալ
եւ քեզ մատուցեալ
(էջ 402, տ. 206-209)

Ընդ սմին դիտելի է, որ Ողբաշարքի սկզբնամասում, իբրեւ ստեղծագործական առաջին փայլերը կատարող բանաստեղծ, նա մի տեսակ երկչոտ ու վախուժած է. գգում է ասելիքի անորոշութիւն ու ներքին կաշկանդութիւն, եւ այդ վիճակը տեսնում է բաւական երկար: Այդ է վկայում թէկուզ եւ այն փաստը, որ շարքի երրորդ ողբում, կարծես դեռ չիմանալով իր անելիքը, Աստծուն է դիմում իմանալու համար, թէ «գինչ մատուցից քեզ ընծայս. եւ կամ գինչ եղից առաջի քոյ նուէրս»: Իսկ ահա Ողբաշարքի աւարտին, ազատուելով այդ ամենից, վստահութեամբ ազդարարում է, թէ «ընծայ եւ նուէր երախայրեաց Տեառնդ մատուցի»:

Այնուհետեւ գգուշաւոր բանաստեղծը, թուում է, չվստահելով ընթերցողին, որ կարող է հասկանալ ծածկագրութեամբ մէկ անգամ արդէն յայտնուած տեղեկութիւնը, յատուկ հրաւիրում է նրա ուշադրութիւնը իր ասելիքի վրայ եւ նոյնը կրկնում այլ միջոցներով ու այլ տուեալներով.

Եւ արդ ահա կրկնեալ գոսսա,
Ըստ թուոյ եզականաց խորհրդոց
աշակերտացն,
Հանդերձ վերնայարկ երկնից
կամարացն խորանացն բնակաց:
Հրեշտակերամ դասուց երջանկացն
Եւ գգայական վերնակառոյց
եքերընքաց լուսալծակացն
(էջ 403, տ. 210-214)

Պարզէ ի պարզ երեւում է, որ այս

ծածկագրութիւնը կազմելիս բանաստեղծը հիմք է ընդունել միջնադարեան աստղաբաշխական ու կրօնական պատկերացումները, ուստի ելնելով դրանցից, կարող ենք «ըստ թուոյ եզականաց խորհրդոց աշակերտացն» արտայայտութեան փոխարէն նշանակել 27, «վերնայարկ երկնից կամարացն» – ի փոխարէն՝ 7, համապատասխանաբար դրան 7 էր նաեւ «խորանացն բնակաց» ի թիւը, «հրեշտակաերամ դասուց երջանկացն»–ի թիւը հաշուում էին 9, «գգայական վերնակառոյց եքերընքաց»–ի թիւը՝ 7, վերջապէս, «լուսալծակացն»ը, պարզ է, 1 էր: Գումարելով նշուած թիւերը՝ 27+7+7+9+7+1, նորից ստանում ենք 58: Բայց չգոհանալով նաեւ «կրկնեալ»ով, հնարամիտ բանաստեղծը կէս–աստղաբաշխական, կէս–թուագիտական տուեալներով նոյնը յայտնում է երրորդ անգամ.

Արփիաճաճանչ նորին զարդեկաց:

Այլ եւ երկնայնովքս նմին յատակի
բուսոփ

Եւ տնկոփ սորայս բողբոջի:

Առ քեզ բարեխօս բերեալ կացուցի
երից տասանց թուոց

Միակաց խառնեալ ընդ սոսա, զոր
աստ բնականփ

(էջ 403, տ. 215-219)

Նորից հիմք ընդունելով միջնադարեան պատկերացումները, «արփիաճաճանչ նորին զարդեկաց» արտայայտութեան փոխարէն կարող ենք նշանակել 7, «երկնայնովքս նմին յատակի բուսոփ»ը, բնականաբար, որպէս առաջինի յատակին բուսած, նոյնպէս կը լինի 7: Ճիշտ է, այս երկուսի գումարը կը լինի 14, բայց դրանից պէտք է վերցնել միայն 4ը, որովհետեւ բանաստեղծն ասում է՝ «Եւ տնկոփ սորայս բողբոջի», այսինքն՝ 10ը համարում է դրանց գումարից գոյացած «տունկը», իսկ 4ը՝ այդ տնկի վրայ բուսած

«բողոքոջը»: Վերջապես, «երից տասանց թուոց միականց խառնեալ ընդ սոսա, գորաստ քնականք» միտքը պետք է հասկանալ որպես 13ի մեջ պարունակուող քնական պարզ թուների գումար, որը հաւասար է՝ $1+3+5+7+11+13=40$: Ի մի բերելով վերը բացայայտուած թուերը՝ $7+7+4+40$, նորից կը ստանանք 58:

Այսպիսով, կարծում եմ, անառարկելիօրէն ապացուցուած կարող ենք համարել, որ 12րդ դարի բարձրաստիճան եկեղեցական, հասարակական-քաղաքական ականաւոր գործիչ ու նշանաւոր բանաստեղծ Գրիգոր Դ. Տղայ Պաիւստունին ծնուել է ոչ թէ 1133թ., ինչպէս ընդունուած է հայագիտական գրականութեան մէջ, այլ 1124թ.: Ըստ այդմ 1173թ. նա հայոց հայրապետ է ընտրուել ոչ թէ շուրջ 40ամեայ, այլ 49ամեայ տարիքում, ուստի եւ շուրջ 20 տարի կաթողիկոսելուց յետոյ 1193թ. մահացել է ոչ թէ շուրջ 60ամեայ այլ 69 ամեայ հասակում: Իսկ եթէ նկատի ունենանք, որ միջնադարում մարդու կեանքի միջին տեւողութիւնը անհամեմատ ակելի կարճ էր, քան մեր օրերում, ապա, կարծում եմ, լիովին իրաւունք ունենք Գրիգոր Տղայի մահը համարելու քնական, առաւել եւս, եթէ հաշուի առնենք, որ դրանից 11 տարի առաջ, ինչպէս տեսնաք վերը, նա արդէն բողոքում էր իր մտաւոր ու մարմնական տկարացած վիճակից: Ես յատուկ ուշադրութիւն եմ հրաւիրում այս ամէնի վրայ, որովհետեւ պատմական սկզբնաղբիւրների անորոշ ու կցկտուր ինչ-ինչ տեղեկութիւնների հիման վրայ որոշ հայագէտներ եզրակացնում են, որ «հաւանաբար Գրիգոր Տղան մեռել է անքնական մահով»⁽⁸⁾ եւ որ դրանում մեղք է ունեցել Լեւոն Մեծը⁽⁹⁾: Անշուշտ,

որպէս պետական, քաղաքական ու ռազմական հզօր գործիչ, իր քաղաքական հեռագնայ ծրագիրն իրականացնելու, Կիլիկիան հայոց թագաւորութիւն հաստատելու համար Լեւոն Մեծը գործել է նաեւ մեղքեր՝ նրա գիտութեամբ կամ հրամանով հոսել է մարդկանց արիւն, կրեատուել կեանքեր: Ուրեմն, եթէ պիտի մեղադրենք նրան, ապա պետք է մեղադրենք իր կատարածի եւ ոչ թէ չկատարածի համար:

Այժմ, երբ աւարտել եմ Գրիգոր Տղայի ծածկագրութիւնների վերծանումը, բացայայտել նրա յայտնած ինքնակենսագրական վերը նշուած փաստերը, կ'ուզեմայի անդրադառնալ այն հարցին, թէ արդեօք ինչու է վարուել Ա. Մնացականեանը, որ մերժելով Մ. Մաշտոցի անուան մատենադարանի թիւ 5707 ձեռագրում նրա բանաստեղծութիւնների ու պօէմների ընդունուած դասաւորութիւնը՝ հրատարակութեան պատրաստելիս վերադասաւորել է դրանք՝ հիմք ընդունելով Մաղմիսիայի ձեռագրի Տ. Պաւստանի նկարագրութիւնը: Ինչպէս տեսնաք, Գրիգոր Տղան խնդրոյ առարկայ Ողբաշարքն անուանել է իր ստեղծագործական «երախայրիք»: Գուցէ հենց դա նկատի առնելով է յիշեալ ձեռագրի գրիչ Յակոբ Ոստանցին, որն այն ընդօրինակել է 1386թ. «Ոստան քաղաքում եւ այլ եւ այլ վայրերում»⁽¹⁰⁾, դասաւորել այդ իսկ ձեռով: Բայց եթէ նոյնիսկ ընդունենք, թէ Յակոբ Ոստանցու կատարած դասաւորութիւնն արդիւնք է գուտ պատահականութեան, ապա այդ դէպքում ինչ հիմք ու ապացոյց ունենք ասելու, թէ նոյնպիսի պատահականութեան արդիւնք է նաեւ 1526թ. Աղթամարում Յակոբ Կրօնաւորի⁽¹¹⁾ ընդօրինակած՝ Մաղմիսիայի թիւ 3 ձեռագրում առկայ

8. Ա. Մնացականեան, նշվ. աշխ., էջ 27:

9. Տե՛ս նոյն տեղում, էջ 24-29:

10. Նոյն տեղում, էջ 74:

11. Տե՛ս նոյն տեղում, էջ 69:

դասաւորութիւնը: Զե՞ որ եթէ թիւ 5707 ձեռագիրը ուրիշ ոչ մի առաւելութիւն չունենար Մաղնիսիայի ձեռագրի համեմատութեամբ, ապա միայն ժամանակի հանգամանքը նկատի առնելու դէպքում նախապատուութիւնը պէտք է տրուեր հնագոյն ձեռագրին: Ճիշտ է, հայ մատենագրութեան պատմութիւնից յայտնի են փաստեր, երբ նորագոյն ձեռագիրը գերադասելի է աւելի հին ձեռագրից, բայց դրանք բացառութիւններ են, իսկ իբրեւ կանոն, նախընտրելի է նոյնատիպ ձեռագրերի հնագոյն օրինակը: Բայց այս դէպքում ի նպաստ թիւ 5707 ձեռագրի է ոչ միայն ժամանակի պարագան, այլեւ այն, որ Մաղնիսիայի ձեռագիրը, ցաւօք, վաղուց կորած է, մինչդեռ առաջինն անխաթար վիճակում է, եւ աշխատասիրողն ազատօրէն օգտուել է նրանից:

Քանի որ առիթ է ստեղծուել, կ'ուզեմայի կատարել փաստական մի փոքրիկ նշգրտում եւս. խօսելով Գրիգոր Տղայի գրչագրական գործունէութեան մասին, Ա. Մնացականեանը գտնում է, որ նա անձամբ կամ այլոց յանձնարարելով, ստեղծել է գրչական պատկանելի ժառանգութիւն, որը թէեւ, ցաւօք, մեզ չի հասել, բայց պահպանուել են նրա գրչին պատկանող չափածոյ մի շարք յիշատակարաններ, որոնք, որպէս ամբողջական շարք ընդօրինակուած են Մ. Մաշտոցի անուան մատենադարանի թիւ 4207 ձեռագրում: Ընդունելով հանդերձ, որ դրանք կազմում են «մի ամբողջութիւն» (12), բայց եւ այնպէս նկատի առնելով, որ նրա առանձին հատուածներ իրարից բաժանուած են «կարմիր գլխատառերի օգնութեամբ», գիտնականը դրանք դիտում է որպէս «առնուագն» տասներեք միաւորից բաղկացած շարք: Մի կողմ թողնելով դրանց բոլորի «մի ամբողջութիւն» կամ «շարք» լինելու

հարցը, որը, անշուշտ, կարօտ է լուրջ քննութեան, ասեմք միայն, որ չենք կարող ընդունել Ա. Մնացականեանի այն պնդումը, որ դրանցից Գ. եւ Դ. միաւորները «գրուած են 1185 թուականին»: Այ՛ո, Գ. միաւորն իսկապէս գրուած է այդ թուականին, որը պարզ է պարզ երեւում է հեղինակի յիշատակարանից: Մինչդեռ Դ. միաւորը նախ՝ յիշատակարան չէ, որովհետեւ Գրիգոր Տղան ինքն այն անուանում է «կտակ» (էջ 228, տ. 38) կամ «ձառ քաղձանաց» (էջ 230, տ. 104), երկրորդ, աւարտել է յաջորդ՝ 1186 թուականին: Այդ են հաստատում հեղինակի հետեւեալ տողերը.

Աւարտեցի զնառ քաղձանացս:

Մինչ էր թուականն Հայկակա
Վեցհարիւրից տասն հռակա.

Նոյն եւ քառից եզականաց

Բարդեալ ընդ սոյնս միականց:

(էջ 230, տ. 100-104)

Դժուար չէ տեսնել, որ քանա-տեղծը վերջին տողում եւս թելադրում է թուաքանական ինչ-որ գործողութիւն եւ թիւ, որը, փաստօրէն, անտեսուել է: Մինչդեռ հեղինակի այդ պահանջները կատարելու դէպքում, այսինքն՝ ստացուած արդիւնքին մէկ գումարելով (բարդեալ ընդ սոյնս միականց), կը ստանանք 1186թ., որը եւ Դ. միաւորի գրութեան թուականն է: Իսկ սա քնաւ անկարելորդ չէ, որովհետեւ այդ երկու միաւորների գրութեան թուականի նոյնացման հետեւանքով նոյնացուել են նաեւ դրանց ժանրերը՝ յայտարարուել «նոյն ընդօրինակութեան» տարբեր յիշատակարաններ: Իրականում Դ. միաւորը ոչ թէ յիշատակարան է, այլ, հեղինակի իսկ բնորոշմամբ, «կտակ» կամ «նառ քաղձանաց», այսինքն՝ բարոյախրատական քանաստեղծութիւն՝ ուղղուած տուեալ ձեռագրի պատանի ընթերցողին:

12. Նոյն տեղում, էջ 31:

Գրիգոր Տղայի ինֆնկենսագրական նորայայտ փաստերի լոյսի տակ, քնական է, ծագում են մի շարք կարեւոր հարցեր նրա կեանքի, գործունեության եւ գրական ժառանգութեան գնահատութեան վերաբերեալ, որոնց բոլորին նպատակ չունենալով անդրադառնալու, կանգ առնենք միայն մի փանիսի վրայ:

Իր Ողբաշարփի երկրորդ ողբում, որը ծաւալով զիջում է միայն առաջինին, հայրապետ քանաստեղծը գրում է.

Ջամենայն մասունս հոգւոյ իմոյ
Ծախեցի առ բժիշկս չարարուեստս
Եւ ոչինչ օգտեցայ՝

Ոչ գերկոտասան ամս միայն,

Այլ զամենայն ժամանակս կենաց
իմոց:

(էջ 375, տ.181-185)

Իրաւամբ հարց է ծագում. այդ ի՞նչ տասներկու տարուայ մասին է խօսքը, որին աւելացնում է նաեւ «զամենայն ժամանակս կենաց իմոց» եւ ցաւով ու ափսոսանքով խոստովանում, որ չնայած իր գործադրած ջանքերին, փաստօրէն, ոչ մի լուրջ արդիւնքի չի հասել, որովհետեւ բոլոր նրանք, ում դիմել է ինքը, եղել են «բժիշկս չարարուեստս»: Այս տասներկու տարուայ առեղծուածը լուծելու առայժմ միակ փորձը կատարել է Ա. Մնացական-եանը, որը գրում է. «Այդ 12 տարին, հաւանաբար, հեղինակը հաշուել է իր այն վեճական որոշումից յետոյ, երբ գործնականօրէն ձեռնարկել է հայ-քիւզանդական եկեղեցիների մերձեցման բանակցութիւններին, Հռոմկլայի ժողովի նախապատրաստմանը եւ իր կաթողիկոս ընտրուելու ժամանակին» (13): Անշուշտ, այսպիսի պատասխանը կարող էր ընդունելի լինել, եթէ չհակասէր նորայայտ փաստերին: Բանն այն է, որ նշուած երեք իրողութիւններից՝ «հայ-քիւզանդական եկեղեցիների մերձեցման» բանակցութիւններ, «Հռոմկլայի ժողովի» նախապատրաստում

եւ «կաթողիկոս ընտրուելու» ժամանակ, ստուգապէս յայտնի է միայն «կաթողիկոս ընտրուելու» տարեթիւը՝ 1173թ., որին 12 տարի գումարելու դէպքում կը ստանանք 1185թ.: Այսինքն՝ այդ բացատրութիւնը ճիշտ կը լինէր, եթէ Գրիգոր Տղան իր Ողբաշարփն աւարտած լինէր 1185թ., իսկ, ինչպէս տեսանք, աւարտել էր դրանից 3 տարի առաջ՝ 1182թ., որից 12 տարի հանելու դէպքում կ'ունենանք 1170թ.: Յայտնի է նաեւ, որ այդ թուականին դեռ ողջ էր Ամենայն Հայոց Հայրապետ Ներսէս Շնորհալին, որի մահուանից (1173թ.) յետոյ միայն Գրիգոր Տղան բաւական մեծ դժուարութիւններով ընտրուեց կաթողիկոս: Արդ՝ եթէ այսպիսին է պատմական իրականութիւնը, ուրեմն ինչո՞ւ է Գրիգոր Տղան չարարուեստ բժիշկներին իր դիմելու սկիզբը դնում կաթողիկոս ընտրուելուց երեք տարի առաջ՝ 1170թ.: Առայժմ չունենալով անառարկելի փաստեր, հակուած եմ ենթադրելու, որ հաւանաբար 1170թ. Ներսէս Շնորհալին իբրեւ հեռատես Հայրապետ, մահուանից դեռ երեք տարի առաջ՝ հաշուի առնելով իր ծերունագարդ հասակն ու առողջական տկար վիճակը, ինչպէս նաեւ ստեղծուած ֆաղափական արտակարգ բարդ կացութեան պայմաններում օրըստօրէ ամրապնդուող հայկական պետականութեան եւ ապագայում հաստատուելիք ինֆնուրոյն թագաւորութեան կեանքում հայոց կաթողիկոսի խաղալիք կարեւոր դերը եւ նոր կաթողիկոսի ընտրութեան հետ կապուած լուրջ դժուարութիւնները, Գրիգոր Տղային նշանակել էր իր տեղապահ կամ փոխանորդ՝ օժտելով նրան ազատօրէն գործելու լայն իրաւունքներով: Այլ խօսքով ասած, միանգամայն հնարաւոր եմ համարում, որ սկսած 1170թ. Գրիգոր Տղան ըստ էութեան եղել է փաստացի կաթողիկոս: Կարծում եմ իմ այս ենթադրութիւնը միանգամայն տրամաբանական ու

ընդունելի կը դառնայ, եթէ նկատի ունենանք եւ այն լուրջ դժուարութիւնները, որոնք իսկապէս ծագեցին Շնորհալուց յետոյ նոր Կաթողիկոսի ընտրութեան կապակցութեամբ եւ Գրիգոր Տղան կարողացաւ յաղթահարել դրանք: Այլապէս անհասկանալի է մնում, թէ նախ՝ ինչո՞ւ 1173թ. կաթողիկոսի ընտրութեան ժամանակ Գրիգոր Տղան ներկայ չի եղել եւ կաթողիկոս է ընտրուել Շնորհալու միւս եղբորորդին՝ Գրիգոր Ապիրատը, երկրորդ, ինչպէ՞ս է Տղան կարողացել, թէկուզ Մլեկի եւ Նուրեղդինի աջակցութեամբ, Ապիրատից վերցնել հայրապետական աթոռը եւ շուրջ քսան տարի յաջողութեամբ վարել այն: Ճիշտ է, աղբիւրների վկայութեամբ «Գրիգոր Տղային կաթողիկոս նշանակելու «հրաման» (14) է եղել դեռեւս «տեառն Գրիգորիսի», այսինքն, Գրիգոր Գ. Կաթողիկոսի կողմից՝ նշուած նրա կտակում» (15), իսկ «այդպիսի կտակ է թողած եղել նաեւ Ներսէս Շնորհալին» (16), բայց դրանք, իմ կարծիքով, լինելով շատ կարեւոր, դեռ բաւարար չէին ընտրուած կաթողիկոսից հայրապետական աթոռն ու իշխանութիւնը վերցնելու համար, այլ հարկաւոր էր ունենալ իրաւական ու քառոյական աւելի գորաւոր կոուսմներ: Զե՞ որ հայ եկեղեցու պատմութիւնից յայտնի են դէպքեր, երբ չեն կատարուել ոչ միայն հանգուցեալ հայրապետների «հրամաններն» ու կտակները, այլեւ ողջերի կոնդակները: Վերջապէս, հագուադէպ չեն նաեւ աթոռակից կամ հակաթոռ կաթողիկոսների օրինակները: Բոլոր դէպքերում, եթէ նիշտ է Գրիգոր Տղայի Ողբաշարքի գրութեան թուականի իմ վերծանութիւնը, իսկ դրանում ոչ մի կասկած չունեմ, ապա կաթողիկոս

բանաստեղծի «ոչ գերկոտասան ամս միայն» ինքնակենսագրական տեղեկութեան նորովի քննութիւնն ու մեկնաբանութիւնը դառնում է հրատապ: Նոյն ձեւով խիստ կարեւորում է նաեւ բանաստեղծի «այլ գամենայն ժամանակս կենաց իմոց» արտայայտութիւնը, որով հայրապետ բանաստեղծը, իմ կարծիքով, ակնարկում է մինչեւ 1170թ. իր ծաւալած հասարակական-քաղաքական եռանդուն գործունէութեան մասին: Կասկածից վեր է, որ հենց Գրիգոր Տղայի նման գործունէութեան համար են նախորդ երկու ականաւոր հայրապետները, նրան վեր դասելով իրենց միւս բոլոր արիւնակից բարձրաստիճան հոգեւորականներից, յարմար տեսել հայրապետական աթոռն ստանձնելու եւ իրենց սկսած գործը շարունակելու համար, ինչպէս եւ եղաւ:

Լրացուցիչ ուսումնասիրութեան ու քաջատրութեան կարիք ունի նաեւ Գրիգոր Տղայի մասին պատմական սկզբնաղբիւրներից յայտնի մի շատ կարեւոր տեղեկութիւն, որը գալիս է նրա մերձաւորագոյն բարեկամ ու գաղափարական զինակից Ներսէս Լամբրոնացուց: Վերջինս իր յիշատակարաններից մէկում գրում է, որ «թուին ՈԽԲ (1193), յուք եւ տասներորդ ամի նորին հայրապետութեան, խնդիր եղեւ առ նոյն սրբազանն՝ ի քաղաքաց եւ ի գաւառաց քնակչաց՝ քաղաքական արիւնացն» (17): Փաստօրէն ըստ այս տեղեկութեան Գրիգոր Տղայի կաթողիկոսութեան սկիզբը համընկնում է 1175թ., քանզի 1193-18=1175: Քանի որ հայագիտական գրականութեան մէջ Գրիգոր Տղայի կաթողիկոսական տարիները միաձայն համարւում են 1173-1193թթ.,

14. Ի դէպ՝ այս պարագան նոյնպէս կարօտ է լուրջ քննութեան. արդեօք Գրիգոր Գ. Պաշկալունին «հրամայել» էր Գրիգոր Տղային կաթողիկոս նշանակել իրենից, թէ՞ Շնորհալուց յետոյ:

15. Ա. Մնացականեան, նշվ. աշխ., էջ 21:

16. Նոյն տեղում:

եւ սովորաբար ասուում է, որ նա կաթողիկոսել է շուրջ քսան տարի, ուստի այս ակնյայտ հակասութիւնը լուծելու համար Ա. Մնացականեանը, Լամբրոնացու տեղեկութիւնը համարելով շփոթութիւն, գրում է. «Գրիգոր Տղային կատարուած դիմումը պիտի տեղի ունեցած լինէր ոչ թէ 1193ին, այլ 1191ին, որովհետեւ դա տեղի է ունեցել նրա կաթողիկոսութեան 18րդ տարում (1173+18=1191)» (18): Անշուշտ, այլ պարագաների դէպքում, ասեմք, եթէ տուեալ յիշատակարանի հեղինակը լինէր սովորական անձնաւորութիւն, շարքային գրիչ կամ նկարագրուող դէպքերից բաժանուած լինէր երկար ժամանակահատուածով, առաջարկուած ուղղումը կարելի էր ընդունել: Բայց ներկայ դէպքում մենք գործ ունենք Ներսէս Լամբրոնացու նման քաջառիկ հաննարի տէր հեղինակի հետ, որը նկարագրուող դէպքերի անմիջական ժամանակակիցն էր, ականատեսն ու մասնակիցը, ուստի հազիւ թէ նա այդպիսի քաջայայտ սխալ թոյլ տար, այսինքն՝ 1191ի փոխարէն (այն հայերէն տառերով ու հայկական տոմարով կը լինէր ՈՒ) գրէր ՈՒԲ (1193): Եթէ նոյնիսկ ընդունեմք, որ Լամբրոնացին այդ յիշատակարանը թողել է կեանքի վերջին տարում՝ 1198թ., նորից դժուար է պատկերացնել, որ ուժերի ծաղկման շրջանում գտնուող 45-ամեայ հաննարեղ մտածողը կարող էր այդ աստիճան շփոթել ընդամէնը 5ամեայ հնութիւն ունեցող փաստերը: Ուրեմն մնում է ենթադրել, որ Լամբրոնացին շփոթել է ոչ թէ Գրիգոր Տղային դիմելու թուականը, այլ նրա կաթողիկոս ընտրուելու թուականը, ուստի ուղղել ցանկանալու դէպքում պէտք էր ոչ թէ 1173ին գումարել 18, այլ կամ 18ը դարձնել 20, կամ

1193ից (ՈՒԲ) հանել 18, որը կտար 1175թ: Հաւանաբար, Ա. Մնացականեանն զգալով, որ առաջինն անկարելի է, որովհետեւ ասուած է շատ յստակ՝ «յուր եւ տասներորդ ամի նորին հայրապետութեան», իսկ երկրորդ դէպքում ստացուած արդիւնքը՝ 1175թ., չի համապատասխանում հայագիտական գրականութեան մէջ ընդունուած տարեթուին, ընտրել է երրորդ ուղին՝ 1173ին գումարել է 18 եւ ստացել 1191թ., որը եւ, հակառակ Լամբրոնացու պարզ եւ յստակ ասուած 1193ի (ՈՒԲ), առաջարկում է որպէս Գրիգոր Տղային դիմելու թուական: Ըստ այս ուղղման ստացում է, որ Լամբրոնացին նիշտ չի յիշել Գրիգոր Տղային դիմելու անհամեմատ մօտ՝ 1-5 տարուայ վաղեմութիւն ունեցող պատմական իրողութիւնը, քայց նիշտ է յիշել 20-25 տարի առաջ նրա կաթողիկոս ընտրուելու թուականը: Ով էիք թէ շատ ծանօթ է 12րդ դարի երկրորդ կեսի այս երկու հսկայ գործիչների կենսագրութեանը, նրանց համագործակցութեանն ու մէկը միւսի կեանքում խաղացած դերին, իսկապէս կ'ընդունի, որ Լամբրոնացին իրօք չէր կարող չյիշել Գրիգոր Տղայի կաթողիկոսութեան սկիզբը, քանզի դա որոշ իմաստով շրջադարձային եղելութիւն էր իր իսկ կեանքում: Բաւական է ասել, որ 1173թ. լինելով 20 տարեկան, հենց այդ տարիներին Գրիգոր Տղայից էր ձեռնադրուել վարդապետ ու եպիսկոպոս, ստացել հոգեւոր առաջնորդի պաշտօն, իսկ այնուհետեւ, մինչեւ Տղայի մահը, վայելել նրա մշտական աջակցութիւնն ու հովանաւորութիւնը, իր հերթին հաւատարմօրէն ծառայել նրան, եղել նրա զինակիցն ու «աջ բազուկը»: Իսկ ի՞նչ ենք առաջարկում մենք, ինչպէս լուծել կամ

17. Նոյն տեղում, էջ 41-42:

18. Նոյն տեղում, էջ 42, ծանօթագրութիւն 91, կետ 2:

ինչով քացատրել խնդրոյ առարկայակնյայտ հակասութիւնը Լամբրոնացու յիշատակարանի եւ պատմագիտութեան մէջ ընդունուած ժամանակագրութեան միջեւ: Իմ կարծիքով Լամբրոնացու տեղեկութեան մէջ պէտք է տեսնել Գրիգոր Ապիրատի եւ Գրիգոր Տղայի միջեւ կաթողիկոսական աթոռի համար մղուած պայքարի արձագանքը. պայքար, որը, ըստ առանձին սկզբնաղբիւրների, եղել է բաւական սուր ու աղմկոտ եւ աւարտուել է Տղայի յաղթանակով: Ճիշտ է, աղբիւրներում յստակ չի ասուում, թէ ստուգապէս որքան է տեսել այն, քայքայելով այդ պայքարի նկարագրութեան առանձին երեւոյթներից, կարելի է ենթադրել, որ այն տեսել է բաւական երկար: Այդ տեսակետից արժէքաւոր համարելով «դէպքերին ժամանակակից Գրիգոր գրչի երկու յիշատակարանները» (19), Ա. Մնացականեանը մէջ է բերում դրանցից մէկի այն հատուածը, ուր ասուում է, որ Շնորհալուց յետոյ «քազում ամպրոպֆ խռովութեան յարեան վերայ ներքոյ եւ արտաքին յատարաց եւ սուտ եղբարց, զոր աւելորդ համարեցաք գրել: Եւ ապա ի հաւանութենէ բոլոր ազգիս եպիսկոպոսաց, սրբոց հարց եւ վարդապետաց, վանականաց եւ աշխարհայնոց, զարականաց եւ զարապետաց եւ ի հրամանէ տեառն Գրիգորիսի եւ յանդարձ կտակէն եհաս վիճակ հայրապետութեան եղբարորդւոյն նորին տեառն Գրիգորի մականունն Տղայ կոչեցելոյ» (20): Արդէն գիտենք, որ 1173թ. Շնորհալու մահանալուց յետոյ մօտաւորապէս նոյնպիսի անձանց մասնակցութեամբ մի հաւաք կամ ժողով կայացել ու կաթողիկոս էր ընտրել հանգուցեալ հայրապետի միւս եղբորորդուն՝ Գրիգոր Ապիրատին: Թէ ինչո՞ւ Գրիգոր Տղան չէր մասնակցում

այդ ընտրութեանը, այլ հարց է, որին մասամբ անդրադարձանք վերը՝ «Ոչ գերկոտասան ամս միայն» արտայայտութեան կապակցութեամբ: Ստույգ է, սակայն, որ այդ ընտրութեամբ անիրաւուած զգալով իրեն, Գրիգոր Տղան մտնում է պայքարի մէջ, որին, ինչպէս գրիչն է ասում, մասնակից են դառնում նաեւ օտարները: Արդիւնքը լինում է այն, որ գումարում է նոր հաւաք կամ ժողով, որին մասնակցում են «բոլոր ազգիս», ասել է թէ ոչ միայն Կիլիկիայի, այլեւ Մայր Հայաստանի, եպիսկոպոսներ, սուրբ հայրեր եւ վարդապետներ, վանականներ ու աշխարհականներ, զօրականներ ու զօրապետներ եւ հիմք ընդունելով Գրիգոր Գ. եւ Ներսէս Շնորհալի հանգուցեալ հայրապետների կտակները, ինչպէս նաեւ ուրիշ այլ հանգամանքներ, մերժում են Գրիգոր Ապիրատին, ընտրում Գրիգոր Տղային: Արդ՝ հաշուի առնելով այս ամէնը եւ յատկապէս ժամանակի հաղորդակցութեան միջոցները, արդեօք չե՞նք կարող ասել, որ, ամենայն հաւանութեամբ, կաթողիկոսական պայքարը վերջնականապէս աւարտուել է 1175թ. որը եւ նկատի ունենալով, Ներսէս Լամբրոնացին Գրիգոր Տղայի լիիրաւ կաթողիկոսութեան սկիզբը համարել է հենց այդ թուականը եւ ըստ այդմ՝ «ՈՒՐ» (1193թ.) թուականը դիտել «յուր եւ տասներորդ ամի նորին հայրապետութեան»:

Նոր երանգ է ի յայտ գալիս նաեւ Հռոմի Լուցիոս պապի հետ Գրիգոր Տղայի հաստատած նամակագրութեան պատմութեան մէջ: Եթէ, ինչպէս վաղուց պարզուած է, իր առաջին նամակը Գրիգոր Տղան գրել է 1184թ. վերջերին (21), իսկ աւելի ստույգ՝ դեկտեմբերի 3ին (22), ապա այժմ յայտնի է դառնում, որ նա այդ պատմական փայլը կատարել է ոչ թէ քիւզանդացիներից

19. Նոյն տեղում, էջ 21:

20. Նոյն տեղում:

հիասթափություն «անմիջապես» (23) յետոյ, այլ տարիներով մտածելուց ու կշռադատելուց յետոյ, ընդ որում ոչ թէ միամտօրէն հաւատալով ու վստահելով լատիններին, այլ թերահաւատութեամբ ու երկբայութեամբ, որպէս միայն ու միայն հարկադրական ֆայլ եւ հնարաւոր ելք փաղափական անելանելի կացութիւնից: Դրանով աւելի է հարստանում նրա նկարագիրը որպէս փաղափական գործչի, ընդգծւում նրա անհատականութիւնը: Այդ են հաստատում Ողբաշարի չորրորդ ողբի հետեւեալ տողերը.

Ուստի եւ երկեա՛ գթօտս,
Եթէ գուցէ վա՛յ զիս լինի՝
Ընդ երկարելով թշուառականիս
պանդխտանալ
ի մէջ հարկաց սեւաթորմից
ստուերարնակաց
Եւ ընդ նոֆօֆ,
Որոց ատելի-համբոյրն սրբութեան:
Եւ յայսմանէ՛ զարհուրելով՝
ի յերկուցն կրից պատահմանց
ի Յունականացն ասեմ դժնդակաց
Եւ զկնի եկողացն:
Հայեցի վահան փրկութեան,
Սաղաւարտ ամրութեան,
Ջէն յաղթութեան,
Նետս խաղաղութեան՝ գո՞ արդեօք.
(էջ 385, տ. 34-47)

Միանգամայն հասկանալի է, որ եթէ «զկնի եկողացն»-ի կամ լատինների հարցը 1182թ. իր գեղարուեստական արտայայտութիւնն է գտել Գրիգոր Տղայի Ողբաշարում, ապա դա պէտք է նրան հետաքրքրած լինի վաղուց: Իսկ այն փաստը, որ այսօրեւ երկարատեւ տատանումներից ու կասկածներից յետոյ, նա այնուամենայնիւ որոշել է դիմել Հռոմի պապին, իսկապէս վկայում է այն մասին,

որ Գրիգոր Տղան, ինչպէս մէկ այլ առիթով գրում է Ա. Մնացականեանը, «նոյնպէս դէմ է եղել եկեղեցական զիջումներին, սակայն ստիպուած է եղել դիմել այդ միջոցառումներին՝ ելնելով երկրի շահերից, փաղափական պայմաններից, ժողովրդի ծանր վիճակից» (23):

Իբրեւ ամփոփում վերը շարադրուածի, կարող ենք ասել, որ Գրիգոր Տղայի ինքնակենսագրական նորայայտ փաստերը գալիս են հարստացնելու մեր պատկերացումները 12րդ դարի երկրորդ կէտում Կիլիկեան Հայաստանի փաղափական քարոյ կացութեան եւ այդ պայմաններում հմտօրէն գործած Հայոց հայրապետի եւ, ի հարկէ, Լեւոն Մեծի մասին: Այդ պատկերացումները, վստահ ենք, կարող են աւելի ընդլայնուել ու հարստանալ յատկապէս Գրիգոր Տղայի գրական ժառանգութեան մասնագիտական նորովի վերլուծութեան ու գնահատութեան շնորհիւ, որը թողնում ենք հայ գրականութեան պատմութեան մասնագետներին:

Պրոֆ. Հ. Ղ. Միրզոյեան

Երուսաղէմ
Սեպտեմբեր, 1996թ.

21. Տես Յ. Քիրտեան, Նիւրբեր պուլկարահայոց պատմութեան համար. հայք ի Պուլկարիա սկիզբէն մինչեւ 1700, «Բազմավէպ», 1927, քիւ 11, էջ 333:

22. Տես Հ. Կ. Ամատունի, Հայ եկեղեցւոյ նշմարիտ դիմագիծը եւ Գրիգոր կաթողիկոսներու կատարած պատմական դերը, «Բազմավէպ», 1946, քիւ 3-5, էջ 144:

23. Յ. Քիրտեան, նշվ. աշխ., էջ 333:

ԳՐԱԿԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԼԻՆ՝ ՀՈԳԵԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ*

«Որք գծորանս հոգւոյն արբին եւ ընդ ժամանակս երգեցին...»:

Այսպէս կ'որակուին բոլոր այն Հայրապետները, վանականները, վարդապետները, հոգեւոր գրականութեան մշակները Ս. Սահակէն եւ Ս. Մեսրոպէն սկսեալ, որոնք դարուց ի դարս ստեղծագործեցին եւ հայ ժողովուրդին կտակեցին իր հոգեւոր երգերը, տաղերը, գանձերը եւ շարականները: Անոնք հոգիին, Ս. Հոգիին ծորումներէն ըմպեցին, ներշնչեցին: Եւ այդ նոյն Սուրբ Հոգիին սէրէն խանդավառ, ներշնչուած, յօրինեցին հոգեւոր դիմագիծը հայ ժողովուրդին գրականութեան, բարոյական հասկացողութեան, աստուածաբանութեան, բանաստեղծական շնորհին ու թռիչքին, երաժշտական կառոյցին եւ նարտարապետութեան եւ գեղաբանդակ յօրինումներուն:

Այդ հոգիին ծորումներէն ըմպող եւ առանձնաշնորհեալ հոգիներէն մէկն է Ներսէս Շնորհալի Ամենայն Հայոց Հայրապետը, որ ապրած, գործած եւ ստեղծագործած է 1101 թուականէն մինչեւ 1173 թուականը Կիլիկիոյ մէջ: Ներսէս Շնորհալի Հայրապետը բացառիկ դէմքերէն մէկն է, որովհետեւ երբոր կը կարդանք իրեն ստեղծագործութիւնները, կը տեսնենք իր վաստակին բազմերես իրականութիւնը՝ արձակ եւ ոտանաւոր իր գրութիւններուն ընդմէջէն:

Այս պահուն չենք անդրադառնար իր այն գործերուն, որոնք սերտ կապ ունին մանկավարժական հարցերու հետ, ընկերային հարցերու հետ, մեր ժողովուրդին աստուածաբանական հասկացողութեան, մեր եւ ուրիշ եկեղեցիներուն յարաբերութեանց հարցերուն եւ քաղաքական կեանքին հետ: Կ'ուզենք միայն անդրադառնալ այն բարիքին, որ Հայաստանեայց եկեղեցին եւ Հայ ժողովուրդը ունեցած է՝ օգտուելով բացառիկ այս հոգիին բխումներէն, իբրեւ հայ եկեղեցւոյ շարականագիր, տաղերգու եւ հայ եկեղեցւոյ պաշտամունքները կարգաւորող: Եթէ կարդանք ծաւալով փոքրիկ այն գիրքը, որ ժամագիրքն է, եթէ բանանք այն միւս մեծ գիրքը, որ Շարակնոցն է, այս երկու գիրքերուն մէջ ամէն յաջորդ էջին կարող ենք հանդիպիլ Ներսէս Շնորհալիի մէկ երգին, մէկ աղօթքին, մէկ գրութեան, մէկ բանաստեղծութեան: Միայն այդ մեծ Շարակնոցին մէջէն, 163 շարականներ բաժինը եւ նպաստն են Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին:

Ասոնց մէջէն կը տեսնենք իրեն հոգին, եւ նպատակը իր գոյութեան: Այդ հոգին մտահոգուող հոգին է, իր ազգը, իր գաւակները սիրող հօր հոգին է, որ կ'ուզէ տեսնել իր գաւակներուն աճիլը,

* Խօսուած Շարաք, Հոկտ. 6, 1973, Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետի մահուան 800 ամեակին առիթով կատարուած արարողութեան պահուն, որուն աւարտին համերգով ներկայացուած են Ներսէս Շնորհալիի երգերն ու շարականները, ղեկավարութեամբ Էմմա Մատուրեանի եւ կատարումովն արական երգչախումբի:

քարգաւառիլը, մանկութենէն մինչեւ ծերութիւն եւ մահ, իրրեւ ազնիւ, պարկեշտ անձեր, Աստուծոյ շնորհներով զարգացած եւ զարդարուած ընտանիքի եւ ազգի գաւակներ: Այդ հոգին եւ մտահոգութիւնը եւ ճշդեւ լեզուն իր գրուածքներուն: Երբ կը խօսի մանուկներուն՝ անոնց մակարդակին յատուկ լեզուով կը խօսի: Երբ կը խօսի պարզ ժողովուրդին՝ ռամկական լեզուով անոնց հանելուկներ կը պատմէ: Երբ կ'աղօթէ Աստուծոյ, կ'ուզէ որ իր ժողովուրդն ալ իրեն հետ միասին Ս. Հոգիէն ներշնչուած աղօթէ պարզ ու խորունկ, նման Հայ Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդի անխարդախ սրտին եւ չինջ լեզուին, հայերէնին: Եւ արդարեւ այդպէս են իր գրութիւնները՝ պարզ ու խորունկ: Եւ այդ խորութեամբը կ'իջնեն նաեւ միտքին եւ սրտին մէջ այն հոգիներուն, որոնք գիտեն բացուիլ անոնց հմայքին: Եւ այս է պատճառը, որ կ'ըսենք. Աստուած կը լսէ ամէն մէկու աղօթքը եւ Աստուած կու տայ ամէն մէկուն իր սրտին համաձայն:

Այս հաւատքը Ներսէս Շնորհալիւն փոխանցած է իր գաւակներուն, որովհետեւ ինքը ստացած է գայն իր հայրերէն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն սկսեալ: Ան կը հանդիսանայ ոչ միայն իրրեւ մեծ ազգային գործիչ, իրրեւ աստուածաբան, ոչ միայն իրրեւ մեծ Հայրապետ Ամենայն Հայոց, այլ նաեւ իրրեւ քանաստեղծի հոգի ունեցող, աստուածային շնորհներով լեցուած պարզ մարդ: Եւ պարզ մարդ լինելուն պատճառով եղած է այնքան բարձր ու մեծ ու զանգուածներուն սրտին թափանցող, որքան որ Աստուած իր շնորհներով զինքը օժտած է, հայ ժողովուրդի համար: Հայ եկեղեցին իր հոգիին տունն է:

Անհատ մարդը եւ ժողովուրդներ կ'ապրին հոգիով միայն: Մարդուն եւ ժողովուրդներուն հոգեւոր հարստութիւնն է, որ կը յաւերժացնէ զիրենք: Եւ հայ ժողովուրդը միշտ պատրաստ է ըսելու.

փառք քեզ, Աստուած, փառք քեզ, որովհետեւ տուած ես մեզի այդ հարստութիւնը քու գաւակներուդ միջոցաւ, մեր ազգին գաւակներու միջոցաւ:

Պահ մը մտածենք այն շրջանը, որուն մէջ ապրած է Ներսէս Շնորհալիւն: Ինչպէս մեր պատմութեան ամբողջ երկայնքին, այդ օրերուն եւս հայ ժողովուրդը չունէր հանգիստ, ամէն կողմէ հալածանքի ենթարկուած լինելով թշնամիներէն, օտար ժողովուրդներէն: Ինքզինքը պահելու տառապանքը կ'ապրէր: Եւ սակայն այդ հալածանքին եւ տառապանքին հակառակ, ահաւասիկ լոյսը կը ծագի մութին մէջէն: Ճնշուած, ինկած հայ ժողովուրդը հոգիով երբեք չէ ընկնուած: Հայ ժողովուրդին պատմութիւնը իր հերոսութեան պատմութիւնն է: Ոչ միայն ֆիզիքական հերոսութեան, որ գոհունակութեամբ կրնանք յիշել, բայց մանաւանդ իր հոգիին հերոսութեան պատմութիւնն է:

Այն երգերը, որ Ներսէս Շնորհալիւն յօրինած է, չէ յօրինած երաժշտական գեղարուեստ ստեղծագործելու սիրոյն: Ինք եղած է երգող, ինք եղած է երաժիշտ, ինք եղած է հեղինակը իր գրած տաղերուն, երգերուն: Եւ ատոնք բխումն են իր հոգիին: Այդ պատճառով երբ Ներսէս Շնորհալիւն երգերը կ'երգենք, կ'երգենք այն իմաստին համաձայն, որ ինք դրած է անոնց մէջ: Կ'երգենք եւ պէտք է երգենք այն շեշտով, որով ինք գրուցած է Աստուծոյ հետ, նոյն շունչը հաղորդելով այդ բառերուն եւ ձայներուն: Մենք հաղորդակից պէտք է ըլլանք այդ շունչին եւ այդ շեշտին: Օրհնուած է այն անձը, օրհնուած է այն ժողովուրդը, որ գիտէ հաղորդակից դառնալ Հոգիին ծորումներէն ըմպող հոգիներուն ստեղծագործութեանց:

Ուրիշ հարիւր տարի յետոյ իր մահէն, այսօր, իր գաւակները Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան այս կեդրոնին մէջ

հաւաքուած են իր յիշատակը տօնելու, շնորհակալ լինելու Աստուծոյ, որ այսպիսի գաւակ շնորհած է իր ազգին, եւ աղօթելու, որ այսպիսի շնորհներով լեցուն գաւակներուն շարքը անպակաս լինի:

Շնորհակալ ենք Աստուծոյ դարձեալ, որ այս օրերուն Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին գահին նստած է ուրիշ Հայրապետ մը, մեր օրերու Հայրապետը, որուն Աստուած տուած է նոյն շնորհներէն եւ որ այսպէս իր կապը կ'երկարէ դէպի Ներսէս Շնորհալին: Ոչ միայն ինք կը կամենայ հաղորդակից լինել Ներսէս Շնորհալիի հոգիին, այլ կ'ուզէ, որ այսօրուայ իր գաւակներն ամբողջը, ցրուած ի սփիւռս աշխարհի, հաղորդակից լինեն նոյն հոգիին:

Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Աթոռը, Կիլիկիայէն փոխադրուելէ յետոյ Ս. Էջմիածին, 1441 թուականին, ապրած է իր մութ օրերը եւ լուսաւոր օրերը: Այսօր զարդարուած է Հայոց Հայրապետութիւնը, այսօր կը ստեղծագործէ Հայաստանեայց եկեղեցին, այսօր այս Մայր Տաճարի մէջէն, Հայաստան աշխարհի այս կեդրոնէն սփիւռքի մէջ ցրուած իր գաւակներուն կը բաշխէ այն բոլոր հոգեւոր ստեղծագործութիւնները, որոնք կեանքը կազմած են մեր ժողովուրդին, եւ որոնք կ'ապահովեն ապագան մեր ժողովուրդին՝ հայրենի հողին վրայ, եւ հայրենի հողէն սկսեալ՝ իբրեւ արեւի ճառագայթ, աշխարհի երեսին ցրուած եւ բոլոր անկիւններուն մէջ ապրող հայերուն:

Եւ մենք նորէն Ներսէս Շնորհալի Հայրապետէն կ'առնենք այդ հոգին. նորոգուելու հոգին: Պէտք է կարգաւ իր օրերուն պատմութիւնը, որպէս զի հասկնանք, թէ ի՞նչ ըսել է հալածուիլ, ողբալ այն կացութեան համար որուն մէջ է իր ժողովուրդը, եւ սակայն չընկճուիլ, ներսէն նորոգուիլ, ստեղծագործել, որպէս զի այս չարը երբ անցնի, աղբիւրը սկսի

հոսիլ, եւ ծարաւ հոգիները մօտենան այդ աղբիւրին, ու խմեն, ու յագենան:

Իմ աղօթքն է, որ Աստուած անսասան պահէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, իր Ամենայն Հայոց գահակալ Հայրապետով, Նորին Ս. Օծուծին Տ. Տ. Վազգէն Սրբազնագոյն կաթողիկոսով, սփիւռքի մէջ ցրուած իր նուիրապետական Աթոռներով, օտար հողերու վրայ հաստատուած իր եկեղեցական կազմակերպութիւններով, որպէս զի զգան, թէ Հայաստան աշխարհի հողը կը տարածուի այն տեղեր, ուր որ հայ հոգի մը կանգնած է: Եւ օտար այդ հողը կը դառնայ Հայ, որովհետեւ Հայ շունչը կը դպի այդ հողին, կը նորոգէ այդ հողը: Եւ ինչպէս ինք, Շնորհալի Հայրապետը «Առաւօտ Լուսոյ» երգին մէջ աղօթած է իր անձին համար, մեզի եւս կը սորվեցնէ խնդրել մեր անձին հոգիին եւ հաւաքաբար մեր ժողովուրդի հոգիին համար, ըսելով ու երգելով. «Նորոգող հնութեանց, նորոգեալ եւ զիս, նորոգ զարդարեալ»: Եւ զարդարուած հոգիներով, ուրախութեան հոգիներով մենք բոլորս միասին կարողանանք փառք տալ Աստծուն՝ մեզ պահած լինելուն, մեզ անեցուցած լինելուն եւ մեր ապագային յոյսը անշէջ պահելուն համար մեր մէջ:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՈՐՐՆ Է ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ԲԵՐԴԸ

Քո բերանից ո՞վ գողացաւ

Հայ ազգի շուն՝ հայոց լեզուն,

Որ Մասիսի հետ էլ անճկաւ

Օտար լեզուով ես դու խօսում:

Յ. ԾԻՐԱԶ

Անվիճելի՛ բայց տխուր իրականություն է, թէ Սփիւռքի մէջ հայ լեզուն աննախընթաց նահանջի մէջ է: Հայ լեզուին պահպանումը, իր էությունն մէջ, նման է մարտական գործողության մը, որուն մէջ սակայն, մենք արդէն դասալիք ենք եղել: Մենք մեզ համար տեսապէս ետ քաշուելու և անձնատուր ըլլալու դիրք ենք որդեգրել թշնամիին առջև, որ նուաճողական բուռն թափով անողորձ է կ'արշաւէ ու կը զավթէ մեր ամենաթանկագին ժառանգութիւնը: Եւ մենք, մեզի՛ և միայն մեզի՛ յատուկ երանելի անտարբերութեամբ, մի առ մի կը յանձնենք մեր դարաւոր բերդերը հայ լեզուին: Եւ որո՞նք են այդ բերդերը, ի՞նչն է այն ամրոցը, այն ժայռախտ պարիսպը, որ օտար չընթացատի հասարակական ու մշակութային տարբերքի ուժգնութեանը դէմ նեցուկ ու պաշտպան պիտի կանգնի հայ լեզուին: Այո՛, որո՞նք են հայ լեզուին բերդերը:

Ընտանի՛քը, Դպրո՞ցը, թէ Եկեղեցի՛ն...

Հայ լեզուին առաջին տեղատուութիւնը սկսած է արդէն ընտանիքէն: Յարգելով բացառութիւնները, մեր մէջ առտնին խօսակցութեան մակարդակը ընդհանրապէս կը տարուբերի միջակի, օտարախառն բարբառի և ռամկօրէնի միջև: Բաց աստի, թէ երախտն ո՞րքանով չընթացատուած է իր տան մէջ հայ լեզուով՝ գիրքերով, երգով ու զրօսանքով, — ի հարկէ իրեն մատչելի ու հաճելի մակարդակի վրայ, — մենք չարցական է, որուն մէջ թերացումը ամբողջովին ալ ծնողները չէ, քանի որ մեր հասարակական կառոյցներն ալ մեղսակցութեան իրենց բաժինը ունին՝ փոքրերու համար հայկականութիւնը սիրցնող հրապարիչ մթնոլորտ ու միջոցներ տեղիւրած ըլլալու զանցառութեամբ:

Բազմաթիւ պարագաներու, երախտներու համար հայերէնի տնային գործածութիւնը կամ լոկ խոհանոցային մակարդակի վրայ է և կամ մեծ օր կամ մեծ հօր հետ հաղորդակցելու միջոց, այն ալ զիջողութեամբ կամ հարկադրաբար, որ սակայն կը դադրի մեծ ծնողներու վերջին շունչին հետ: Այնուհետեւ հայերէնը կը դառնայ լոկ յիշողութիւն, աղօտ հետ մը ձգելով այլևս չափահաս դարձած զաւկին գիտակցութեանը մէջ, նշխար մը անցնալէն, որ մերթ ընդ մերթ, այլընտրանքով տարտամ զգալութիւններ կ'արթնցնէ իր մէջ:

Ընտանիքը, եթէ արդարեւ կրնար բերդ մը ըլլալ հայ լեզուին պաշտպանութեանը համար, ահա արդէն ինկած է:

Դպրո՞ցը, կար ժամանակ մը, ուշ 80-ականէն մինչև վաղ 80-ական թուականներ, երբ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ (ԱՄՆ և Գանատա) հայկական դպրոցները իրենց ամէնէն եռանդուն չրջանը ապրեցան: Հայապահպանութիւնը օրուան կարգախօսն էր, և ի՞նչ բան կրնար առաւելագոյնս սատարել հայապահպանման, քան հայկական դպրոցը: Եւ արդարեւ մենք ու թանգագին ծառայութիւն մատուցելն անոնք: Սակայն այսօր, ցաւօք, հայապահպանութեան շունչը սպառած է, որովհետեւ հայապահպանութիւնը, որ որպէս լոգոս մէջտեղ

նետուած էր, դժբախտաբար այդպէս ալ մնաց, առանց վերածուելու ուսումնասիրուած տեսութեան, մշակուած հեռահաս ծրագրի ու քաղաքականութեան, որ սահմանած ըլլար իր յստակ ու աստիճանական նպատակները, իրագործման յաջողական փուլերն ու օգտագործման հնարաւոր միջոցները և ունենար որդեգրուած ռազմավարութիւն: Զգացական խանդավառութեան կոհակ մըն էր ա՛ն, որ բարձրացաւ Մեծ Եղեռնի յիսնամեակի վաղորդայնին, և բոլոր կոհակներու նման ալ մարեցաւ:

Այսօր հայկական դպրոցը առհասարակ տեղափոխել, եթէ ոչ յետափոխել, մէջ է: Հայերէնի դասաւանդումը լոկ վախճանային (terminal) նպատակ մըն է, այսինքն երբ աշակերտը դառնթացքը աւարտէ, այլևս հետապնդողական որևէ այխատանք չի տարուի: Գիտնալու համար, թէ ան հայկական դպրոցէն բաժնուելէ ետք ո՞րքանով կը հետաքրքրուի կամ կ'ընդգրկուի հայկականութեամբ, — ընթերցումով, գեղարւեստով, գործօն մասնակցութեամբ, եյն: Դեռ նոյնիսկ չենք գիտեր, թէ տուեալ հայկական հասարակութեան մը մէջ աշակերտական տարիք ունեցող ռազմութեան քանի՞ տոկոսը հայկական դպրոց կը յաճախէ: Ենթադրաբար, այս տոկոսը ցանկալի մակարդակէն շատ ցած ըլլայ: Եւ եթէ դպրոցը հայերի կրթութեան օժան մըն է իրերայաջորդ սերունդներու համար, ապա ի՞նչպէս է, որ տեղույ հայկական դպրոցներու գոյութեան ան 25 տարիներու ընթացքին անոնցմէ ո՞չ մէկ գրող, հոգեւորական, խմբագիր, հրապարակագիր, մանկավարժ ուսուցիչ, դպրոցի տնօրէն կամ հայագէտ չէ ելած:

Որոքապէս զնահատելով հայ վարժապետներու տարած ազգայնաէջր աշխատանքը և քաջ գիտնալով այն ռազմաթիւներէն ու արտաքին զգուարութիւնները, դուրս նոր սերունդին հայերի դաստիարակութիւն տալու գործը կը դիմագրաւէ, իրազեկ ըլլալով նաև, որ հայ դպրոցներու կարգ մը թերացումներուն պատճառները իրենց կամքն անկախ են, այնուամենայնիւ վերոյիշեալ մատնանշումները կ'ընեն պարզապէս աւելի ցայտուն դարձնելու համար այն հարցադրումը, որով սկսաւ այս յօդուածը. միթէ՞ կարո՞ղ է հայ դպրոցը, տուեալ պայմաններուն ներքեւ, հայ լեզուին պահպանութիւնը ստանձնել որպէս վերջին բերդը:

Գանցե՛ք Եկեղեցի՛ն: Անվիճելի իրողութիւն է, որ դարերու ընթացքին Եկեղեցին պահած ու պահպանած է, բացի քրիստոնէական հաւատքէն, նաև հայ լեզուն, մշակոյթն ու աւանդութիւնները, ի մի խօսք՝ լրիւ հայկական ինքնուրոյնութիւնը: Հարցը այն է, թէ այսօր, Հիւսիսամերիկեան իրադրութեան մէջ, ո՞րքանով հաղորդակցութեան միջոց, որպէս կենդանի ու իմաստալի հաղորդակցութեան միջոց:

Գաղտնիք չէ, որ ներկայիս ԱՄՆի մէջ կայ ծաւալուն շարժում մը, որ կը ձգտի ծիսական լեզուն ամբողջովին անգլերէնի դարձնելու (որու մասին եկեղեցական իշխանութիւնները սփիւնքեան լուծութիւն կը պահեն): Բաց աստի, ունինք նաև այն առկայ տխուր երեւոյթը, ուր եկեղեցւոյ վարչական

լեզուն արդէն գրեթէ լրիւ վերածուած է անգլերէնի: Հաղորդագրութիւնները, յայտարարութիւնները, ներքին թղթակցութիւնները, ժողովական ատենադրութիւնները, լրատու թերթիկները, նաև քարոզներն ու Ս. Գրային ընթերցուածները անգլերէն կը կատարուին, շատ քիչ բացառութեամբ: Գանատայի մէջ կացութիւնը յարաբերաբար մի քիչ լաւ է, սակայն հեռու չէ այդ տխուր օրը: Ափսոսալին՝ պատկան իշխանութեանց անփոյթ տեղատուութիւնն է: Ճիշդ է, որ Հոսանքը խիստ ուժգին է: Վերջի վերջոյ, եթէ ժողովուրդը հայերէն չի գիտեր, ուրեմն չի գիտեր (ինչ որ ցոյց կու տայ, թէ վերջին բերդը արդէն վաղուց ինկեր է: ալ ինչի՞ մասին կը խօսինք, հարց պիտի տայ ընթերցողը): Սակայն նոյնիսկ այս պարագային կարելի է սրբազորողական ու լրացուցիչ միջոցներու դիմել, փոխանակ մենք մեր քայլերով ըն-

դառաջ երթալու պարտութեան: Կայ յօժարակամ ենթարկւածութիւն, թոյլ տալ քշուիլ Հոսանքէն, ինչ որ կը պատահի ներկայիս, կա՛յ նաև մաքառիլ «վերամբարձ ոտնահարութեամբ», ինչ որ պարտին ընել պատասխանատուները:

Ուրեմն, վերադառնանք մեր սկզբնական հարցին: Ո՞րն է հայ լեզուին վերջին բերդը:

Դարձեալ մէջբերելով Յով. Շիրազը, իր մէկ րանատեղծութեան մէջ (զոր դժբախտաբար ձեռքի տակ չունիմ) նկարագրելով Հայ ժողովուրդի տանջալի պատմութիւնը, ան կը պատկերացնէ, թէ ինչպէս մեր բերդերը մի առ մի ինկան: Կարնոյ բերդը, Սասնոյ բերդը, Մշոյ բերդը, Կարսի բերդը, ... Միթէ չէ՞ որ պատմութիւնը կը կրկնուի, և այս անգամ «Հայ ազգի շունչ հայոց լեզուի» բերդերն են, որ կ'իյնան, մին միւսին ետեւէն, մեր մշուշապատ աչքերուն առջև: Ո՞վ են, ո՞ր են բերդապահները ...:

Ն. ՈՒՋՈՒՆԵԱՆ

ԱՍԱՅՈՒԱՅՔ

Աստուծոյ աւելի հաճելի է փոքր գործ մը՝ մեծ սիրով կատարելը, քան մեծ գործ մը՝ քիչ սիրով:

Առաքինութիւնը ո՛չ թէ կիրքերու բացակայութիւնն է, այլ զանոնք կառավարելը:

Մէրը առատաձեռն է. կու տայ իր բոլոր ունեցածը, նուիրին չի նայիր՝ այլ անոր, որուն կը նուիրէ:

Վիճաբանութիւններու մէջ երբ կիրք մտնէ, հշարտութիւնը գլուխը կ'առնէ կ'երթայ:

Առաջի՜նը եղիր երբ հարկաւոր է լսել, եւ վերջի՜նը եղիր, երբ հարկաւոր է խօսիլ:

Ագահը կը դիզէ քրտինքով, եւ դիզածը ուրիշին կը թողու տանջանքով:

Եսասիրութիւնը՝ է բարեկամութեան համար թոյն, եւ իրար սեղմող երկու ձեռքերը բաժնող սուր:

Սուրի բացած վերքը կ'առողջանայ, լեզուի բացած վերքը չի գոցուիր:

Քաղաքավարութեան մէջ նախընտրելի է չափը անցնել քան պակսեցնել:

Վա՛յ անոր, որուն յանցանքը յայտնի է շատերուն: Լաւ է աչքդ ելլէ, քան անունդ:

Վարդուին մինչեւ որ զարդարուի՝ ժամը (եկեղեցին) վերջացած կ'ըլլայ:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՈՒՇԱԳՐԱԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց Տպարանէն վերջերս լոյս տեսած հայերէն քարգմանութիւնը Ուիլեմ Շէյֆարիի (1564-1616) հնչեակներուն՝ ինծի բերաւ վերջուշը 1935ի ամառը զգացած անխառն հանդիս երբ տարի մը ամբողջ սերտել է ետ աշխարհահռչակ բանաստեղծին Համլէթը, անոր ամբողջական երկերուն հաւաքածոն նուէր ստացայ եւ արձակուրդս անցուցի զանոնք անյագօրէն կարդալով: Վայելք էր կատակերգութիւններուն եւ ողբերգութիւններուն ընթերցումը: Սակայն, երբ հասայ երկարաշունչ ֆերբուածներուն եւ հնչեակներուն, հետաքրքրութիւնս եւ կեդրոնացումս նուաճուեցան Միջին Անգլերէնի (Middle English), եւ Շէյֆարիեան ոճին խրթնութիւններէն եւ անոնց պատմական եւ ընկերային ոլորտին ծանօթութեան պակասէն:

Մեծ եղաւ ուրախութիւնս, երբ քացի Շէն-Մահի հրատարակած ճաշակաւոր արտաբանով, խոշորակազմ եւ մեծատառ հատորը եւ յարակից էջերու վրայ հնչեակներուն անգլերէն թնագիրը եւ անոնց հայերէն քարգմանութիւնը եւ սկսայ կարդալ եւ քաղդատել զանոնք իրարու հետ: Թարգմանիչը մտաւորական պարկեշտութիւնը ունեցած է իր աշխատանքը «անձնական մեկնութիւն» որակելու, ի յառաջագունէ յայտնելու ընթերցողներուն որ իր կատարածը զուտ, հարագատ քարգմանութիւն չէ եւ անհրաժեշտ նկատած է թեթեւ պատշաճեցումներու դիմել: Հարց է, սակայն, թէ քարգմանիչ մը որքան իրաւունք ունի «անձնական մեկնութիւններ» ընելու: Մէկէ աւելի առիթներով, տառապանքով կարդացած եմ հայերէնէ - անգլերէն քարգմանութիւններ, ուր

«անձնական մեկնութեան» չմեղանքին տակ՝ ահաւոր բարբարոսութիւններ գործուած են: Արդար ըլլալու համար պէտք է անմիջապէս աւելցնեմ, որ Շէն-Մահը աշխատած է խղմտօրէն հետեւիլ թնագրին:

Հատորը կը սկսի, Gail Harveyի 1991ին Նիւ Եորքի մէջ լոյս ընծայած Ու. Շէյֆարիի հնչեակներուն նուիրուած պատկերազարդ գիրքին անգլերէն յառաջաբանով որ թեթեւ հպանցումով մը կ'անդրադառնայ այդ տաղերուն շուրջ հիւսուած առեղծուածին: Երկրորդ յառաջաբանով մը, դարձեալ անգլերէն, Ե. Տիգրանեան կը ներկայացնէ քարգմանիչը եւ կու տայ կարգ մը մանրամասնութիւններ՝ կատարուած քարգմանական աշխատանքին մասին: Հայ գրասէր ընթերցողներու վայելումին հրամցուած այս տաղարանին սկիզբը, կը մտածեմ, ի՞նչ հարկ կար անգլերէնով երկու յառաջաբան գետնելու: Շատ աւելի օգտակար պիտի չըլլա՞ր եթէ Շէն-Մահը որուն չի պակսիր թէ՛ կարողութիւնը եւ թէ պատրաստութիւնը, հայերէն լուրջ ներածականով մը ներկայացնէր հնչեակներուն հեղինակը, անոր ապրած ժամանակը, Եղիսաբեթ Ա. Թագուհիի շրջանի անգլիական Զարթօնքի Գրականութիւնը եւ անդրադառնար վերջին երեսնամեակին՝ հնչեակներուն կապուած առեղծուածը փարատելու ձգտող հետազօտական աշխատանքներուն՝ մասնագէտ գրադատներու եւ ընկերային պատմաբաններու կողմէ: Այդ կերպով, ընթերցողը առիթը պիտի ունենար աւելի դիրքաւ թափանցելու այդ տաղերու խորքին, աւելի լաւ հասկնալու եւ աւելի խորունկ հանդիպելու ըմբռնչելու անոնց գեղեցկութիւնը: Երբ կը գրեմ այս տողերը

մտփա առջեւ կու գան Վահէ-Վահեանին՝ ձայրան Խալիլ ձայրանի՝ «Մարգարէն», Ռապիւնտրանաթ Դակորի՝ «Պարտիզպանը Կերդանեալի», եւ մրգահաւաք տաղարաններուն հայերէնի հոյակապ թարգմանութիւնները եւ ներածականները:

Հնչեակներու փունջը, իր բնագրային դասաւորումին մէջ, 1592-94 տարիներու ինքնակենսագրութիւնն է՝ Շէյֆսիքի երկու սերերուն (հնչեակ CXLIV): Իր առաջին սիրոյն առարկան իր մեկեմասն է Southamptoni Earle (կոմս), տասնեփնամեայ գեղանձնեայ երիտասարդ մը ոսկեգոյն երկար մազերով, կնոջական շատ նուրբ դիմագիծով եւ մարմնով, որուն հանդէպ բանաստեղծը զօրաւոր համակրանք կը գգայ, որ կ'առաջնորդէ միտփի եւ սիրտի բարեկամութեան մը, ինչպէս որ կը յայտնուի բնագրի թիւ XX հնչեակին (Շէն-Մահի թիւ 1 հնչեակին) մէջ, որուն վերջին երկու տողերը կը ճշգրտոյեն Շէյֆսիքի սեռային արեւելումը՝ իր այլասեռականութիւնը:

Բնագրին առաջին 127 հնչեակները, Southamptoni կոմսին ուղղուած են եւ կ'արտայայտեն իր խանդաղատանքը, երախտագիտութիւնը, հոգածութիւնը, երբեմն յուսախարութիւնը, բաժանումի ցաւը: Անոնցմէ ոմանք, իրատական քնոյթ ունին եւ գրուած են տասը տարիով մեծ բարեկամի մը կողմէ, որ տեսած է կեանքին տաճն ու պաղը եւ ոմանք ալ գրուած են՝ առ ի պարտականութիւն: Այս սերը, հոգեկան քաւարարութիւն եւ հոգին դէպի երկինք բարձրացնող ազդեցութիւն մը ունեցաւ իր վրայ:

Շէյֆսիքի երկրորդ սերը, հնչեակներու Մուք Տիկինն է (Dark Lady) իր հոմանուիին՝ էմիլիա Լանիերը, իտալական-հրեական ծագումով թուիս պչրուիի մը գունաւոր անցեալով: Ազատախոհ, քարոյական սկզբունքներ եւ ընկերային պայմանադրութիւններ

անգոսնող այս կինը, որ երաժշտական եւ քերթողական ձիրքերով օժտուած էր, խաբեց իր ամուսինը, հրապուրեց մեծ բանաստեղծը եւ ապա զայն լիեց ու կենակցեցաւ աւելի հարուստ եւ երիտասարդ բարձր դասու Southamptoni կոմսին հետ: Բնագրին 128էն մինչեւ 154 հնչեակները Մուք Տիկինին կը վերաբերին եւ կ'արտայայտեն իր հիասթափութիւնը, դառնութիւնը, խարուելու եւ լքուելու ցաւը: Այս սերը սեռային էր եւ մարմնի, միտփի եւ սրտի կատարեալ չարչարանք մը, որ, հոգին դժոխք տանող փորձառութիւն մը եղաւ: Զգալի է մթնոլորտի եւ արտայայտութեան հակադրութիւնը տաղարանին երկու բաժիններուն մէջ: Երբ առաջինը, նուրբ է, խաղաղ եւ ազնուադրոշմ, երկրորդը, կոպիտ է, խռովուն եւ հողային:

Southamptoni կոմսին ուղղուած հնչեակներէն քանի մը հատին մէջ, մրցակից բանաստեղծի մը մասին ակնարկութիւններու կը հանդիպինք, որ սկսած է վայելել բարեկամութիւնը եւ հովանաւորութիւնը իր մեկեմասին: Այդ անձը, իրեն տարեկից Christopher Marlowe, Եղիսաբեդեան Շրջանի տաղանդաւոր բանաստեղծն է, որուն սկզբնական գործերը գեղեցիկ խոստումներ էին եւ որ սակայն, 1593ին տարաբախտաբար, գինետան մը յիմար կռիւի մը զոհ գնաց:

Հնչեակներու մասին շփոթութիւնը սկսած է 1609ի Տաղարանին առաջին տպագրութեան ճակատին վրայ փակցուած Զօնէն՝ որ արտասուլուած է Շէն-Մահի հրատարակութեան մէջ: Պատմաբան, բանաստեղծ A. L. Rouseի հետազօտութեան շնորհիւ լուծուած է նաեւ գաղտնիքը Զօնին մէջ սկզբնատառերով յիշուած անձնաւորութիւններուն: Այն տարիներուն, 1592-94/5 երբ կը գրուէին հնչեակները եւ անոնց զուգընդաց Venus եւ Adonis

և *The Rape of Lucrece* երկարաշունչ ֆերթուածները, որոնց արձագանգները կը գտնենք իր թատերախաղերուն մէջ, Շէյֆսփր տակաւին չհանչցուած դերասան-բանաստեղծ մըն էր, Stratford-upon-Avonի մէջ՝ իր ընտանիքին հոգերով քեռնաւոր, Լոնտոնի մէջ կ'ապրէր անձուկ պայմաններու մէջ եւ քախտաւորութիւնը ունեցաւ վայելելու հովանաւորութիւնը Southamptonի կոմսին նման մեկեմասի մը: Այդ ժամանակի սովորութեան համաձայն, ինչ որ արտադրէր հեղինակը՝ իր մեկեմասին կը պատկանէր: Շէյֆսփր որեւէ բաժին չէ ունեցած իր հնչեակներուն հրատարակութեան մէջ: Չօնին մէջ յիշուած T.T.ն Դիոմաս Դիոքր անունով հրատարակիչն է որ 1608ին զանոնք ձեռք անցուցած է իր մեկեմասին մօր երրորդ ամուսնին՝ Sir William Harveyին (Չօնին մէջ յիշատակուած Mr. W. H.): Այդ օրերուն տակաւին կարելի էր Sir (Ասպետ) մը Mr. կոչել: Ծաղկաւոր լեզուով Չօնը գրուած է Thomas Thorpին կողմէ եւ ուղղուած է Sir William Harveyին որ որոշապէս Շէյֆսփրի մեկեմասը չէ:

Մեծ բանաստեղծին հնչեակներուն Thorpի կողմէ հրատարակութիւնը՝ ամբողջ դար մը մոռացութեան դատապարտուեցաւ հակառակ անոր որ Շէյֆսփր իր դարուն ամենէն ժողովրդական թատերագիրն էր եւ իր միւս ֆերթուածները արժանացան բազմաթիւ տպագրութիւններու: Անգլիական գրականութեան ամենէն նշանաւոր հնչեակներուն լոյս ընծայումը խափանուեցաւ խնայելու համար Շէյֆսփրի եւ Southamptonի կոմսին վարկն ու համբաւը - երկու հանրածանօթ դէմքեր, առաջինը՝ ժամանակին մեծագոյն թատերագիրը, եւ երկրորդը՝ անգլիական Արքունիքի հեղինակաւոր անձերէն մին, ֆաղափական եւ հանրային կեանքի մէջ:

Երբ ուշադրութեամբ կարդանք հնչեակները, եւ մօտէն ծանօթանալէ ետք

անոնց պատմական եւ ընկերային ոլորտին եւ Շէյֆսփրի հոգեկան աշխարհին, կարելի չէ չազդուիլ եւ չտպաւորուիլ անոր մտածումներուն խորութենէն եւ ինքնատուրքենէն, ապրումներուն անկեղծութենէն, զգայնութենէն, պատկերաւոր արտայայտութիւններու եւ բանաստեղծական խօսքի գեղեցկութենէն, կշռոյթի, յանգի եւ յօրինումի նարտարապետութենէն: Ան յաջողած է սովորական բառերով կազմուած սեղմ եւ կրեատեալ նախադասութիւններով նարտարօրէն կուռ մտածումներ արտայայտել: Իր բոլոր հնչեակներն ալ յանգաւոր են եւ իր սիրական չափը *Iambic pentameter*ն է: Անգլիական տաղաչափութեան մէջ, ֆերթուածի մը տողին ոտքերը կը կերտուին երկու եւ երբեմն երեք վանկով: *Iambic Pentameter*ը այն տասը վանկանի տողն է որ հինգ ոտքերէ կը բաղկանայ եւ իւրաքանչիւր ոտքին առաջին վանկը անշեշտ (կարճ) է եւ երկրորդը՝ շեշտուած (երկար):

Հնչեակներու բնագրային դասաւորումին մէջ, գաղափարային խմբաւորումներու կը հանդիպինք ուր նիւթ մը յաջորդական հնչեակներու մէջ կը շարունակուի եւ իր բնական զարգացումը կը գտնէ:

Շէն-Մահը իր այս յանդուգն ծրագրին իրացումին համար, յանձն առած է դիմագրաւել Միջին Անգլերէնի չորս հարիւր տարուայ հնութեան արգելքները, Շէյֆսփրի լեզուին եւ ոգին առանձնայատկութիւնները եւ խրթնութիւնը, երկիմաստութիւնը եւ բառախաղի գործածութիւնը եւ հնչեակի կաղապարին եւ յանգին սեղմումները: Ընտիր եւ գեղեցիկ հայերէնով մը ան յաջողած է կառչիլ հնչեակի ձեւին, տաղաչափական այլազան չափերու օգտագործումով, սակայն առանց յանգաւորումի, թարգմանել հնչեակները, հաւատարիմ մնալով իմաստին եւ պատկերաւոր արտայայտութիւններուն՝

անգամ մը եւս յայտնաբերելով մեր Մեծաստեղծին նոխարութիւնը եւ նկունութիւնը: Այս թարգմանութիւնը շահեկան է անգլերէն գիտցողներուն համար եւս:

Ցաւ է հաստատել սակայն, որ թարգմանիչը միշտ չէ յաջողած թափանցել բառերու եւ բառախաղերու թափուն իմաստին, որոնցմէ ոմանք՝ մէջքէ վար են բայց հիմնական կապ ունին խորքին հետ: Միշտ չէ կրցած նաեւ պահել հնչեակին հասակը եւ ներգրաւիչ պարզութիւնը, վերջին երկտողին ոսկի մտածումին շեշտումով: Թարգմանչական այս գործունէութիւնը վերոյիշեալ դժուարութիւններուն պատճառով աւելի լուրջ ուսումնասիրութեան կը կարօտէր, իւրաքանչիւր փոքրութեան վերլուծումով ամբողջական եւ ճշգրիտ իմաստը կարենալ ըմբռնելու համար: Վստահաբար, եթէ թարգմանիչը բաւարար ժամանակ ունեցած ըլլար վերանայելու եւ վերամշակելու իր աշխատանքը, պիտի կարենար աւելի պարզ, ճշգրիտ եւ դիւրահասկնալի ձեւով արտաբերել տաղերուն խորքը: Պր. Տիգրանեանի, իր յառաջաբանին մէջ յիշած պահանջը՝ օրական փոքրութեան մը թարգմանելու, անբաղձալի հետեւանք մը ունեցած է, որովհետեւ, ստեղծագործական ամէն ճիգ կը խորշի պարտադրումի նկշումէն: Արուեստի գործ մը ազնուահամ գինիի նման ժամանակի կը կարօտի հասունանալու համար: Առածի կարգ անցած է մեր Արեւմտահայ Գրականութեան մեծագոյն հնչեակագրին՝ Վահան Թէքեանի քծախնդրութիւնը, որ օրերով եւ շաբաթներով իր անաւարտ փոքրութեան ծոցի գրպանին մէջ կը պահէր, մինչեւ իր փնտռած ճիշտ բառը գտնելը: Շէն-Մահէն տարիներ առաջ՝ ան ալ թարգմանած է Շէյքսպիրի հնչեակներէն փունջ մը: Այս առիթով կը փափաքեմ արտատպել այդ փունջէն հատ մը՝ քննադրին եւ Շէն-Մահի թարգմանութեան հետ քաղաքատութեան

հանդիման համար: (*)

Բարձրօրէն գնահատելի է Շէն-Մահի նախանձախնդրութիւնը մեր թարգմանական գրականութիւնը նոխացնելու այսպիսի նշանաւոր տաղարանով մը: Եւ սակայն, մեր լեզուին մէջ այս փոխադրութիւնը, ամէն թարգմանութեան նման, մաս չի կազմեր հայ գրականութեան գանձարանին, ինչպէս կը յայտարարէ Պր. Տիգրանեան իր յառաջաբանին մէջ: Գրական գործ մը կը պատկանի այն ժողովուրդին գրականութեան, որուն լեզուով գրուած է քննադրը:

Շէն-Մահը Յակոբ Օշականի խոստմնալից աշակերտներէն էր: Անցեալին, հանդիման ունեցած եմ կարդալու իր գողտրիկ փերթուածները: Հարազատ ապրումներու եւ խոհերու տաղարան մը իրմէ, ապահովաբար մաս պիտի կազմէր մեր ժամանակակից գրականութեան:

Նորանոր յաջողութիւններ եւ վարձքը կատար Շէն-Մահին:

Լոնտոն 16.11.96

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

(*) Դժբախտաբար, Պր. Եսայեան չէ ներփակած, կամ մոռցած է կցել ինչ որ մտադիր էր արտատպել: Հետաքրքիր եւ ուսանելի պիտի ըլլար նման քաղաքական մը: Գնահատութեամբ կը սպասենք ձեռագրին, «Սիոն»ի յաջորդ թիւին համար: ԽՄԲ.

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ս Ր Բ Ա Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Քրիստոնեական մշակոյթը բացառիկ երեւոյթ է համաշխարհային արուեստի պատմութեան մէջ: Այդ հսկայածաւալ ժառանգութեան մէջ ինքնուրոյն տեղն ունեն քրիստոնեական պաշտամունքի եւ ծէսի էական գործօն հանդիսացող սրբապատկերները:

Տարարնոյթ պատկերներ խճանկար, որմնանկար, ֆանդակ եւ այլն կային նաեւ հեթանոսական մշակոյթի համակարգում: Եւ առաջին քրիստոնեաները իրենց արուեստը ստեղծելիս մեծապէս օգտուել են այդ համակարգից հիմնականում ձեւաբանական եւ ոճական առումով: Սակայն ի հակադրութիւն, հեթանոսական կերպարուեստի քրիստոնեական սրբապատկերներն ունեն միանգամայն այլ բովանդակութիւն ու նշանակութիւն:

Սրբապատկերը բացառապէս եկեղեցական, նուիրական սրբութիւն է, եկեղեցական ծէսի ոչ միայն խորհրդարանական, այլեւ զգայական ոլորտի կարեւորագոյն արտայայտիչը: Այն՝ եկեղեցու աստուածապաշտական համակարգի կերպաւորուած բաղադրիչն է:

Սրբապատկերի միջոցով հաւատացեալը ծանօթանում եւ մերձենում է աստուածաշնչեան պատմութիւններին, հաղորդ դառնում քրիստոնեութեան փրկագործող խորհուրդներին, եկեղեցու վարդապետութեանը, ծիսական եւ դաւանական սկզբունքներին:

Սրբապատկերը աստուածնաչորութեան միջոց է:

Սրբապատկերները գոյութիւն են ունեցել դեռեւս քրիստոնեութեան

արշալոյսին, կենցաղավարել են եկեղեցու վարդապետութեան տարածմանը գուզընթաց: Ս. Բարսեղ Կեսարացու հաստատմամբ սրբապատկերի գոյութիւնը աւանդական է եւ օրհնուած է Յիսուս Քրիստոսի առաքեալների կողմից:

Ըստ եկեղեցու Սրբազան Աւանդութեան առաջին սրբապատկերներն են Յիսուսի Դաստառակը եւ Յովհաննէս Աւետարանչի նկարած Աստուածամօր պատկերները: Նշանակալից է, որ այս երկու պատկերները իր ժամանակին պատկանել է Հայ Առաքելական եկեղեցուն:

Սրբապատկերների վաղագոյն օրինակներ յայտնաբերուել են Պոմպէյի եւ Հերկոլանումի պեղումների ժամանակ: Աստուածամօր հնագոյն պատկերներից մէկը յայտնաբերուել է Դուրա-Եւրոպոս յայտնի կատակոմբներում. մասնագէտները այն թուագրում են Բ դարի սկզբով:

Սրբապատկերը զարգացման բարդ ու անհարթ ուղի է անցել: Հանդիսանալով նաեւ քրիստոնեական մշակոյթի եւ գեղարուեստական մտածողութեան արգասիք, այն զարգացել է պաշտամունքի կանոնին գուզընթաց իր մէջ ներառելով վարդապետական եւ դաւանաբանական բազում եզրեր:

Սրբապատկերը որպէս աստուածապաշտական կարեւորագոյն առարկայ իր աստուածաբանական հիմնաւորումը ստացաւ 7րդ տիեզերաժողովում (787): Սակայն սրբապատկերի անհրաժեշտութիւնը որպէս կարեւոր պայման կապուած մարդու ներքին աղօթական վիճակի, բարոյական կատարելագործման հետ գիտակցուել եւ հաղորդուել է դեռեւս Ընդհանրական

Եկեղեցու Հայրերի կողմից: Սուրբ Հայրերը յատուկ վկայում են այն օգուտի մասին, որ տալիս են սրբապատկերները խրատելով, յորդորելով, ուղղելով և լուսաւորելով մարդուն:

Սրբապատկերը, ըստ Ս. Բարսեղ Կեսարացու, ունի այն յատկութիւնը, որ պատկերաւոր կերպով օգնում է քարոզչին լրացնել իր խօսքը դարձնելով այն աւելի արտայայտիչ և տպաւորիչ:

Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերանը եզրակացնում է, որ նման պատկերները տալիս են մարդուն հոգեւոր մխիթարութիւն: Տեսնելով սրբերի պատկերագրուած կերպարը մենք մխիթարում և քաջալերւում ենք:

Սրբապատկերները առաջացնում են խանդաղատանքի արցունքներ: Օրինակ, Գրիգոր Նիսացին չէր կարող առանց արցունքների դիտել Իսահակի գոհաբերութեան պատկերը:

Խիստ կարեւոր է սրբապատկերի խրատական դերը, որը զգաստութեան, ապաշխարութեան կոչ է ուղղուած մարդուն: Այս առումով յատկանշական է Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի նկատառումները սրբապատկերի խրատող և յորդորող նշանակութեան մասին:

Ս. Հայրերը նշում են նաեւ սրբապատկերի ուսուցանող յատկութեան մասին: Պատկերաւոր լեզուով և տեսանելի կերպով նա կարգաւ չիմացող մարդուն է փոխանցում Սուրբ Գրքի պատգամները և պատմութիւնները:

Սրբապատկերի աստուածաբանական ուղղուածութիւնը թելադրում էր ոչ միայն պատկերի կատարման ու արտայայտման ձեւը, այլ նաեւ նրա ներքին խորհրդաբանական բովանդակութիւնը և ներգործման կերպը: Այս վերջինիս համար եկեղեցին հիմնուելով իր դարաւոր փորձառութեան վրայ մշակեց պատկերագրութեան որոշակի և յստակ սկզբունքներ:

Սրբապատկերը էապէս կապուած է մարդու գոյաբանութեան հետ, կոչուած է վերափոխելու մարդու կեցութիւնը: Այսինքն նրա վրայ պատկերուածը գերծ է մեղքի ներգործութիւնից, գտնուում է ճշմարիտ կեանքի սահմաններից ներս, կրում է իր վրայ աստուածային մաքրագործող շնորհներ: Այն միաժամանակ բացուած է դէպի արտաքին աշխարհ և խնդիր ունի մարդուն հրաւիրել դէպի սրբութիւն, դէպի աստուածային նորոգութիւն:

Վերջապէս, սրբապատկերը Աստծու խօսքն է, որը պատկերների միջոցով մարդկանց բացայայտում է մաքուր, մտահայեցողութեամբ հասանելի աստուածային իրականութեան խորհուրդները:

Սրբապատկերը արարում էր ի ծառայութիւն Աստծու, եկեղեցու պայծառութեան համար, ի պատիւ և ի երկրպագութիւն Ամենասուրբ Ներորդութեան:

Այսպիսով, սրբապատկերը իր խորհրդով տարողունակ երեւոյթ է քրիստոնէական արուեստում և պէտք է առաւել համակողմանի մօտենալ և մեկնաբանել այս երեւոյթի բազմաշերտ և բազմանիստ եզրերը:

Ա. ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ

ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻԱՅՆ ԲԱՌ ԶԷ ...

Ահաւասիկ բառ մը, որ ազգային առումով՝ առաքինութիւն կը բուրեցի և կը հրապուրեց ամէն հայրենասէր ու խաղաղասէր հայու սիրտը:

Ինչպէս գիտութիւնը իր նիւթեղէն նկարագրով չի կրնար ըլլալ, թէ՛ բարոյական և թէ՛ անբարոյական, այնպէս ալ միասնականութիւնը չի կրնար ըլլալ, թէ՛ կեղծ և թէ՛ անկեղծ, այլ պէտք է հարազատօրէն ցոյցնէ իր բնութիւնը:

Գիտութիւնը՝ իր գիտելով կը կարծրացնէ մարդկային իտէալները ու կը վերածէ մարդը մեծադի կտորի մը անշունչ ու անզգայ:

Մինչդեռ միասնականութիւնը՝ իր միահաղոյն սիրով կը կոփէ հայուն նկարագիրը ու կ'ազատագրէ զայն մոլեռանդ համոզումներէ:

Միասնականութեան ի՛նչ թելադրական դասեր կրնանք քննել երկնի թռչուններէն, որոնք գիւնուորական կարգապահութեամբ՝ երամ երամ կը թռչին ու չէ՛ տեսներ թռչուն մը, որ իր խումբէն բաժնուի և հակառակ ուղղութիւն բռնէ:

Նոյնպէս երկրի ամենէն աննշան շնչաւորները, մրջնակներն ու մեղունները, միասնականութեան ի՛նչ օրինակելի ընթացք կը ցուցաբերեն ու կը տպաւորեն մեզ իրենց նախանձելի համագործակցութեամբ:

Մի՛ գարմամբ, եթէ ըսեմ, թէ մարդկային մարմնին մէջ մահացու հիւանդութիւններ սերմանող մանրէներուն մէջ անգամ ամենասերտ համերաշխութիւն կը տիրէ:

Միայն բանաւոր մարդն է, որ կ'ըմբոստանայ Աստուծոյ սիրոյ օրէնքին դէմ և կ'անտեսէ Անոր բարի կամեցողութիւնը:

Հայ մը կամ կազմակերպութիւն մը

որ չուզեր հասկնալ միասնականութեան կենսական անհրաժեշտութիւնը և նկուն ու նսեմ նկատումներով կը վտանգէ ազգային ազնուագոյն նպատակներ, իր այդ եպերելի վարմունքով չի կրնար խուսափիլ հասարակաց զգացումին մտրակումներէն:

Ժամանակն է, որ ամէն բանիմաց ու ողջամիտ հայ հասկնայ ու գնահատէ սա մեծ իրականութիւնը, թէ միայն միասնականութեան գաղափարով գոտեպնդուած կարող է հայութիւնը իրագործել ազգային ամէն նուիրական նպատակ՝ աշխարհի այս շփոթ ու դժնդակ ժամանակներուն մէջ:

Մեծ արուեստ է մարդուն համար գիտնալը, թէ ի՛նչ պէտք է առնէ կեանքէն և ի՛նչ պէտք է տայ կեանքին: Այլապէս կը վտանգէ իր գոյութիւնը և կը դառնայ անյագուրդ նիւթապաշտ մը:

Այս օրերուն՝ ոչ ոք կրնայ սիրուիլ և օգտուիլ ուրիշէ մը, եթէ իր սիրոյ զգացումին հետ չցուցաբերէ բան մը, որ հատուցումը ըլլայ իր ընդունած բարիքներուն:

Ցաւալի է, որ մեր ազգային բարքերուն մէջ այսօր՝ կը քացակայի այդ սէրը և այդ պատճառով հանրօգուտ նպատակներ քաջալերութիւն չեն գտներ ու կը քայքայուին:

Սխալած չեմ ըլլար, եթէ ըսեմ, թէ ո՛րքան անյաղթահարելի իրողութիւն մըն է հայուն անմիաբանութիւնը, նոյնքան անյաղթահարելի կը թուի միասնականութեան նամբան խոչընդոտող բարդութիւնները:

Երբ միասնականութեան մասին կը խօսինք, պէտք է մեր խօսքերը ըլլան մտածուած ու չափուած: Պէտք է գտնենք ու գործածենք շիտակ բառերը, որ հոգիները

ջերմացնեն եւ ոչ թէ յոգնեցնեն եւ յուսահատութեան մատնեն:

Եթէ մինչեւ այսօր՝ հայութեան սրտին այդ կարօտաբաղձ բառը՝ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ չկրցաւ հասարակաց զգացումին մէջ արմատ բռնել, միակ ու գլխաւոր պատճառը՝ հայուն անտարբերութիւնն է, եւ ասոր հետ ազուցուող ... փառատենչութիւնը:

Տասնամեակներէ ի վեր, աշխարհական եւ հոգեւորական ղեկավարներու ատամներուն տակ ըզրտուած այդ եղբարքիս ԲԱՌԸ, կ'երեւայ, թէ դեռ երկար ժամանակ անջրպետին մէջ երախայի պէս պիտի օրօրուի, մինչեւ որ Թրիստոսի երկրորդ գալստեան օրը վայրէջք կատարէ հոգիներուն մէջ:

Երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսը՝ իր վերջին այցելութեան, երբ Գալիֆօրնիա կը գտնուէր, հոգեւորականաց ժողովին մէջ ըսի Նորին Սրբութեան, թէ Մոնթեպելոյի Ս. Խաչ եկեղեցին Կիրակի պատարագի միջոցին կատարած է իր անուան յիշատակութիւնը:

- Ատիկա բան մը չի նշանակեր. եղաւ իր կտրուկ պատասխանը:

Կարելորդ՝ եկեղեցիներու միութեան, Բռնագրաւուած Թեմերու վերադարձն է Ս. Էջմիածնի նուիրապետական Իշխանութեան եւ ոչ թէ զոյգ կաթողիկոսներու անուան յիշատակութիւնը:

Կը մտածեմ հիմա՝ թէ որքա՛ն աւելի պիտի նպաստաւորուէր տարասփիւռ հայութիւնը, բարոյական, հոգեկան, ազգային բարիքներով, եթէ վերջնապէս դադրէր իր կեանքը ժխորող գործերուն կոկոռը եւ անոր տեղ խաղաղասէրներու հոգիին մէջ՝ արձագանգ գտնէր միասնականութեան հոգեպարար մեղեդին:

Անոնք, որ ներկայիս կը խօսին միասնականութեան մասին, եթէ բարեհաճին լռել եւ խօսին անոնք միայն, որ լուրսին կը պահեն, վստահօրէն միասնականութիւնը

կը գտնէ իր լուծումի դիրքին ու շիտակ նամբան:

Որովհետեւ, յանուն միասնականութեան բարբառող ղեկավարներու փառատենչութիւնը՝ բացայայտ կ'երեւայ ամէն պայթուցիկ բառի տակ, որ կը հակասէ նշմարտութեան:

Հայ ժողովուրդին դարաւոր անմիաբանութիւնը՝ այս դժուար ժամանակներուն՝ արգաւանդ հող գտած է մեր ազգային բարբերուն մէջ եւ հազարամեակներու ընթացքին, փոխանակ արմատները ամփոփելու, անպարագրելի տարածք տուած է ատոնց:

Երկու կամ երեք հայեր, երբ իրարու ղուկ կու գան ու կը բանավիճին, համոզումներու այնպիսի կարծրութիւն մը կը յայտնաբերեն, որ կարելի չէ անոնց բանականութեան՝ զգաստութեան կոչ ընել եւ եղբայրասիրութեան զեղումներու մէջ ընդլուգել զանոնք:

Հայուն եւր՝ բոլորովին տարբեր է ուրիշ ժողովուրդներու եսերէն: Ոչ կը տկարանայ, ոչ կը նուագի, ոչ կը տժգունի եւ ոչ ալ վայրէջք կու տայ իր մեծամոլութեան: Արծուեթօնի կը սլանայ եւ իր փառքը կը փնտռէ ցնորատեսութեան մէջ:

Այս կամակոր եսն է, որ լայն բացաւ մեր կեանքին առջեւ՝ հսկայ դարպասները անպատում արհաւիրքներու եւ աննկարագրելի զուլումներու:

Այս անբարտաւան եսն է, որ ծնունդ տուաւ անմիաբանութեան ժանտախտին, որ լարած է հայը հայուն դէմ, եկեղեցին եկեղեցիին դէմ, կուսակցութիւնը կուսակցութեան դէմ, յարանուանութիւնը յարանուանութեան դէմ: Եւ այս հայավնաս հակամարտութիւններու պայքարը՝ հայ ժողովուրդի կեանքին հետ զուգորդուած, դադար պիտի չ'առնէ ոչ մէկ ժամանակ:

Միասնականութիւնը կու գայ ու կը հաստատէ իր ոսկեծոյլ գահը հոգիներու

մէջ այն ատեն միայն, երբ հայութեան սրտին մէջ որջացած անմիաբանութեան որոմը ի սպառ կը չորնայ ...:

Վստահօրէն շատ դիրքին լուծում կը գտնէին մեր ազգային միութիւնը պառակտող բոլոր հանգուցային հարցերը, եթէ ամէն իրաւ հայ մօտենար ուրիշ հայու մը փոխադարձ իրաւունքներու նանաչումով:

Ունինք ազատ ու անկախ հայրենիք մը միասնականութեան կրանիթէ ուժին յենած եւ պայքարող հայութիւն մը ինքնապաշտպանութեան պատնէշին վրայ ողջակիզուելու յօժար: Ի՞նչ կ'ուզենք ասկէ աւելի գերազանց սպառազինում, ցրուելու համար հայրենի երկինքէն սեւաթոյր ամպերը:

Եթէ կ'ուզենք փայլ տալ մեր կեանքին, վարկ ու վստահութիւն տալ մեր անունին եւ անկեղծ բարեկամներ շահիլ ժողովրդային խաւերու մէջ, պարտաւոր ենք ըլլալ սիրոյ եւ միասնականութեան ջահակիրները ամէն տեղ ու ամէն առթիւ:

Հասկնալ եւ հասկցուիլ, այս պէտք է ըլլայ մեր տեսականը կեանքի թոհուրոհին մէջ: Անշուշտ՝ միշտ պիտի գտնուին մարդիկ ամէն շրջանակի մէջ, որոնք պիտի չհասկնան մեզ եւ պիտի ուզեն մեր բարի տրամադրութիւնները անգօսնել կամ շահագործել: Պէտք է սակայն անմիջապէս գինաթափ ըլլանք եւ ներամփոփուինք մեր ինքնութեան մէջ:

Ընկերութիւնը միայն շահագործող եւ անձնակեդրոն տարրերէ չէ բաղկացած: Ստուար է թիւը բարեմիտ գոհաբերողներու, որոնք հասարակութեան բարոյական վերելքին համար բոլորանուէր կը գոհուին: Աշխատինք գտնել ու հասկնալ մարդկային դասակարգը եւ վստահ եղէք, մեր կեանքը անոնց կեանքին գուգորդելով՝ միասնականութեան բոլոր նամբաները պիտի բացուին մեր նպատակներուն առջեւ:

Համագործակցութիւնը կրկնապատիկ պարտք կը դնէ մեր վրայ, որ մօտենանք ու հասկնանք զանոնք եւ մեր սէրը եւ օգնութիւնը տալով անոնց, փրկենք վերջնական կորուստէ:

Հայ ժողովուրդին բարոյական եւ իմացական մեծութիւնները, որ մեր հալածական կեանքին երկնակամարը դարձուցած են աստեղագարդ եւ որպէս համաստեղութիւն՝ յաւերժալոյս պայծառութեամբ կ'երեւան մեզի, ճշմարտապէս անոնք են սիրոյ առաքեալները եւ հայութեան փառքերը, որոնց սիրտը բոպէ մը դադար չառաւ իրենց եղբարախո ժողովուրդին համար տրոփելէ:

Խոստովանինք, որ մեր հայու խիղճը քարացած է ու չենք շարժիր, երբ ժամանակի անդոհալի դէպքերը կը ստիպեն, որ ազգովին շարժինք. չենք միաբանիր՝ երբ պարագաները կը պահանջեն, որ միասնականութիւն ցուցադրենք օրհասական մարտահրաւերներու դիմաց:

Միասնականութիւնը հայուն համար պէտք է ըլլայ իր իմաստէն պարպուած բառ մը կամ պարզ մատուցում մը, այլ՝ հերոսավայել գոհողութիւն մը, որ հայրենիքի ներկայ աննախընթաց տագնապին դիմաց հերոսացնէ զինք եւ իր սիրտը բանայ այնքան լայն, որ հաշիւը եւ վարանումը չկարենան միջամտել:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԼԿԵՐԵԱՆ

ԵՐԱԺԵՏԱԿԱԼ

Ի՞նչպես ունկնդրել Երաժշտութիւնը

Բնութեան մէջ ամէն ինչ կ'երգէ: ամէն ինչ կը թրթռայ, և ամէն մէկ էակ թրթռացումներ կ'արձակէ, որոնք կը տարածուին ու կը վերածուին երաժշտական ալիքներու: և ճիշդ այդ պատճառով է, որ կարելի է ըսել, թէ բնութեան մէջ ամէն ինչ երաժշտութիւն է: Երաժշտութիւն կայ փոքրիկ առուակներուն մէջ որ կը հոսին, ակերուն մէջ որ կը ժայթքին, անձրեւին մէջ որ կ'իյնայ, մոնչոդ հեղեղին մէջ, ովկիանոսներու և ծովերու յարատև շարժման մէջ: Երաժշտութիւն կայ փշող քամիին մէջ, տերևներու սօսափիւնին մէջ, թռչնիկներու ճռուողիւնին մէջ: Բնութեան հայթայթած երաժշտութիւնը շարունակաբար կը ներշնչէ երաժշտական զգացումներ մարդոց մէջ, ու կը մղէ, որ անոնք ևս արտայայտուին գործիքով մը կամ երգելով, և այսպէսով մարդ ինքնաբերաբար կը հաղորդէ իր տառապանքները կամ ուրախութիւնները, իր կրօնական զգացումները և վերջապէս իր բոլոր փորձառութիւնները: Այս կը նշանակէ, թէ երաժշտութիւնը մարդու մը հոգիին և գիտակցութեան բարախումն է: Ազնիւ երաժշտութեամբ է, որ գերագոյն զգացականութիւններ կ'արթննան և կը զարգացնեն աւելի նուրբ ըմբռնումներու կարողութիւնը:

Ամէն մարդ երաժշտութիւն մտիկ կ'ընէ, բայց քննարկող դպրոցն է, որ կը սորվեցնէ, թէ երաժշտութիւն մը ինչպէս պէտք է ունկնդրել, որ ան արթնցնէ մեր մէջ թագնուած հոգեկան թրթռացումները և յաճախ անհետացնել մեր հոգեկան բարդութիւնները:

Երաժշտական կտոր մը մտիկ ըրած ժամանակ նախ և առաջ պէտք է փնտռել ու գտնել, թէ այդ գործը ինչ կը նկարագրէ, և ինչ կը ներկայացնէ: Միթէ անոր մէջ կա՞ն նմանութիւններ քամիի կամ որոտումի կամ հեղեղի: Կա՞յ ջրվեժի կամ ելեկտրական հոսանքի նմանող ջերմ ուժ մը: Ինչ որ ալ ըլլայ այդտեղ թագնուած ուժը, պէտք է ջանալ գտնել զայն ու մեր մտքին մէջ պատկերացնել այն, ինչ որ հեղինակը մեզի հաղորդած է իր ստեղծագործութեամբ: Երաժշտութիւնը ինքնին մեծ ուժ մըն է և իւրաքանչիւր հնչիւն, իւրաքանչիւր թրթռացում որ կը տարածուի, շարժում կը սփռէ և կը մղէ մարդը դէպի անսահման կարելիութիւններ՝ երեւակայելու, գաղափարներ յղանալու, որոնք օր մը կրնան իրականութիւն դառնալ:

Անշուշտ թէ այս բոլորը յարաբերական են ձեր ունկնդրած երաժշտութեան հետ: Եթէ երաժշտութիւնը խորհրդաւոր է, ձեր երեւակայութիւնը ևս կը կեդրոնանայ խորհրդաւոր նիւթի մը վրայ: Եթէ ան կրօնական է, ձեր մէջ կը սկսին արթննալ հոգեւոր ներշնչումներ: Երաժշտութիւնը կրնայ շատ ազդեցիկ միջոց մը ըլլալ գարթնեցնելու մեր շատ մը թմրած ըջիջները, մեզ ազ-

նուացնելու, եթէ վերոյիշեալ կերպով ունկնդրենք՝ մասնաւորաբար դասական երաժշտութիւնը:

Դժբախտաբար այժմու արդիականացած երաժշտութիւնը օր ըստ օրէ կը վերածուի աղմուկի, ժխորի, աններդաշնակութեան: Երբեմն կը լսենք նոյնիսկ դասական երաժշտութեան մէջ գործեր, որոնք կարծէք ստեղծագործւած են մարդկութեան մօտայնուտ կործանումը նկարագրելու նպատակով կամ ունկնդիրին ջղային դրութիւնը քանդելու համար:

Երիտասարդութիւնը կը սիրէ եռուն երաժշտութիւն, որ կը բորբոքեցնէ զիրենք և չափազանցուած շարժումներու կը մղէ: և դասաճանր կը նկատուի ծերերու երաժշտութիւնը: Երիտասարդը յանցաւոր չէ, որովհետեւ ան տակաւին ժամանակ կամ առիթ չէ ունեցած սորվելու այդ երաժշտութիւնը ինչպէս ունկնդրելու արուեստը: Իր մէջ տակաւին արթնցած չեն նուրբ զգացումներ, այլ տարուած է միւսով, որովհետեւ այդ միւսը իրեն պարզւած է հաճելի մղիչ ուժ մը: ան տակաւին կ'անգիտանայ այդ կարգի երաժշտութեան վնասները իր նկարագրին վրայ: Բայց պէտք է մտահոգուիլ: Ժամանակը պիտի հարթէ ամէն խոշընդոտ ու փոփոխութեան պիտի ենթարկէ երիտասարդին զգայարաններն ու ճաշակը և ան հասունանալով պիտի մտնէ բնական հոռի մը մէջ:

Մենք ըսել չենք ուզեր, թէ պէտք է միայն դասական կամ հոգեւոր երաժշտութիւն ունկնդրել: Մարդկային բնութիւնը յաճախ կարիքը ունի զուարճանալու, խնձոյքներ սարքելու, ուր կը տիրապետեն պարային եղանակները և ուրախ մթնոլորտի մէջ կը պահեն մարդ արարածը, երիտասարդացնելով միտքն ու մարմինը: Ուրեմն ընդունինք, թէ երաժշտութիւնը մեծ ազդեցութիւն ունի ապրող ու շնչող էակներու վրայ: Երաժշտութեամբ կարելի կ'ըլլայ առաւել ևս հեշտութեամբ տանիլ մեր առօրեայ աշխատանքները: և այսպէսով օր մը կը զգանք, թէ շնորհիւ երաժշտութեան մեր ներքնաշխարհին մէջ ևս կատարուած են մեծ յեղաշրջումներ դէպի բարին ու օգտակարը:

Քաղեք՝ ՍԵԼՄԱ ՔԷՐԼԻԿԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Գ .

Ս . ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ ՄԵՋ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՒԱՆՑ ՎԵՐԱՑ
ՈՎ ԿԸ ՀՍԿԷ .

Վրանի որ Ս . Եւրուսաղէմ իրօնական և ազգային այդքա՞ն կարևոր նշանակութիւն ունի . քանի որ բսլոր քրիստոնեայ Ազգեր այդքա՞ն ջերմութեամբ և ոյժով կը պաշտպանեն և կաշխատին երևելի հանդիսանալ ատանկ մի համաշխարհական կեդրոնի մէջ և մեր Ազգին նշանակութիւնը պակսեցնել . և քանի որ գիտենք թէ այդ Ազգերը մեծ ոյժ , ամբաւ հարստութիւնք և բազմաթիւ ժողովուրդ ունին , ամենքն ալ իրենց նիւթական ու բարոյական զօրութեամբ հովանի և պաշտպան են իրենց տեղերուն թէ անկորուստ պահելու և թէ օր յաւուր բազմացնելու և փառազարդելու , — ուրեմն մեր Հայոց Ազգին ունեցած տեղերուն պահապանն ու պաշտպանն ո՞վ է , ո՞վ կը կառավարէ , ի՞նչ ուժով դէմ կը դնէ բռնութեանց և ինչո՞վ կապրի , որ այսքա՞ն դարեր յարատեւած և փառաւոր հանդիսացած է :

Ժողովուրդ Հայոց , այս հարցն այնքա՞ն կենսական կարևորութիւն ունի , որ ամեն Հայ անուն

ղրամագլուխը . — Աշխատութիւն , գոհոյութիւն և յոյս :

— Հասա՛ւ իւր ակնկալութեան .

— Շատ անգամ հասած է , այժմ ալ տակաւին կը յուսայ և կըստատէ հասնելու :

Այո՛ , մեծ է իւր յոյսը Աստուծոյ վերայ , վստահ է նա Ազգին սիրոյն և արդարութեանը վերայ , մինչեւ ցարդ Ազգին համակրանօքը օտար թշնամութեանց առջև չը վհատեցաւ , Ազգին կը մնայ այժմ ալ չը վհատեցնել ներքին և արտաքին թշնամեաց առջև :

Ս . Արուստադէմի Միարանութիւնը վստահ է և տակաւին կը յուսայ , որ օր մի Ազգը միտքը կրերէ կը ճանչնայ իւր թշնամին ու շարեկամը , տարբերութիւն կը դնէ իւր հաւատարիմ պաշտօնէին և անհաւատարիմ մշակին մէջ . լաւը կը վարձատրէ , վատը կը պատժէ : Միարանութիւնը դեռ կը յուսայ , որ օր մի Ազգը պիտի հասկանայ թէ ասանկ ազգային կարեւոր հաստատութեանց վերայ անպատկառ խօսողք , ծաղրողք , բամբասողք և զինքը սառեցնողք նախ օտարներն են , ապա օտարէն վարչաւած ծառաները , կամ իրենց կիրքէն ու մոլութենէն մղուած ազգակործան նենգամիտներն են , Ազգին անհաւատարիմ մշակներն ու անիրաւ պաշտօնեաներն են , Հայ անունով իրենց կրից և օտարին դերի-

ներն են : Եթէ այնպէս չը լինէր , ողջմտութեամբ կը խորհէին , խոհեմութիւնն ու արդարութիւնը , օգուտն ու հեռատեսութիւնը իրենց առաջնորդ կունենային և այնպէս կը խօսէին ու կը գործէին , ու Ազգին պատիւն ու հաւատարիմ աշխատաւորին սիրտը չէր վերաւորուեր :

Եւրբ Ազգն ու ազգին գործօն մարմինք այս ամէնը զգան ու ճանչնան , այն ատեն պիտի ճանչնան և իրենց պարտքը . և այն ատեն կը յուսամք , որ Ազգը լիովին պիտի հատուցանէ արդարութեան պահանջը . բայց երանի՜ թէ այդ ցանկալի ժամանակը չուշանար , որ վերջին անօգուտ զղջման չը հասնէր գործը :

Ս . Եւրուսաղէմի մէջ Ազգային սեպհականութեանց այսօր կենդանի և պայծառ մնալը անժրիտեւրի ապացոյց է Միաբանութեան պարտականութեանը . իւր վերջին աստիճան նեղ դրութեամբ հանդերձ՝ գործոց ընթացիկ վիճակին անխափան շարունակութիւնը՝ անսուտ վկայ է իւր հաւատարմութեան և անձնազոհութեան . ուրեմն համարձակ վստահութեամբ կարող է պահանջել՝ ինչ որ Ազգէն ընդունելու իրաւունք ունի :

— Ի՞նչ է Միաբանութեան պահանջը :

— Երանի՜ թէ ամէն մարդ խորհէր այդ պահանջին վերայ և՛ պիտի զղջար , և՛ պիտի ամաչէր

խօսքն անգամ անելուն համար. եթէ ամեն մարդ խորհէր և պարտաւ բաներու համար տուած մեծամեծ ծախսերը նկատողութեան առնէր, պիտի տեսնէր, որ Ազգին համար տուածն ու տալիքը չնչին բան մի կը փնար: Հապա ի՞նչ ասենք այնպիսիներուն, որ ամեն բանի շռայլօրէն կը մտնեն, բայց ազգային հաստատութեանց, բարենպաստակ գործերու ոչինչ չեն տուած և տալ չեն կամիր, ցանկացողին ալ արգելք կը դառնան և ամենէն շատ խօսողն ու պահանջողը իրենք կը լինին:

— Ի՞նչ է Միաբանութեան պահանջը.

— Իւր իրաւունքը. այն, ինչ որ զանազան պատճառներով մինչ ցարդ չէ սաացած, բայց պարտականութիւնքը կատարած՝ և այսօր դառն նկողութեան մէջ է ինկած: Արա՞ խօսքով. ամեն Հայու յօժարակամ սիրոյն նուէրն է զոր կը պահանջէ. Եթէ ամեն մարդ՝ ամեն տարի, անխափան, մի որոշեալ ժամանակի մէջ, իւր կարողութեան համեմատ ամենափոքրիկ նուէր մի տուած լինէր, օրինակ կէս մանէթէն, կամ հինգ զրուշէն մինչև տասը կոպէկ կամ մէկ զրուշ, որ ամենէն աղքատն ալ, մուրացկանն ալ իբրև Հայ կարող էր տալ, Ս. Երուսաղէմ այժմ պարտք չէր ունենար, և Ազգին ալ շատ նիւթական և բարոյական օգուտներ կարող էր անել, ինչպէս միշտ արած է, երբ փոքր

ինչ կարողութիւն ունեցած է, մինչև անգամ կարողութենէն ալ վեր: Խսկ այժմ որ ինքը վտանգաւոր վիճակի մէջ կը գտնուի, հասարակ և նըւազ օգնութիւնն օգուտ չեն աներ, բացառիկ զոհաբերութիւն պէտք է, որ փութով ազատի: Այս է ահա նորա պահանջը, որմէ զրկուած է շատ տարիներէ ի վեր:

Վանի որ — ()րէնք, Սահմանադրութիւն, պարտք, իրաւունք, ազգ և կրօն բառերը թեթեւութեամբ ամենուն բերնին մէջ աննպատակ խօսքեր դարձան, այնքան ալ իրենց կենդանացուցիչ զօրութիւնը կորսնցուցին. քանի որ մանաւանդ ատանկ խօսքերը նենգութեամբ խաբէութեան պատրուակ դարձան, ահա կը տեսնեմք որ նոցա օգտակար արդիւնքները փճացան. հասարակ նորութիւններու պէս միշտ փոփոխութեան ենթակայ՝ անօգուտ բաներ դարձան: Շատերն յանուն օրինաց՝ հակառակ օրէնքի կը գործեն, յանուն սահմանադրութեան՝ ոչինչ սահման չեն ծանչնար, խստիւ իրաւունք պահանջելով՝ կընդունին, բայց միշտ պարտազանց կը գտնուին. ազգասիրութեան անունով Ազգին թշնամութիւն կանեն, կրօնասիրութեան անունով կրօնը կանարգեն. և սակայն յաջողած են այսպիսիք իրենց շողակրատութեամբ Ազգը խաբել. անկեղծ ու ազնիւ գործիչները թշնամանելով պակսեցնել և խա-

բեքաներու ասպարէզ բանալ. և զըկել Ազգը հաւատարիմ գործիչներէն. քանզի եթէ տարրերու թիւն չը զրուիր լաւին ու վատին մէջ, մանաւանդ եթէ լաւը կանարգութիւն և վատը կը յարգուի, տարակոյս չըկայ, որ Ազգը բարի գործիչներու, պարտակատար հաւատարիմ պաշտօնեաներու կարօտ պիտի մնայ: — Ամեն հոգւոյ մի հաւատայք, քննեցէք հոգիները և բարին ընտրեցէք. արդարը յանցաւորին հետ մի՛ դատապարտէք...:

ՄԱՄԱՐԷ՛ ՎՐԴ. ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

1883

Ի՞նչ է Սրբութիւնը

Սրբութեան գաղափարը մեծագոյն տեղը գրաւած է Քրիստոնէական կրօնքին մէջ, կազմելու աստիճան անոր գերագոյն նպատակը: Քրիստոնէութիւնը գոյութիւն առած է, եւ այսօր կայ սուրբեր պատրաստելու համար, սուրբեր արտադրելու համար, մեղաւոր մարդերը սուրբերու վերածելու համար: Սակայն պէտք է ընդունինք որ սրբութեան գաղափարին ստեղծիչը Քրիստոնէութիւնը չէ եղած: Այդ գաղափարականը գոյութիւն ունեցած է իր ծնունդէն դարեր առաջ

ՊԻՏԻ
ՍՐԲՈՒԻՔ
ԵՒ ՍՈՒՐԲ
ՊԻՏԻ
ԸԼԼԱՔ
(ՂԵԼՈ. 11.44)

Հին Ուխտի կամ Հին Կտակարանի մէջ, որուն եւս հիմնական նպատակներէն մէկն է բացատրել սրբութեան ինչ ըլլալը եւ մատնանշել սրբութեան ճանապարհը «բազում մասնաւորք եւ բազում օրինակօք»:

Այնտեղ արդարեւ կան սուրբ եւ անսուրբ բազմաթիւ դէմքեր, պատմուած են սուրբ եւ անսուրբ բազմաթիւ պատմուածքներ, մարդոց մտքին մէջ դրոշմելու համար այս հիմնական ըմբռնումը իր դրական ու ժրտական գիծերուն մէջ: Աստուծմէ ներշնչեալ մարդերու կողմէ տրուած են անթիւ պատգամներ մարդիկը անսրբութեան ճանապարհէն դուրս կանչելու եւ սրբութեան ճանապարհի հրաւիրելու համար: Այնպէս որ այս գաղափարը ոսկեղէն եւ ամուր

թելի մը նման կ'երկարի Հին Կտակարանի մէկ ծայրէն միւսը, եւ առանց ընդհատուելու կ'անցնի Նոր Կտակարանին, ուր անիկա աւելի շեշտ, փայլ եւ մարմին կը ստանայ, վերածուելու համար Քրիստոնէական կեանքի նպատակին:

Ամբողջ Աստուածաշունչին մէջ «Սուրբ, Սրբութիւն եւ Սրբել» բառերը գործածուած են աւելի քան 1200 անգամ. այսինքն միջին հաշուով զրեթէ մէկ անգամ Ս. Գրքի ամէն մէկ էջին վրայ: Հին Կտակարանի մէջ մասնաւոր գիրք մը կայ «անծանօթ» շատերուն, սրբութեան գաղափարին պէս որ զրեթէ ամբողջութեամբ սրբութեան յատկացուած է: Այս գիրքը կը կոչուի ՂԵԻՏԱԿԱՆ, զոր սակայն աւելի յարմարապէս կրնայինք կոչել «Գիրք Սրբութեան»: Այս փոքր մատենիկին մէջ միայն՝ վերոյիշեալ երեք բառերը գործածուած են 135 անգամ, այսինքն այդ բառերուն ընդհանուր գումարին շուրջ 9-էն մէկը, երբ ինքը, գիրքը, կը կազմէ ամբողջ Աստուածաշունչի 40 մասէն մէկը: «Սրբեւջիք եւ սուրբ լինիջիք» պատուէրը կը յեղյեղուի շարունակաբար անոր մէջ: «Եղիջիք սուրբք, զի ես սուրբ եմ» կը պատգամէ շարունակ այդ գրքին մէջ:

✠ ՇՆՈՐՀԵ ՊՍՏՐԻԱՐԸ

ՍՈՒՐԲ ՄԻՒՌՈՒՆԻ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ

ԾԱԳՈՒՄԸ

Սրբութեան իւղը, որ միւռնոնի նախատիպն է, աստուածային ծագում ունի ինքը՝ Տէր Աստուած Սինա լեռան վրայ Մովսէս մարգարէի յայտնեց անոր բաղադրութեան, պատրաստութեանն ու գործածութեանը մասին։

Տէրը խոսեց ինքն իր Երմիայի ընկերակցին՝ Առքեղի պատուական համեմունքի, զուտ զմուռ, անուշահոտ կինամոն, անուշահոտ խուկնեղէն, կասիա ու ձէթ [իրենց չափերով] և սուրբ օծման իւղ շինես զայն իւղագործի արհեստով բաղադրուած։ Անիկա սուրբ օծման իւղ պիտի ըլլայ և անով օծես ժողովի խորանը, — [և բոլոր սպանները]։ Եւ Աստուծոյ ու անոր որդիները օծես և սուրբ ընես զանոնք, որպէսզի ինծի քահանայութիւն ընեն։ (Ելք Լ. 22-30.)

Հին ուխտի օծման այս անուշաբոյր իւղը կը նկատուէր իբրև այն նիւթեղէն միջնորդը, որ Սուրբ Հոգիին շնորհներն և զօրութիւնը տեսանելի կը դարձնէր մարդոց և առարկաներու վրայ։ Ըստ Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի, «Սուրբ Միւռնոնը թէ՛ն ըստինքեան պաշտելի նիւթ մը չէ, բայց նուիրական միջնորդ և հաստատուն նշանակ մըն է, որով հասարակաց իրաց կարգէն և մարմնաւոր տարագով և նիւթով եղած բան մը կը զանազանութեամբ և նշանակութեամբ և յատկապէս կ'որոշուի Հոգեւոր նշանակութեամբ, կիրառութեամբ և գործածութեամբ։ Ու ասիկա շատ ալ պատշաճ բան մըն է, զի ինչպէս պաշտամունքին պաշտօնեան կ'օծուի, նոյնպէս և պէտք է օծուի պաշտամունքին գործիք եղած առարկաներն ու սպանները։ Եթէ ուզէ ըսել, թէ օծումը կրնայ աւելորդապաշտութեան կարծիքներ գրգռել՝ կարծել տալով ռամիկին, թէ իրական փոփոխութիւն մը կը կատարուի նշանակներուն մէջ, աւելի ճաշագոյն կ'երեւի ի հակառակէն ըսել, թէ նիւթական միջնորդներով զօրացած կրօնական պաշտամանց զգացումը պէտք չէ շատ տարածուի խտրութիւն չգրուած նշանակներու կիրառութեամբ, որ շատ աւելի վնասակար աւելորդապաշտութիւն մըն է»։ (Գանձասար, Գ. էջ 35-36.) Այլ խօսքով, իւղով օծումը կը նկատուի միջոց մը, որով անձ մը կամ նիւթեղէն իր մը կը զանազանութեամբ միւսներէն և կը յատկացուի սրբազան պաշտօնի ու գործածութեան։

Քրիստոնէան եկեղեցին սկիզբէն ի վեր իւղը գործածած է նաև Հիւանդներու բժշկութեան համար (Մարկոս Զ. 13)։ Թակոբոս առաքեալ մասնաւոր հրահանգ կու տայ հաւատացեալներուն, թէ եթէ մէկը հիւանդանայ, հրաւիրէ երէցը Տիրոջ անունով օծելու հիւանդը և աղօթելու անոր վրայ ու բժշկութիւն հայցելու Աստուծոյ (Յակ. Ե. 14)։

ԻՄԱՍՏԸ

Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ միւռնոնի էութիւնը խարսխուած է Թիսուսի փրկչական առաքելութեանը վրայ։ Աստուծոյ փառքէն ինկած ու մահուան դատապարտուած մարդ էակը Քրիստոսի շնորհիւ մեղքերու թողութիւն ստացաւ ու արժանացաւ Սուրբ Հոգիին շնորհները կրելու կարողութեան։ «Ան որ մեզ ձեռքի հետ միասին հաստատեց ի Քրիստոս ու մեզ օծեց, Աստուած է, որ մեզ կնքեց ալ, և մեզի տուաւ Հոգւոյն առհաւատչեան մեր սիրտներուն մէջ»։ (Բ. Կորնթ. Ա. 21-22.)

Գործք Առաքելոցէն գիտենք, որ առաքեալներու ժամանակ Սուրբ Հոգւոյն շնորհը կը ստացուէր անկախ ջուրի մկրտութենէն։ Եւստ և հաւանական է, որ Բ. դարուն սովորութիւն դարձաւ մկրտողները իւղով օծել, որպէսզի անոնք ընդունին Ս. Հոգւոյն շնորհները։ Այսպէսով, իւղով նուիրագործումը հանդիսացաւ եկեղեցւոյ խորհուրդներէն մին։ Տէրը իր փրկագործութիւնը մարդկութեան շնորհեց իր եկեղեցւոյ խորհուրդներուն միջոցաւ, որոնցմէ կարեւորագոյններն են։ Մկրտութիւնը, որու ընթացքին մենք ջուրով կը սրբուինք սկզբնական մեղքէն ու վերստին կը ծնինք (Տիմոտ Գ. 5), և դրոշմի խորհրդակատարութիւնը, որու զգալի նմանակն է Միւռնոնը, որով կ'արժանանանք Սուրբ Հոգիին սրբաբար ներգործութեանը։ Այս երկու խորհուրդները, որպէս նախահիմք ունենալով Թիսուսի մկրտութիւնը Երրորդեան դետի մէջ և Սուրբ Հոգիին էջը իր վրայ, մէկ ծէսի անբաժնելի մասերն են, որ յայտնի է ժողովուրդին զննութեամբ անունով։ Ս. Հոգիին շնորհներովը որդեգրուած կ'ըլլանք Աստուծոյ կողմէ ու կը դառնանք Աստուծոյ արքայութեան ժառանգորդ։ Այսպէսով, իւղով նուիրագործումը կը հանդիսանայ անհատին Հոգեւոր վերածնութեան և Ս. Հոգւոյն շնորհաց ստացան խորհրդանշանը։

Միւռնոն կամ Մեռնոն յունարէն բառ է, միւռն *μυρον*, *myron*), որ կը նշանակէ անուշահոտ իւղ։ Լատիներէն *chrisma*, որ դարձեալ կը ծագի յունարէն խրիզմա (*χρῖσμα*) բառէն, օծում իմաստով, որմէ կը բխին Փրոսեսերէն *chrême* և անգլերէն *chrisme* բառերը։ Նոյն արմատէն կը ծագի նաև Քրիստոս (*Χριστός*) անունը, որ կը նշանակէ Օծեալ։

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ՕՐԸՆՈՒԹԻՒՆ

Միւռնոնի հիմնական նիւթը մաքուր ձիթաիւղն է, որուն կ'աւելցուին բաժնան և քառասունէ աւելի անուշաբոյր ծաղիկներու և խնկեղէններու հիւթեր։ Այս կը խոհրդանշէ Թիսուս Քրիստոսով իրագործուած Հոգեւոր կենսի անուշահոտութիւնը, եղբայրութեան ու անբաժանելիութեան առաքելութիւնը։ Միւռնոնի օրհնութեան կանոնը ճշմարտապէս կ'նշարկացնէ. «Քոյով անուշահոտութեամբ լցան ամենայն երեւելի ու աներեւոյթ արարածք»։

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ միւռնոն օրհնութիւնը շատ շին է։ Ըստ աւանդութեան ան սկիզբ կ'առնէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորդիէն, Դ. դարուն ԴԺԺԺ-ի դարեան, թէ մինչև ԺԳ դար ինչպէս եղած է միւռնոնի բաղադրութիւնն ու օրհնութիւնը։ ԺԴ դարէն մեզի հասած մաշտոցի մը վկայութեանը յիշելով կարող ենք ըսել, թէ միւռնոնի պատրաստութեան և օրհնութեան կարգը անփոփոխ մնացած է մինչև այսօր։

Միւռոնի կարեւոր բաղադրիչներէն մին է բալասանը (balsamum), փշատանման ծառի կեղեւին տակէն ծորող անուշաբոյր հեղուկ մը: Բալասանը կը լուծեն կտաւատի մէկի (linseed oil) մէջ ու կ'եռացնեն: Ուրիշ կաթսայի մը մէջ կ'եռացնեն ձիթենիի իւղը և այդ երկուքը տաք վիճակի մէջ կը խառնեն իրարու և շղարչներով ծածկելով կը պահեն մինչև միւռօրհնութեան օրը: Միւս նիւթերն ալ դարձեալ ձիթաիւղի մէջ լեցնելով կը տաքցնեն մինչև եռալը, ապա երկու օր շարունակ կ'եփեն թոյլ կրակի վրայ: Եփած զանդուածը երկու օրէն ջինջ կը դառնար: Մաքուր կտաւներով կը քամեն զայն և նոյնպէս կը պահեն մինչև միւռօրհնութեան օրը: Բոլոր այս գործողութիւնները կը կատարուին լուսարարապետին զգօն հսկողութեանը ներքեւ:

Միւռօրհնութեան օրը, որ արդարև փառահեղ հանդիսութեան տօն է, խորհրդաւոր արարողութեան ընթացքին կաթողիկոսը «Առաքելոց աղանոյ» շարականը երգելով, միւռոնաբոյր կաթսային մէջ կը հեղու ծաղիկներու հիւթը, բալասանը, ինչպէս նաև որոշ քանակութեամբ հին միւռոնէն, և Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Աջով կը տխառնագրէ սրբալոյս Միւռոնը, երեք անգամ երգելով «Օրհնեսցի՛ր և սրբեսցի Միւռոնս այս նշանաւ...»: Հին միւռոնէն մաս մը խառնելու նշանակութիւնը այն է, թէ հինը նորի հետ միշտ կապուած մնայ, ինչ որ մեր եկեղեցւոյ անբեկանելի շարունակականութեան խորհրդանշն է: Երջանկայիշատակ Վազգէն Ա. կաթողիկոս, միւռօրհնութեան առիթով ըսած է. «Մենք հաւատում ենք, որ այս օրհնուած միւռոնի ամէն մի կաթիլի մէջ շողում է մի ճառագայթ աստուածային փառաց լոյսից, քանի որ ամէն անգամ նոր միւռոնի մէջ խառնուած է հին միւռոն: Ամէն նոր օրհնուած միւռոնի մէջ կայ մի մասնիկ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի օրհնած առաջին միւռոնից»: (Էջմիածին, 1983, ԺԱ-ԺԲ, էջ 42):

Այստեղ պատշաճ է յիշել դարձեալ Վազգէն Ա. կաթողիկոսի անժամանցելի խօսքը, արտասանուած 1991-ի Միւռօրհնէքի առթիւ, զոր Վեհափառը հռչակեց «անկախութեան միւռոն»: «Հայեր, հոգեւոր զաւակներ մեր, այս սրբալոյս Միւռոնով՝ միացէ՛ք, եղբայրացէ՛ք, եղէ՛ք մէկ կամք, եղէ՛ք մէկ ուրախութիւն, եղէ՛ք մէկ ցաւ: Եղէ՛ք մէկ ազգ, մէկ ընտանիք, մէկ ժայռացած երդում և հաւատացէ՛ք մեր այս բուռ հայրենի հողին ու նրա զաւիթին, սուրբզրական Արարատի հայեացքին տակ, Սուրբ Էջմիածնի օրհնութեան ներքոյ»: (Էջմիածին, 1991, Թ-Ժ, էջ 17):

Եւ այս խօսքերուն աւելցնենք ՆՍՕՏՏ Գարեգին Ա. Վեհափառի պատգամը, որ հաւանաբար դեռ կը հնչէ ուխտաւորներու ականջին մէջ. «Եկէ՛ք այնպէս պատրաստուինք, որ այս նորօրհնեալ Միւռոնը դառնայ կեանքի՛ Միւռոն, նոր կեանքին, նորացող կեանքին, պայծառակերպուող կեանքին մեր հայրենիքին մէջ, մեր անկախ պետականութեան ամրացման և զարգացման հեռանկարով, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի «Նորափետուր զարդարմամբ», և ողջ հայութեան ու համայն հայ Եկեղեցւոյ պայծառակերպութեան տեսիլքով ի Մայր Հայաստան և ի ծագս աշխարհի»:

(Քաղուածաբար)

Օգտագործուած աղբիւրներ՝

«Սրբալոյս Միւռոնը», Մուշեղ Սրկ. Ժողովեան, Ս. Էջմիածին, 1996:

«Ս. Միւռոնի Ծագումն ու Զարգացումը», Սարգ, Մոմբէալ, 1996:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԷՆ ՆԵՐՍ

Հոգեւոյս Տ. Տ. Խորէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին
Աճիւններու փոխադրութիւնը.

Անցնող Սեպտեմբերի 7-ը եւ 8-ը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ կատարուեցան մեծաշուք հանդիսութիւններ, որոնք իրենց վրայ կեդրոնացուցին Հայաստանի եւ սփիւռքի ամբողջ հայութեան ուշադրութիւնն ու հոգեւոր ապրումները:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կարգադրութեամբ եւ հրաւերով, Ս. Էջմիածին եկած էին հոգեւորականներ, պաշտօնական անձնաւորութիւններ եւ բազմազգար ուխտաւորներ, մասնակցելու եւ ներկայ ըլլալու մասնաւորաբար Ս. Միւռնի օրհնութեան հոգեպարար արարողութեան:

Սեպտեմբերի 7-էն առաջ, արդէն բոլորը տեղեակ էին որ այդ օրը պիտի կատարուէր աճիւններու փոխադրութիւնը. Գալիանէի Վանքէն դէպի Ս. Էջմիածին, 1938 թուականին, Համայնաժար պետութեան գործակալներու ձեռքով, սպաննուած Ամենայն Հայոց Տ. Տ. Խորէն Ա. Մուրադրեկեանց Կաթողիկոսին: Արդարեւ այդ ժամանակաշրջանին տիրող պայմաններուն մէջ, խորհրդաւոր միջոցներով եւ հակակեղեցական քաղաքականութեան զոհը եղաւ Հայոց Կաթողիկոսը, որ նահատակութեամբ վճարեց Մայր Աթոռի եւ Եկեղեցւոյ սրբազան գոյքերը պաշտպանելու իր պարտականութիւնը:

Առաւօտեան ժամը 9.00-ին, Ս. Գալիանէի վանքին մէջ, Սուրբ Պատարագ մատուցուեցաւ. Ատեանին մէջտեղը, զետեղուած էր Հայաստանի եւ Ս. Էջմիածնի դրօշներով ծածկուած դազադը, որուն մէջ ամփոփուած էին Նահատակ Հայրապետին աճիւնները. ներսը եւ դուրսը հազարաւոր ուխտաւորներ, վերացմամբ եւ յուզումով կը հետեւէին Արարողութեան:

Պատարագի վերջաւորութեան, ժամանեց Ազգիս Ընդհանրական Հայրապետը, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, իր հետն ունենալով Ծրուսադէմի Հայոց Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Ս. Արք. Մանուկեանը, Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքի ներկայացուցիչը, Արքեպիսկոպոսներ, Եպիսկոպոսներ, Վարդապետներ եւ քահանայ հայրեր: Պատշաճ Հանգստեան կարգը կատարուելէ վերջ, Թափօրը կազմուեցաւ եւ ուղղուեցաւ դէպի Ս. Էջմիածին: Շարականներու երգեցողութեամբ եւ Աւետարաններու ընթերցմամբ, բազմազգար ուխտաւորներ, կատարեալ լրութեամբ եւ յարգանքով հետեւեցան Թափօրին, որուն կը գլխաւորէին նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան պետական յարգելի ներկայացուցիչները:

Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ, յատուկ «կարգ»ը կատարուելէ վերջ, դազադը բերուեցաւ Տաճարի գաւիթը, ուր հանգուցեալ Կաթողիկոսներու կողքին, զետեղուեցաւ նաեւ Տ. Տ. Խորէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին դազադը: Վեհափառ Հայրապետը իր դամբանական-խօսքին մէջ, վեր առաւ հոգեւոյս Նահատակ Հայրապետին նուիրումը, ի պաշտպանութիւն Հայ Եկեղեցւոյ եւ Մայր Աթոռի Սրբութեան եւ առաքելութեան: Ներկայ հաւատացեալները միաթարուած հոգիով, մի առ մի մօտեցան խոնարհելու Երջանկայիշատակ Հայրապետին շիրիմին առջեւ, որ գտած էր իր արժանի եւ մնայուն տեղը, միւս հոգեւոյս Կաթողիկոսներու շիրիմներու կողքին:

ՄԻՒՌՆՈՐ ՀՆԷՔ

Կիրակի 8 Սեպտեմբերը նշանակուած օրն էր Միւռնիօրհնութեան: Առաւօտեան ժամերուն արդէն, յատկապէս արտասահմանէն ժամանած ուխտաւորներ, հիւրեր եւ պաշտօնական անձնաւորութիւններ, սկսան ժամանել Մայր Աթոռ, ներկայ ըլլալու Ս. Պատարագին: Ինչպէս նախորդ անգամներուն, այս առթիւ ալ Մայր Տաճարի մուտքին յատուկ բնամահարդակ պատրաստուած էր, զարդարուած Հայաստանի եւ Մայր Աթոռի դրօշներով, որու շուրջ սկսաւ խտանալ բազմազգար հայ ուխտաւորներու բազմութիւնը, անհամբեր սպասումով մը, ականատես ըլլալու հոգեպարար Միւռնիօրհնութեան Արարողութեան, որ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր բացառիկ հանդիսութեամբ կը կատարուի Կաթողիկոսին ձեռքով եւ նախագահութեամբ:

Ուրեմն յաւարտ Ս. Պատարագի, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը շքեղօրէն զգեստաւորուած, ինչպէս նաեւ տասներկու Արքեպիսկոպոսներ, իրենց ձեռքերուն ունենալով «Կենաց փայտը», «Գեղարդը», «Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Աջը», «Հին Միւռոնը», «Բալասանը» եւ այլ սրբազան մասունքներ, Թափօր կազմած, շարականներու երգեղողութեամբ, Մայր Տաճարի զանգերու զուարթ դողանջումով, հազարաւոր ուխտաւորներու վերացած հայեացքներու տակ, յառաջացան դէպի բեմահարդակը, ուր զետեղուած էին Միւռոնի պատմական Կաթսային կողքին, նաեւ երկու այլ կաթսաներ:

Պաշտօնական ներկաներուն մէջ էին Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Լեւոն տէր Պետրոսեանը, Լեւոնային Ղարաբաղի նախագահ Ռօպէրթ Քօչարեանը, որոնց կ'ընկերանային պետական պաշտօնական անձնաւորութիւններ, որոնք այս տարուայ Միւռոնօրհնութեան Արարողութեան կու տային աննախընթաց եւ պատմական հանդիսաւորութիւն մը:

Յայտնապէս յուզիչ էր պահը եւ խորհրդաւոր, երբ կարգ մը Սուրբ գրային հատուածներու, Աւետարաններու եւ Աղօթքներու ընթերցումներէ վերջ, Վեհափառը հանդիսաւոր կերպով Նոր Միւռոնին խառնեց հինը, բայասանը եւ քառասուն տեսակ ծաղիկներու եւ ըոյսերու հիւթը եւ «Օրհնեսցի եւ Սրբեսցի» շարականով Սրբազան մասունքներով խաչանշելով, կատարեց օրհնութիւնը Միւռոնին, ապա խօսեցաւ յաւուր պատշաճի հոգեշունչ քարոզ մը, այս Միւռոնօրհնութիւնը բնորոշելով «Վերածննդեան» Միւռոն:

Օրհնուած էր նաեւ օրը, Հայրենի բնութեան պայծառ երկինքով, պետական եւ եկեղեցական պաշտօնական անձնաւորութեանց ներկայութեամբ, բազմահազար ուխտաւորներու միահամուռ աղօթքներով եւ հայ ժողովուրդին սուրբ եւ արդար ակնկալութիւններով: Բոլորը կ'աղօթէին Հայրենիքին եւ ժողովուրդին բարօրութեան, աշխարհի խաղաղութեան, հայրենի պետութեան ամրապնդումին, Հայ Եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ Ազգիս Հայոց հաւատքին եւ գիտակցութեան առաւել զօրացման:

Միւռոնի Օրհնութեամբ, անգամ մը եւս Աստուած իր Միածին Որդիով եւ Սուրբ Հոգիով կ'իջնէ հայոց աշխարհը, օրհնելու բոլոր արդար սպասումները հայ ժողովուրդին: Ինչպէ՛ս պէտք է պատրաստուինք արժանի ըլլալու այս «Այցելութեան» եւ «Օրհնութեան»: Թող Աստուած լսէ մեղաւորներու սրտազեղ աղաչանքները:

«ՍԻՓԱՆ»

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԱԹՈՌԻ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՆԻԻ ԵՈՐՔ ԱՅՅԵԼԵՑ

Հայց. Եկեղեցւոյ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Դպրաց Դասերու կազմակերպութեան հիմնադրութեան 50-ամեակի համագումարին եւ հանդիսութեանց առթիւ թեմակալ Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան եւ Դպրաց Դասերու կազմակերպութեան կեդրոնական Խորհուրդը հրաւիր ուղղած էին Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի՝ նախագահելու յորելինական հանդիսութիւններուն:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը հիմնադիրներէն եղած է Դպրաց Դասերու կազմակերպութեան, եւ Արեւելեան Թեմին մէջ հոգեւոր հովուութեան եւ քսանըհինգ տարիներու Առաջնորդութեան շրջանին իր գործօն մասնակցութիւնը բերած է կազմակերպութեան զարգացման եւ օգտակար յայտագիրներու գործադրութեան ի նպաստ:

Ժամանում

Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան Նիւ Եորքի Քէնէտի օդանավակայանը ժամանեց Երկուշաբթի Հոկտեմբեր 21, 1996, յետ միջօրէի ժամը 2.45-ին:

Օդանավայանի բարձրաստիճան հիւրերու յատուկ սրահին մէջ, Արեւելեան Թեմի Թեմական Խորհուրդի, հոգեւորականաց դասի եւ հաւատացեալներու անունով Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր բարի գալուստ մաղթեց Հայց. Եկեղեցւոյ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան: Նորին Ամենապատուութիւնը դիմաւորելու համար օդանավակայան եկած էին Թեմի հոգեւորականներ, Դպրաց Դասերու կազմակերպութեան կեդրոնական Խորհուրդի պատասխանատուներ, Առաջնորդարանի, Միական Խորհուրդներու եւ ազգային կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ:

Պատրիարք Սրբազան Հօր գաւազանակիրն էր Թէնէֆլայ Նիւ Ճըրզիի Ս. Թովմաս Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Հոգշ. Տ. Բարգէն Մ. Վրդ. Անուկեան:

Ապա, Պատրիարք Սրբազան Հայրը շքախումբով առաջնորդուեցաւ Նիւ Եորքի շքեղագոյն Ուոլտորֆ Ասթորիա պանդոկը:

Ցուցադրութիւն Հայերէն Աստուածաշունչերու

Երկուշաբթի Հոկտեմբեր 21-ի երեկոյեան՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Առաջնորդ Սրբազան Հօր եւ Առաջնորդի Փոխանորդ Հոգշ. Տ. Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեանի, ներկայ գտնուեցաւ Ամերիկեան Աստուածաշունչի Ընկերութեան կեդրոնին մէջ տեղի ունեցած ընդունելութեան մը՝ որպէս բացման հանդիսութիւն Հայերէն գրչագիր եւ հնատիպ Աստուածաշունչերու ցուցադրութեան: Ամերիկեան Աստուածաշունչական Ընկերութեան եւ Առաջնորդարանի Գրիգոր եւ Գլարա Զօհրապ Տեղեկատուութեան կեդրոնի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած այս ցուցահանդէսը նուիրուած է «Հայկական Աստուածաշունչը դարբերու ընդմէջէն՝ գրչագիրներէ մինչեւ տպագիր մատենաներ» նիւթին:

Այս առթիւ խօսք առին Ամերիկեան Աստուածաշունչական Ընկերութեան Հանրային Ցարաբերութեանց Վարիշ Մայք Մաուզ, Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան՝ որ անդամ է Աստուածաշունչական Ընկերութեան Հոգաբարձութեան, եւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ նախ իր գոհունակութիւնը յայտնեց որ Նիւ Եորք ժամանումին օրն իսկ առիթ կ'ունենար այցելելու նման հանդիսութեան մը: Նորին Ամենապատուութիւնը ըսաւ. «Ցուցահանդէսը որպէս երեւոյթ նշանակալից է անով, որ Ամերիկեան Աստուածաշունչական Ընկերութիւնը, հաստատութիւն մը որ նուիրուած է Աստուծոյ խօսքը տարածելու, եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին, որ աշխարհի առաջին պետական կրօնքը եղած է, կը միանան 1996-ին եւ կը յայտարարեն համայն աշխարհի որ աստուածաշունչը դեռ կայ եւ դեռ կը պահէ իր կարեւորութիւնը իւրաքանչիւր անհատի կեանքին մէջ»:

Այցելութիւն Միացեալ Ազգերու կազմակերպութեան կեդրոնը

Հինգշաբթի Հոկտեմբեր 24-ին, Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը շքախումբով այցելեց Միացեալ Ազգերու կազմակերպութեան կեդրոնը՝ հրաւիրով ՄԱԿ-ի Ընդհանուր Քարտուղարի օգնական Տէր եւ Տիկին Պենոն Սեւանի:

Հրաւիրուած հիւրերուն մաս կը կազմէին. Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան, Յոյն Ուղղափառ

Եկեղեցւոյ Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկայի թեմերու Հոգեւոր Պետի փոխանորդ Ֆիլոթէոս Եպիսկոպոս Մելոս, Միացեալ Նահանգներու Եկեղեցիներու Ազգային Խորհուրդի Ընդհանուր Քարտուղար Տիկ. Ժոան Գիմպլը, Խղճմտանքի Կոչ Հիմնարկութեան Նախագահ՝ Ռաբբի Արթըր Շնայլը, ՄԱԿ-ի մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան մնայուն եւ լիազօր ներկայացուցիչ Ալեքսանդր Արզումանեան, ՄԱԿ-ի մօտ Կիպրոսի մնայուն ներկայացուցիչ Նիգոս Ալաթթըլուս, ՄԱԿ-ի մօտ Յորդանանի մնայուն ներկայացուցիչ Հասան Ապու Նիման, ՄԱԿ-ի մօտ Պաղեստինի մնայուն դիտորդ Տօթթ. Մ. Նասըր էլ Գիտուա, Խորալէլի արտաքին գործոց նախարարութեան քաղաքական գործառնութեանց տնօրէն Ահարոն Ժէյգըլ, Թէնէֆլայ Նիւ Ճըրգիի Ս. Թովմաս Եկեղեցւոյ Հովիւ Հոգշ. Տ. Բարգէն Մ. Վրդ. Անուշեան, Արեւելեան Թեմի Առաջնորդի Փոխանորդ Հոգշ. Տ. Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեան, Առաջնորդարանի դիւանապետ Արթշ. Տ. Կարապետ Քէնյ. Քոչաքեան, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Յովնանեան, Տէր եւ Տիկին Վահագն Յովնանեան, Տօթթ. Էտկըր Յովսէփեան, Տէր եւ Տիկին Էտուրրո Պալասանեան, ՄԱԿ-ի ընդհանուր ժողովի գործառնութեանց բաժանմունքէն Ժօյս Սիւլահեան եւ հիւրընկալութեան բաժանմունքէն Նորա Պենարի:

Ծաշի աւարտին, Տիար Պենոն Սեւան բարի գալուստ մաղթեց Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր: Որպէս պատասխան՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր երախտագիտութիւնը յայտնեց Տէր եւ Տիկին Սեւանին, բոլոր դեսպաններուն եւ այլ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններուն, ինչպէս նաեւ հայկական համայնքի ներկայացուցիչներուն՝ իրեն հանդէպ ցոյց տրուած պատիւին եւ ջերմ ընդունելութեան համար: Իր խօսքը ուղղելով մասնաւորաբար քաղաքական ղեկավարներուն՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ըսաւ. «Ես կը մաղթեմ որ այս ճաշկերոյթը, որ իրարու մօտ բերաւ տարբեր ազգերու դեսպաններ, պիտի ծառայէ անոնց միջեւ տեւական կապի մը ստեղծման որպէս զի անոնք խաղաղութիւնը հետապնդեն. նպատակ մը՝ այնքան հաճելի Ստեղծիչին, որ կը սիրէ մեզ հաւասարապէս»:

Ակնարկելով Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան առաքելութեան, Պատրիարք Սրբազան Հայրը շեշտեց հետեւեալը. «Ամբողջ աշխարհի մէջ այս միակ հաւաքավայրն է, ուր ազգերու ներկայացուցիչներ իրարու քով կու գան երկխօսութեամբ իրենց անհամաձայնութիւնները հարթելու: Որոշապէս այս աւելի լաւ ընտրութիւն մըն է՝ քան պատերազմը՝ որ սատանայի գործն է եւ պէտք է խուսափիլ անկէ: Մենք հայերս մասնաւորաբար տեղեակ ենք մարդկային թշուառութեան եւ կոտորածին որպէս հետեւանք պատերազմի: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքին է որ յայտնուեցաւ հայերը քնաջնջելու թրջական ծրագիրը: Մենք չենք կրնար մոռնալ 1915 թուականի ցեղասպանութիւնը»:

Ապա, Պատրիարք Սրբազան Հայրը հանդիպում ունեցաւ մեծ թիւով բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու եւ զանազան ազգերու ներկայացուցիչներու հետ: Այցելեց այն վայրը, ուր զետեղուած է հայկական գեղեցիկ խաչքարը, որուն ընտրութիւնը կատարուած էր Պատրիարք Սրբազան Հօր Կաթողիկոսական տեղապահութեան շրջանին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի շրջարակին մէջ զետեղուած խաչքարերէն, եւ որ արժէքաւոր նուէր մըն է՝ Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ տրուած Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան կեդրոնին:

«Հրաշափառի» արարողութիւն

Հինգշաբթի Հոկտեմբեր 24, 1996, երեկոյեան ժամը 7.10-ին՝ Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան «Հրաշափառ»ի երգեցողութեամբ պաշտօնապէս մուտք գործեց Ս. Վարդան Մայր Տաճար:

Եկեղեցականաց թափօրին մաս կը կազմէին Արեւելեան Թեմի զանազան կողմերէն եկած 30 եկեղեցականներ եւ սարկաւազներ:

«Հրաշափառ»ի արարողութեան երգեցողութիւնը կատարեց Ս. Վարդան Մայր Տաճարի Դպրաց Դասը՝ ղեկավարութեամբ Խորէն Մէլիանէճեանի:

Մայր Տաճարին մէջ արդէն իսկ տեղ գրաւած էին հոծ թիւով հաւատացեալներ, որոնք անհամբերութեամբ կը սպասէին իրենց նախկին Առաջնորդի եւ այժմու Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարքի ժամանումին:

Ներկայ էին նաեւ Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան մնայուն եւ լիազօր դեսպան Տիար Ալեքսանդր Արզումանեան եւ դեսպանատան առաջին քարտուղար Տիար Մովսէս Ապելեան:

Թափօրը Մայր Տաճար մտնելէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրն ու Թեմակալ Առաջնորդը Ս. Խորան բարձրացան: Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան՝ Արեւելեան

Թեմի անունով բարի գալուստ մաղթեց Պատրիարք Սրբազան Հօր Ապա շնորհակալութիւն յայտնեց որ ան ընդառաջած էր իր եւ Հայց. Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան հրաւերին՝ նախագահելու Կազմակերպութեան 50-ամեակի հանդիսութեանց: Սրբազան Հայրը արտայայտուեցաւ Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան հիմնադրութեան եւ տարիներու ընթացքին ձեռք բերած յաջողութիւններուն մասին, եւ շեշտեց Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարքի ցուցաբերած քաջախիղճութիւնը, տուած ուղղութիւններն ու բերած գնահատելի օժանդակութիւնը Կազմակերպութեան արդիւնաւոր աշխատանքներուն ի նպաստ:

Իր պատասխանին մէջ՝ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը ըսաւ. «Տուն վերադարձի զգացումներով համակուած եմ. կը գտնուիմ այն հաւատացեալներուն եւ եկեղեցականներուն մէջ՝ որոնց հետ երկար տարիներ աշխատած եւ աղօթած եմ. տուն վերադարձի այդ զգացումները անկեղծ եւ ճշմարիտ են, եւ որոնք չեն մոռցուիր»: Շնորհակալութիւն յայտնեց իրեն եղած հրաւերին համար. իր կարգին արտայայտուեցաւ Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան հիմնադրութեան, անհրաժեշտութեան եւ անոր վստահուած պարտականութիւններուն եւ արձանագրած յաջողութիւններուն: Ս. Վարդան Մայր Տաճարին հետ կապուած յիշատակներ ոգեկոչեց: Իր ուրախութիւնը յայտնեց որ Արեւելեան Թեմը, առաջնորդութեամբ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեանի, կը շարունակէ Աստուծոյ ծառայել եւ աւելի յառաջդիմել: Ապա խօսեցաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի եւ անոր շուրջ ստեղծուած հոգեւոր, իմացական, կրթական եւ ընկերային կեանքին մասին:

«Հրաշափառ»ի արարողութեան աւարտին՝ ներկայ եկեղեցականներն ու հաւատացեալները հրաւիրուեցան Հայկ եւ Ալիս Գափուքճեան հանդիսասրահը, ուր տեղի ունեցաւ աջահամբոյր եւ ճոխ հիւրասիրութիւն:

Հանդիպում Երուսաղէմի միաբաններուն եւ Թեմի հոգեւորականներուն հետ

Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան՝ Ուրբաթ Հոկտեմբեր 25, 1996-ին հանդիպում ունեցաւ Հայց. Եկեղեցւոյ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի հոգեւորականներուն հետ: Թեմին մէջ ծառայող Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան անդամ հոգեւորականներու հետ խորհրդակցական նիստէ մը ետք, Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց ճաշկերոյթի մը, որուն ներկայ էին Թեմի հոգեւորականներուն մեծամասնութիւնը: Անոնցմէ շատեր ձեռնադրուած էին Պատրիարք Սրբազան Հօր կողմէ՝ անոր առաջնորդութեան շրջանին:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը տպաւորուեցաւ մեծ թիւով երիտասարդ հոգեւորականներու ներկայութենէն, որոնք ուսանողներ էին երբ ինք մեկնեցաւ քաղաքէն՝ ստանձնելու համար Երուսաղէմի Պատրիարքի պաշտօնը: Հաւաքոյթի ընթացքին, Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան հոգեւորականներու անունով ողջունեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ մաղթեց որ անոր Զանքերով Երուսաղէմի Պատրիարքարանը առաւել կարեւոր դեր մը կատարէ Հայ ժողովուրդի հոգեւոր եւ միջեկեղեցական կեանքին մէջ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր ուրախութիւնը արտայայտեց որ առիթը կ'ունենար վերստին տեսնելու իր նախկին հոգեւոր եղբայրները: Ան խօսեցաւ Երուսաղէմի Պատրիարքարանի խնդիրներուն եւ կարիքներուն մասին եւ երկարօրէն անդրադարձաւ կարգ մը կալուածներու կապուած վերջին դէպքերուն: Փափաք յայտնեց որ Պատրիարքարանի դպրեմանքի շրջանաւարտները հիմնեն միութիւն մը՝ նպաստելու հանար անոր յառաջդիմութեան:

Ապա, Պատրիարք Սրբազան Հայրը պատասխանեց հոգեւորականներուն կողմէ ուղղուած հարցումներուն:

Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան Համագումարի քացումը

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր նախագահութեամբ Հայց. Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասերու 50-ամեակի համագումարին պաշտօնական քացումը կատարուեցաւ Ուրբաթ Հոկտեմբեր 25, առաւօտեան ժամը 10.30-ին՝ Առաջնորդարանի համալիրին մէջ:

Ուրբաթ եւ Շաբաթ օրերուն տեղի ունեցան չորս նիստեր, որոնց ընթացքին նկատի առնուեցան Կազմակերպութեան այժմու գործունէութիւնը եւ ապագայի ծրագիրները:

Ուրբաթ երեկոյ՝ Առաջնորդարանի Հայկ եւ Ալիս Գափուքճեան հանդիսասրահին մէջ տեղի ունեցաւ ճաշկերոյթը՝ նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Մանկա-Պատանեկան երգչախումբերու համերգ

Շաբաթ Հոկտեմբեր 26-ին, Հրեշտակային ձայներ հնչեցին Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, երբ աւելի քան հազար ունկնդիրներու ներկայութեան՝ մանկա-պատանեկան երեք երգչախումբեր կրօնական եւ ժողովրդական երգերու ներշնչիչ ու հոգեգմայլ համերգ մը ներկայացուցին:

Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան՝ խորապէս զգացուած հայ պատանիներու գեղեցիկ ձայնէն ու տպաւորիչ կատարումէն՝ ըսաւ որ այս համերգը լաւագոյն ձեռնարկն էր որուն ներկայ կ'ըլլար իր կեցութեան օրերուն: Ապա, Պատրիարք Սրբազան Հայրը երգչախումբերուն մասնակցողները երուսաղէմ հրաւիրեց Ս. Պատարագը երգելու: «Մեր երգերը միայն եկեղեցւոյ մէջ պէտք չէ մեկնաբանուին, այլ պէտք է տարածուին: Այս պատանիները մարմնացումը կը հանդիսանան այդ երգին»:

Այս համերգին մասնակցեցան.

— Ուոթերթաուն Մասնաշուկէի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ 28 հոգինոց երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Փրոֆ. Արթուր Վերանեանի:

— Փրավիտէս Ռոտ Այլընտի Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Եկեղեցւոյ 32 հոգինոց երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Փրոֆ. Կոնստանդին Պետրոսեանի:

— Նիւ Եորքի Սրբոց Նահատակաց եւ Նիւ Ճըրզիի Յովնանեան ամէնօրեայ վարժարաններու 76 հոգինոց երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Փրոֆ. խորէն Մէյ-խանէճեանի:

Հանդիսաւոր Ս. Պատարագ Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ

Կիրակի Հոկտեմբեր 27-ին, Գիւտ Ուաշի տօնին, Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ս. Պատարագ մատոյց Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ:

Հաւատացեալներու յոգնախուռն բազմութիւն մը մասնակցեցաւ Ս. Պատարագին: Երգեցողութիւնը կատարեց Հայց. Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան միացեալ խումբը՝ ղեկավարութեամբ խորէն Մէյխանէճեանի: Երգեհոնահարն էր Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան Կեդրոնական խորհուրդի ատենապետուհի Տիկ. Լուիզ Եարտըմեան:

Պատարագիչ Պատրիարք Սրբազան Հօր քարոզէն առաջ, Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան շնորհաւորեց Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան 50-ամեակը եւ ըսաւ. «Հայց. Առաքելական Եկեղեցին բախտաւոր է որ Թորգոմ Արք. Մանուկեանի նման եկեղեցականի ներկայութիւնը կը վայելէ, որ խոր գիտակցութիւնը ունի իր խաչը կրելու եւ բարձրանալու դէպի Գողգոթա եւ լուսաւոր յաղթանակ»:

Պատարագիչ Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախ շնորհակալութիւն յայտնեց իրեն եղած հրաւերին համար, եւ ապա պատմականը ըրաւ Գիւտ Ուաշին: Ըսաւ որ Կոստանդինոս Կայսրին մայրը Հեղինէ՝ Երուսաղէմ գացած է եւ 327 թուականին գտած է Տիրոջ խաչը: «Դուն քու խաչդ գտա՞ծ ես» հարց տուաւ եւ շարունակեց. «որովհետեւ խաչն է որ պիտի փրկէ մեզ, խաչի ճամբան մեր կեանքին աղբիւրն է, եւ խաչը տեսիլք, տոկունութիւն եւ նկարագիր կը կերտէ: Ուաշին յաղթանակը յաւուրութիւնն է, յաւիտենական կեանքի խոստումն է»: Ապա անդրադարձաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանին, եւ այնտեղ կատարուած աշխատանքներուն:

ՃԱՇԿԵՐՈՅԹ

Ս. Պատարագէն ետք, Առաջնորդարանի Հայկ եւ Ալիս Գալուքճեան հանդիսասրահին մէջ տեղի ունեցաւ Դպրաց Դասերու Կազմակերպութեան համագումարի ճաշկերոյթը ի պատիւ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի:

Բոլոր ներկաները միասնաբար երգեցին ամերիկեան եւ հայկական քայլերգները: Բացման աղօթքը կատարեց Առաջնորդ Սրբազան Հայրը, իսկ Հայց. Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասերու Կեդրոնական խորհուրդի նախկին ատենապետ Ալպըրթ Գաբեղեան «կենաց» առաջարկեց:

Օրուան հանդիսավարն էր Արթ. Տ. Գաբեղին Ա. Քննյ. Գասպարեան: Սրտի խօսքեր արտասանեցին Արթ. Տ. Կարապետ Քննյ. Քոչաքեան եւ Օր. Մերի Սէլվինազեան: Ոսք առաւ Դպրաց Դասերու Կեդրոնական խորհուրդի ատենապետուհի Տիկին Լուիզ Եարտըմեան, որ Պատրիարք Սրբազան Հօր յանձնեց յուշանուէր մը: Երգչուհի

Քէյ Արմէն յաջող կերպով ներկայացուց անգլերէն եւ հայերէն կարգ մը երգեր՝ դաշնակի ընկերակցութեամբ Մայքըլ Մանիչորի:

Ճաշկերոյթի վերջաւորութեան խօսք առին Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան եւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ իր խօսքի վերջաւորութեան հրաւիրեց բոլորը այցելել Երուսաղէմ եւ Հայոց Պատրիարքարան:

Ներկաներուն կողմէ երգուած «Հայր Մեր»-ով վերջ գտաւ Դպրաց Դասերու կազմակերպութեան 50-ամեակի ճաշկերոյթը:

Ապա, Հանդիսասրահին կից սրահի մը մէջ տեղի ունեցաւ աջահամրոյր:

Դաշնակահար Ծափան Արծրունիի համերգը

Երկուշաբթի Հոկտեմբեր 28-ի երեկոյեան՝ ծանօթ դաշնակահար Ծափան Արծրունի ընկերակցութեամբ խումբ մը արուեստագէտներու «Մերքին» սրահին մէջ համերգ մը տուաւ նուիրուած հայ կին երգահաններու եւ անոնց գործերուն: Այս ձեռնարկը կազմակերպուած էր Պոլսահայոց Օգնութեան Ընկերակցութեան կողմէ: Համերգի վերջաւորութեան Առաջնորդ Սրբազան Հայրը արուեստագէտին յանձնեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կոնդակը եւ Ս. Ներսէս Շնորհալի չքանչանը:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ մօտէն կը ճանչնար Ծափան Արծրունին՝ արտայայտուեցաւ անոր տաղանդին եւ կատարողական բարձր արուեստին մասին:

Միջեկեղեցական ընդունելութիւն

Երեքշաբթի Հոկտեմբեր 29-ին՝ Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան, ի պատիւ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի, միջեկեղեցական ղեկավար դէմքեր հրաւիրած էր Առաջնորդարանը՝ կէսօրուան ճաշի:

Ներկայ գտնուող բարձրաստիճան հոգեւորականներու շարքին էին Նիւ Եորքի Հռոմէական Կաթողիկէ Համայնքի Արքեպիսկոպոս Կարտինալ Ճան Օ'Գանըր եւ Յոյն Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Ամերիկայի Թեմին նորընտիր Առաջնորդ Սպիրիտոն Արքեպիսկոպոս:

Ներկայ էին նաեւ Ամերիկայի Ուղղափառ Եկեղեցիներու Մետրոպոլիտ Ամեն. Թէօֆոսիոս, Ամերիկայի Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Պատրիարքական Փոխանորդ Մար Սիրիլ Արքեպիսկոպոս, ՄԱԿ-ի մօտ Վատիկանի դիտորդ Ռոնաթօ Մարթինօ Արքեպիսկոպոս, Նիւուորք Նիւ Ճըրզիի Հռոմէական Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Արքեպիսկոպոս Թէօֆոս Մզկարիք, Ամերիկայի Անտիոքեան Ուղղափառ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչ Անթոն Եպիսկոպոս, Մալապար Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Մետրոպոլիդ Մարթիոս Մար Պարնապոս Եպիսկոպոս, Ամերիկայի Ուքրաինական Ուղղափառ Եկեղեցիէն Վսեվոլոտ Եպիսկոպոս, Ճէնէրըլ Թէօլոճոգըլ Սեմինըրիի Տնօրէն Գրէյկ Անտըրսոն Եպիսկոպոս, Ամերիկեան Աստուածաշնչական Ընկերութեան նախագահ Տոքթ. Եուճին Հեպլքըր, Խղճմատանքի Կոչ Հիմնարկութեան նախագահ Բարբի Արթըր Շնայրը, եւ այլ հոգեւորականներ:

Առաջնորդ Սրբազան Հայրը ներկայացուց Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանը, որ Երուսաղէմի եւ Ս. Տեղեաց մասին տեղեկութիւններ տուաւ ներկաներուն:

Հանդիպում Առաջնորդարանի պաշտօնեաներուն հետ

Չորեքշաբթի Հոկտեմբեր 30, յետ միջօրէի ժամը 12.30ին՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը հանդիպում մը ունեցաւ Առաջնորդարանի պաշտօնեաներուն հետ: Այս առթիւ ճաշ սպասարկուեցաւ Առաջնորդարանի համալիրի «Ճի» սրահին մէջ: Բացման խօսքը կատարեց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան: Ելոյթ ունեցան կարգ մը պաշտօնեաներ: Փակման խօսքը կատարեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը՝ որ իր գնահատանքը յայտնեց Առաջնորդարանի մէջ կատարուած աշխատանքին համար եւ յաջողութիւն մաղթեց բոլորին:

Հանդիպում Արեւելեան Թեմի Թեմական Խորհուրդին հետ

Ուրբաթ Նոյեմբեր 1-ի յետ միջօրէին՝ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը հանդիպում մը ունեցաւ Արեւելեան Թեմի Թեմական Խորհուրդին հետ, եւ հիւրասիրուեցաւ ընթրիքով:

Դասախօսութիւն «Հայ Երուսաղէմ»ի մասին

Ուրբաթ Նոյեմբեր 1, 1996, երեկոյեան ժամը 7.30–ին, Առաջնորդարանի Հայկ եւ Ալիս Գալուքեան Հանդիսասրահին մէջ տեղի ունեցաւ «Հայ Երուսաղէմ»ի մասին դասախօսական բացառիկ երեկոյթ մը:

Աւելի քան երեք հարիւր հանդիսականներ ներկայ գտնուեցան այդ ձեռնարկին: Ներկաներուն մաս կը կազմէին մեծ թիւով եկեղեցականներ, Առաջնորդարանի թեմական Խորհուրդի անդամներ, շրջանի եկեղեցիներու Միական Խորհուրդներու եւ կրթական, մշակութային ու հայրենակցական միութիւններու ներկայացուցիչներ:

Բացման խօսքը կատարեց Տոբթ. Մարգարէտ Մարկոսեան, որ ներկայացուց Թորգոմ Պատրիարքը իրրեւ մարդ, եկեղեցական եւ առաջնորդ, եւ ծանրացաւ անոր բանաստեղծական տաղանդին վրայ՝ մէջբերումներ կատարելով Պատրիարք Սրբազան Հօր բանաստեղծութիւններէն եւ կատարած թարգմանութիւններէն:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը պատմական ըրաւ Երուսաղէմի հայ գաղութին, որ սկիզբ առած է առաքելական շրջանէն: Ապա անդրադարձաւ Պատրիարքարանի իրաւունքներուն՝ սուրբ վայրերու կապակցութեամբ, եւ բացատրեց թէ այդ իրաւունքները պահպանելու համար ինչպիսի աշխատանք կը կատարուի: Խօսեցաւ Պատրիարքարանի դիմագրաւած կարգ մը դժուարութիւններուն մասին: Արտայայտուեցաւ Պատրիարքարանի բաժանմունքներուն, Ժառանգաւորաց Վարժարանի, Թարգմանչաց Վարժարանի, մշակութային եւ մարզական միութիւններուն, եւ ընդհանուր առմամբ համայնքային կեանքի մասին: Իր խօսքին վերջաւորութեան ըսաւ որ բազմազգար զբօսարջիկներ եւ ուխտաւորներ կու գան Երուսաղէմ, բայց քիչ է թիւը հայ ուխտաւորներուն, եւ կոչ ըրաւ որ իւրաքանչիւր հայ անպայման անգամ մը այցելէ Երուսաղէմ՝ Հայոց Պատրիարքարանը եւ սուրբ վայրերը:

Ապա, ցուցադրուեցաւ 35 վայրկեան տեւող «Վիտիօ» մը՝ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի հոգեւոր, կրթական, մշակութային եւ ազգային կեանքի եւ կրօնական պաշտամունքներուն մասին:

Փակման խօսքը կատարեց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան: Ան շնորհակալութիւն յայտնեց Պատրիարք Սրբազան Հօր՝ որ ընդառաջած էր իրեն եղած հրաւերին եւ մօտ երկու շաբաթէ ի վեր կը գտնուէր իր «տան» մէջ, որուն առաջնորդութիւնը կատարած էր քսանհինգ տարիներ: Առաջնորդ Սրբազան Հայրը թուեց Պատրիարք Սրբազան Հօր առաքինութիւնները, եւ ըսաւ որ Հայոց եկեղեցին բախտաւոր է որ Թորգոմ Պատրիարքի նման անբասիր եկեղեցական մը ունի:

Երեկոյթը վերջ գտաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր «Պահպանիչ»ով եւ ներկաներուն կողմէ երգուած «Հայ մեր»ով: Ապա, տեղի ունեցաւ հիւրասիրութիւն, որուն ընթացքին բոլոր ներկաները առիթը ունեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ հանդիպելու եւ անոր աջը համբուրելու:

Խրիմեան Ծննդարանի ուսանողներուն հետ

Շաբաթ Նոյեմբեր 2, յետ միջօրէի ժամը 1–ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Առաջնորդ Սրբազան Հօր, այցելեց Առաջնորդարանի Խրիմեան ծննդարանը: Ներկայ էին 80 ուսանողներ, որոնք Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ ներկայացուցին կրօնական յայտագիր մը՝ Ս. Պատարագէն քանի մը մասեր երգելով. երգեհոնահարն էր Հոգշ. Տ. Մամիկոն Արք. Քիլիճեան, խմբավարը՝ Մարո Փարթեմեան: Ապա, Հայկ եւ Ալիս Գալուքեան Հանդիսասրահին մէջ ուսանողները ներկայացուցին մշակութային յայտագիր մը. երգ, նուագ, պար եւ ասմունք: Հանդիսավարն էր Անի Այտըն: Խօսք առաւ Առաջնորդարանի Հայ Դպրոցներու կրթական կեդրոնի տնօրէնուհի Օր. Սիլվա Տէր Ստեփանեան: Տեղի ունեցաւ «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց Կանթեղ»ի օրհնութիւն. աւանդութիւն մը՝ որ հաստատուած էր 1985 թուականին՝ երբ Պատրիարք Սրբազան Հայրը թեմակալ Առաջնորդն էր եւ Ս. Վարդան Մայր Տաճարի Ս. Խորանի կանթեղներէն մէկը անուանած էր «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց Կանթեղ» եւ Թարգմանչաց Տօնը յայտարարած շաբաթօրեայ վարժարաններու պաշտօնական բաց-

ման օր: Նիւ Եորքի եւ Նիւ Ճըրզիի շաբաթօրեայ Հայ Դպրոցներու ներկայացուցիչները իրենց հետ իրենց դպրոցներուն տարին Պատրիարք Սրբազան Հօր կողմէ օրհնուած «Ս. Մեսրոպ Մաշտոց Կանթեղ»ները: Փակման խօսքին մէջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ըսաւ. «Լեզու մը սորվիլը դժուար է. իսկ Ամերիկայի մէջ աւելի դժուար է Հայերէն լեզու սորվիլը. ուրախ եւ հպարտ եմ որ դուք այդ դժուարը ընտրած էք», եւ ապա բոլոր ուսանողները հրաւիրեց Երուսաղէմ:

...

Նիւ Եորք կեցութեան օրերուն՝ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան հանդիպումներ ունեցաւ ազգային եւ բարեսիրական կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներու ինչպէս նաեւ զանազան ազգայիններու հետ:

ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐԸ ՖԻԼԱՏԵԼՖԻՈՅ ՄԷՋ

Շաբաթ Նոյեմբեր 2, յետ միջօրէի ժամը 2.30—ին Ֆիլատելֆիոյ երկու հայ համայնքներու ներկայացուցիչներու առաջնորդութեամբ՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրն ու Առաջնորդ Սրբազան Հայրը առաջնորդուեցան դէպի Ֆիլատելֆիա: Պատրիարք Սրբազան Հայրը հրաւիրուած էր Զելթընհամ Ֆիլատելֆիոյ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւին եւ Միսական Խորհուրդին կողմէ՝ Եկեղեցւոյ օծման 30—ամեակին առթիւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուցանելու եւ նախագահելու տարեդարձի ճաշկերոյթին: Ամերիկեան ակերուն վրայ՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, տակաւին երիտասարդ վարդապետ, առաջին անգամ հովուական պաշտօնի կոչուած էր Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ համայնքին մէջ, եւ երեսուն տարի առաջ՝ որպէս Առաջնորդ Արեւելեան Թեմին, կատարած էր Եկեղեցւոյ օծումը:

«Հրաշափառ»ի արարողութիւն եւ դասախօսութիւն

Շաբաթ երեկոյ «Հրաշափառ»ի արարողութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հայրը մուտք գործեց Ուինփուտ Փէնսիլվանիոյ Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Եկեղեցին: Նախ քան կրօնական արարողութիւնը, հիւրասիրութեամբ Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Արժ. Տ. Բարի Ա. Քհնյ. Մէթեանի եւ Միսական Խորհուրդին, ճաշկերոյթ մը կազմակերպուած էր ի պատիւ Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարքին եւ Արեւելեան Թեմի Առաջնորդին: «Հրաշափառ»ի արարողութեանէն ետք՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը դասախօսութիւն մը տուաւ Հայ Երուսաղէմի մասին:

30-ամեակի Պատարագ եւ ճաշկերոյթ

Կիրակի Նոյեմբեր 3—ի առաւօտուն՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատոյց Զելթընհամ Ֆիլատելֆիոյ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ մէջ՝ Եկեղեցւոյ օծման 30—ամեակին առթիւ: Ս. Պատարագի երգեցողութիւնը կատարեցին Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ եւ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցիներու միացեալ դպրաց դասերը: Յաւարտ Ս. Պատարագի, Եկեղեցւոյ սրահին մէջ տեղի ունեցաւ տարեդարձի ճաշկերոյթը՝ նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Ծաշի սպասարկումէն առաջ, Միսական Խորհուրդի ատենապետ Տոքթ. Կարօ Կարիպեան «Կենաց» առաջարկեց Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Հոգշ. Տ. Հայկազուն Մ. Վրդ. Մեղեռնեան բարի գալուստի խօսք արտասանեց եւ ըսաւ որ օրուան յայտագիրը պատրաստուած է եւ պիտի գործադրուի Եկեղեցւոյ երիտասարդաց կազմակերպութեան անդամներուն կողմէ՝ տրուած ըլլալով որ Առաջնորդ Սրբազան Հայրը 1996 տարին հռչակած է «Երիտասարդութեան Տարի»: Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան իր խօսքին մէջ զնահատեց Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւն ու Միսական Խորհուրդը իրենց կատարած աշխատանքին, ինչպէս նաեւ երիտասարդներուն ներկայացուցած տպաւորիչ յայտագրին համար, եւ ներկայացուց Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որուն խօսքը յուզից էր երբ յիշեց անցեալի օրերը թէ իբրեւ հովիւ Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ եւ թէ իբրեւ Առաջնորդ Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմին:

Հանդիպում Գարտիմալ Անթրոնի Պելիլաքուայի եւ քաղաքապետ Էտուրտ Րանտրիի հետ

Երկուշաբթի Դեկտեմբեր 4—ի առաւօտուն Պատրիարք Սրբազան Հօր շքախումբը նախաճաշի հիւրը եղաւ Ֆիլատելֆիոյ Հռոմէական Կաթողիկէ համայնքի

հոգեւոր պետ Գարտինալ Անթընի Պելլիաքուայի: Ապա շքախումբը այցելեց քաղաքապետ Էտուրրո Բանտրլի՝ իր պաշտօնատեղիին մէջ: Քաղաքապետ Բանտրլ սակաւօր: Այս առթիւ Քաղաքապետը Պատրիարք եւ Առաջնորդ Սրբազան Հայրերուն յուշանուէրներ յանձնեց:

Ֆիլատելիոյ Գրադարանի Հազուագիւտ Գիրքերու Բաժանմունքին մէջ

Քաղաքապետարանէն ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր շքախումբին հետ այցելեց Ֆիլատելիոյ Գրադարանի Հազուագիւտ Գիրքերու Բաժանմունքը, ուր այցելուներուն ներկայացուեցան գունաւոր մանրանկարներով զարդարուած հայերէն ձեռագիրներ, որոնք մաս կը կազմեն Ճան Ֆրետերիք Լըուիս հաւաքածոյին: Ապա, շքախումբը այցելեց Շնայտըր Հարիսըն Սիկայ եւ Լըուիս իրաւարանական կեդրոնը, ուր դիմաւորուեցաւ Տելավէր Հովիտի հայ համայնքի պատասխանատուներուն կողմէ: Հիւրընկալներն էին Ամերիկայի Հայ Աւետարանական Ընկերակցութեան նախագահ փաստաբան Ալպրիթ Մոմճեան եւ իր զաւակը՝ Մարք: Կէօրուան ճաշը առիթ ընծայեց որ Պատրիարք Սրբազան Հայրը խորհրդածութեան նիւթ դարձնէ Երուսաղէմի հայ համայնքի դիմագրաւած կարեւոր հարցերը:

Պատրիարք Սրբազան Հօր Ֆիլատելիոյ այցելութեան մասին ընդարձակ կերպով արձագանգ հանդիսացաւ տեղւոյն «Ֆիլատելիոյ Ինքուայրը» թերթը:

* * *

Երկուշաբթի Դեկտեմբեր 4, յետ միջօրէին, նիւ Եորքի Քէնէտի օդանաւակայանէն «Սուիս էր» օդանաւի ընկերութեան թռիչքով Երուսաղէմ վերադարձաւ Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան:

THE TRACES OF 2000 YEARS ATTEST TO THE VITAL ARMENIAN PRESENCE IN JERUSALEM

Visit of Patriarch Torkom is a Reminder of the Continuing Armenian Legacy in the Holy City

With the Armenian Patriarch of Jerusalem, His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian, presently visiting the United States, many Armenians have been inspired to learn more about, or renew their acquaintance with, the story of the Armenian legacy in the Holy City.

It is a story which dates back to before the time of Christ, and which has continued, without interruption, through Jerusalem's many political and social incarnations. Indeed, the importance of the Holy City to Armenians—and its vital influence on Armenian history—continues into the present.

Since ancient times, Armenians have maintained close military, commercial, political and cultural ties with the Holy Land. The invasion of Palestine by the Armenian king Tigran the Great in c. 75 B.C., and the settlement of thousands of Jews in the cities of Armenia, established permanent channels of communication between Jerusalem and Armenia. Due to these channels, Christianity penetrated Armenia at a very early date.

At the inception of the Christian church in the 1st century, there were Armenian travelers in Jerusalem. According to the 2nd-century church father Tertullian, the Apostles of Christ preached to people from Armenia right after the Pentecost.

Other ancient sources refer to 4th and 5th-century Armenian clergymen who went on pilgrimages and dwelt in the Holy Land. In the early 20th century, archaeologists unearthed in Jerusalem a series of mosaics with Armenian inscriptions. The script used in the inscriptions resembles the type developed by St. Mesrob Mashdots, the 5th-century creator of the Armenian alphabet. The largest of the mosaics, which covers the floor of a hall, is a cherished tourist site today.

The church of Jerusalem was chronologically the first Christian church in history, and the first bishop of that church was St. James, called "the Brother of our Lord" in the gospels. In A.D. 38 the Ecumenical Council of

TRACES OF 2000 YEARS ATTEST TO ARMENIAN PRESENCE IN JERUSALEM.....

Constantinople accorded honor to the See of Jerusalem equal to that of Rome and Constantinople, so that the occupants of the See were called "patriarchs."

Despite the theological disputes that rent Christendom asunder, the line of bishops continued throughout the Byzantine period. When the Arabs occupied Palestine in the mid-7th century, the Armenians—disputing the orthodoxy of the Byzantine bishop—set up a new bishop of Armenian faith as the true successor to St. James, a claim supported by the fact that the body of St. James is buried under the patriarchal throne located in the St. James Cathedral of the Armenian Patriarchate. The first Armenian Patriarch of Jerusalem was Abraham, who served from 638 to 669 A.D.

Home to Pilgrims and Monasteries

According to the Armenian tradition, a practicing Christian would go on pilgrimage to Jerusalem at least once in his or her lifetime. Despite political and economic turmoil, thousands of Armenians flocked to the Holy Land every year. It is said that in past times, the St. James Monastery could accommodate as many as eight thousand pilgrims at a given time. Pilgrimage brought to the Holy City renowned Armenian clergymen and statesmen, kings and princes, all of whom presented gifts and left their mark.

One can still see carved on the walls of churches groups of very small Armenian crosses. Local tradition holds that these were inscribed by pilgrims, and the clusters represent the number of people in the family of each pilgrim. In Armenian society it was a great honor for someone to have gone on pilgrimage to Jerusalem. Such an act secured for the pilgrim a special social status, and he or she was referred thereafter as *Mahdesi*—"One who saw death"—a reference to the Tomb of Christ.

By the second half of the 7th century, there were more than seventy Armenian monasteries in the Holy Land. The present-day "Armenian Quarter" in Jerusalem—home to a closely-knit community of hundreds of Armenian families—occupies the sites of some of these ancient monasteries. Enclosed within the present quarter are the St. James Monastery, the Monastery of the Holy Archangels, and the Holy Saviour Monastery.

Outside of the Armenian Quarter, the Armenian Church enjoys equal rights with the Orthodox and the Roman Catholic Churches at sacred sites such as the Holy Sepulcher, the Garden of Gethsemane, the Grave of the Holy Virgin Mary, the Nativity site in Bethlehem and other places. Armenians also have a historic monastery in Jaffa right on the sea front, and possess lands and buildings in various places in Israel.

Under Muslim rule, the Armenian patriarchs of Jerusalem and the members of the St. James Brotherhood succeeded in protecting the rights of the Armenian Church—frequently at the cost of their lives. The Patriarchate

TRACES OF 2000 YEARS ATTEST TO ARMENIAN PRESENCE IN JERUSALEM.....

has remained a haven for Armenian refugees throughout its history; during the mass extermination of Armenians in Ottoman Turkey in 1915 which has come to be known as the Armenian Genocide, thousands of refugees and orphans were taken in by the Patriarchate.

During the past several centuries, the Brotherhood, headed by able and talented patriarchs, has preserved intact the Armenian sites and turned Jerusalem into a major center of learning. Besides the sites, which are open museums, the Patriarchate houses the second largest Armenian manuscript library in the world. It also maintains an extensive collection of vestments and vessels, inscriptions, paintings, a library, a bookstore and two printing plants. The St. James Press, founded in 1833, is the oldest in Jerusalem.

The Armenian Patriarchate is renowned for the Patriarchal Seminary, founded in 1843. Many of the Armenian clergymen serving in parishes throughout the United States are graduates of this seminary, which is still functioning.

The lure of attending the seminary in the Holy City has attracted some of the finest teachers and students of modern times. The present patriarch, His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian—formerly Primate of the Eastern Diocese of the Armenian Church of America—is a graduate of the seminary and its former dean.

CHRISTOPHER H. ZAKIAN

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՐԱԿԱՆՔ

Շր. 21 Սեպտ.- Ծնունդ Ս. Աստուածածնի իյԱննայէ: Առաւօտուն Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառով մօտօ գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Սրբազանը:

- Յաւարտ երեկոյեան ժամերգութեան՝ կատարուեցաւ Գոհարանական Մաղթանք վասն Ե. տարեդարձի Հայաստանի Հանրապետութեան, Նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Կիր. 22 Սեպտ.- Բարեկենդան Ս. Խաչի Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Շր. 28 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Դանիէլ Քիւնյ. Դարանեան:

- Խաչվերացի Մեծահանդէս նախատօնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ, հանդիսապետն էր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ կենաց Փայտի Մասունքը թափօրով փոխադրեց Աւագ Սեղան:

- Իրիկեանդէմին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեցե՛ք»ի եւ Հսկման կարգերուն նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 29 Սեպտ.- Տօն վերացման Ս. Խաչին (629): Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաւարեան եւ Տ. Էմմանուէլ Արդ. Աթաշանեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան նախագահեց Կարապետ եւ Գրիգոր Մելիքեան քարերար եղբայր հոգիներուն համար, նաեւ Ազգային քարերար Տէր եւ Տիկին Ալեք եւ Մարի Մանուկեաններու համար կատարուած հոգեհանգստեան կարգին:

- Կէսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած Խաչվերացի մեծ «Անդաստան»ին:

Բշ. 30 Սեպտ.- Յիշատակ Մեռելոց: Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ պատարագեց Տ. Շնորհիք Ծ. Վրդ. Գասպարեան:

Շր. 5 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնատան մատուռին մէջ:

Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 6 Հոկտ.- Բարեկենդան Վարագայ Ս. Խաչի Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան: Ժամարարն էր Տ. Անուշահան Ծ. Վրդ. Զոյանեան:

Ուր. 11 Հոկտ.- Ս. Գեորգի նախատօնակը պաշտուեցաւ Դպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Շր. 12 Հոկտ.- Ս. Գեորգայ Զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ դպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պուրեւեան, որ նաեւ քարոզեց:

Երթուղարձի թափօրները գլխաւորեց Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Արարողութեան աւարտին, Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ դպտոց վանքի Հոգշ. Տեսչին:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մօտօ գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը, մեր վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր, Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 13 Հոկտ.- Վարագայ Սրբոյ Խաչին: Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, օրուան Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ:

Շր. 19 Հոկտ.- Սրբոց Եօթնասուն եւ Երկու աշակերտաց Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին զաւթին մէջ գտնուող Ս. Գեորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Սահակ Արդ. Մաշայեան:

Կիր. 20 Հոկտ.- Այսօր կատարուեցաւ Ռամէլէի Ս. Գեորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը, ի ներկայութեան Երուսաղէմի, Եաֆայի եւ Հայֆայի հայութեան կարեւոր մէկ մասին:

Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպիքեան:

- Նոյն օրը Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աշակողմեան դասին Ս. Կարապետի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Աթաշանեան:

Ուր. 25 Հոկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Շր. 26 Հոկտ.- Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիելեան նախագահեց Կիւլպէնկեան Գերդաստանի անդամներուն (Գալուստ, Նուարդ, Սարգիս Տիրուհի) հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հանգստեան պաշտամունքին:

Կիր. 27 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արք. Բարսեղանեան: Հանդիսապետ Սրբազանը «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց:

Շր. 2 Նոյ.- Ս. Զորից Աւետարանչացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթին վրայ քաջուող Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան: Ժամարարն էր Տ. Եզրաս Քհնյ. Պոկտան:

Կիր. 3 Նոյ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ձախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէքեան:

Բշ. 4 Նոյ.- Ս. Յովսէփայ Աստուածածնին: Ըստ սովորութեան, Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին Տեսուչը՝ Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան պատարագեց նոյն Տաճարին մէջ գտնուող Հայր Յովսէփի գերեզմանի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղջանեան:

Շր. 9 Նոյ.- Ս. Երկոտասան վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառով» մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Խաչգիւտի ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Ապա կատարուեցաւ Տճօրինակն Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղջանեան:

Կիր. 10 Նոյ.- Գիւտ Խաչի (326) Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Հոն եւս մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը: Ժամարարն էր Տ. Մեսրոպ Աւագ

Քհնյ. Ժամկոչեան, որ Բարիգէն ուխտաւորաբար երուսաղէմ կը գտնուէր ի գլուխ 40 հայ ուխտաւորներու: Ապա կատարուեցաւ մեծահանդէս թափօր նախ Գիւտ Խաչի Այրը եւ ապա Ս. Գերեզմանի շուրջ երիցս, եւ մէկ անգամ Պատանատեղւոյն: Թափօրը կը գլխաւորէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ամպհովանիի տակ եւ կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռին: «Խաչի Քո Քրիստոս» տաղի երգեցողութիւնէն եւ խնկարկութիւնէն ետք, արարողութիւնները վերջացան, թափօրով Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ իջնելով: Կէսօր էր արդէն, երբ Միաբանութիւնը վերադարձաւ Մայրավանք, փակելով 1996 տարուան Ս. Յարութեան Տաճարի հանդիսութեանց շարքը:

Շր. 16 Նոյ.- Ամենայն Սրբոց, Հնոց եւ Նորոց, Յայտից եւ Անյայտից: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արք. Ջաֆարեան:

- Յետ միջօրէի Կիրակմտից ժամերգութեան աւարտին, Սրբազան Պատրիարք Հայրը Գպրութեան Զորս Աստիճան շնորհեց ժառանգաւորաց Վարժարանի 12 սաներուն, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, խարտավիլակութեամբ Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի:

Կիր. 17 Նոյ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ Գաբրիելեան: Ժամարարն էր Տ. Ջաֆարիա Քհնյ. Սարիքէկեան:

Ուր. 22 Նոյ.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 23 Նոյ.- Ս. Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Դանիէլ Քհնյ. Գարանեան: Ըստ սովորութեան կատարուեցաւ Ս. Աթոռոյ քարերարուհի Աղանի Ճէվահիրեանի եւ անոր պարագայից համար հոգեհանգստեան պաշտօն: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Կիր. 24 Նոյ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ դարձեալ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղջանեան: Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Հայոց Բարեսիրական Միութեան հանգուցեալ անդամ անդամուհիներուն հոգիներուն համար: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 30 Նոյ.- Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Գշ. 1 Հոկտ.- Երուսաղեմի էհուտ Քաղաքացիության Երուսաղեմի, Տաղաքացիության տոնին առիթով Դաւիթ Բերդի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան եւ Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեան:

Եշ. 17 Հոկտ.- Նորին Սրբութիւն՝ Յովհաննէս Պօղոս Երկրորդ Պապի Հայրապետութեան տասներորդ տարեդարձին առթիւ կատարուած պատարագին եւ ընդունելութեան նոքր Տամ կեդրոնին մէջ, ներկայ գտնուեցաւ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Կիր. 20 Հոկտ.- Երուսաղեմի Ասորւոց Գեղարք. Մար Սեւրիոս Մալքի Մուրատ (Պատր. Փոխանորդ Ասորւոց) Եպիսկոպոսին ժամանման ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան յանուն Պատրիարքութեան Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան, Տ. Թեոդորոս Արք. Զաքարեան:

Բշ. 21 Հոկտ.- Մարօնիք համայնքի նորընտիր Եպիսկոպոս՝ Պուլոս Սայեղի Երուսաղեմ ժամանման առթիւ. բարի գալուստի գացին, Մարօնիքներու վանքին մէջ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Զոհանեան եւ Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէսեան:

- Նոյն առաւօտուն, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Բարգէն Մ. Վրդ. Անուշեանի, Թեոֆիլայ Նիւ Ճըրգիի Ս. Թովմաս Հայց. Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւը, որ Երուսաղեմ ժամանած էր Հոկտեմբեր 14ին, մեկնեցաւ Նիւ Եօրթ, հրաւերովը Միացեալ Նահանգաց Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւելեան Թեմի առաջնորդ Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանի եւ Թեմական խորհուրդի, նախագահելու համար Դպրաց Դասերու Ընկերակցութեան 50 ամեակի համագումարին եւ հանդիսութեանց:

- Նոյն օրը Իսրայէլի նախագահին՝ Էզր Վալզմանի կողմէ տրուած ընդունելութեան, ի պատիւ Յրանսայի հանրապետութեան նախագահ Ժաֆ Շիրաֆի, ներկայ գտնուեցաւ յանուն Պատրիարքութեան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Գշ. 22 Հոկտ.- Յրանսայի Հանրապետութեան նախագահ՝ Ժաֆ Շիրաֆ Ս. Յարութեան Տանար այցելութեան առթիւ, Տանարի մուտքին ընդունուեցաւ երեք յարանուանութեանց ներկայացուցիչներուն կողմէ. Յանուն Պատրիարքութեան, ներկայ գտնուեցան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, եւ Տանարի հայոց բաժնի տեսուչը՝ Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան:

Եշ. 24 Հոկտ.- Իսրայէլի Վարչապետ Իսաակ Ռապիին մահուան առաջին տարեիցի առթիւ կատարուած ռեկոնստրուկտիւ հանդիսութեան Գնէտէթի մէջ ներկայ գտնուեցաւ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Շր. 26 Հոկտ.- Քաղաքացիութեան պաշտօնեայ, Քրիստոնեայ համայնքներու հետ կապերու պատասխանատու Նոյեմի Թիստէլի հանգստեան կոչուելուն առթիւ, ի պատիւ իրեն տրուած համերգին Տորմիշընի եկեղեցւոյ մէջ, ներկայ գտնուեցան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Կիր. 27 Հոկտ.- Պաշտպանութեան նախարարին կողմէ, Թէլ-Ավիվի մէջ, Իսրայէլի վարչապետ՝ Իցհազ Ռապիին սպանութեան առաջին տարեիցիին առթիւ կազմակերպուած ռեկոնստրուկտիւ հանդիսութեան, ներկայ գտնուեցաւ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Եշ. 31 Հոկտ.- Բարեկարգութեան օրուայ առթիւ, Երուսաղեմի Աւետարանական Լուսեւրական եկեղեցւոյ կողմէ կազմակերպուած պաշտամունքին, ներկայ գտնուեցան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Տ. Ընծանուէր Արք. Բարախանեան:

Գշ. 5 Նոյ.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ս. Աթոռ վերադարձաւ դէպի Նիւ Եօրթ իր բամբոռոյթեանէն: Իսկ Տ. Բարգէն Մ. Վրդ. Անուշեանը՝ 7 Նոյեմբերին:

Եշ. 7 Նոյ.- Երուսաղեմի Ասորի Ուղղափառ եկեղեցւոյ նոր ժամանած Հոգեւոր Պետը՝ Տ. Սեւրիոս Մալքի Մուրատ ընկերակցութեամբ իր հոգեւորականներուն, իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր որ երկու օր առաջ վերադարձած էր Նիւ Եօրթէն:

Գշ. 20 Նոյ.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը Միաբանութեան բանի մը անդամներով գնաց Ասորւոց վանք Գեղարք. Մար Սեւրիոս Մալքի Մուրատ Եպիսկոպոսին բարի գալուստի:

Եշ. 21 Նոյ.- Ասորւոց Ս. Մարկոս Վանքին մէջ ի պատիւ նոր ժամանած Տ. Սեւրիոս Մալքի Մուրատ Եպիսկոպոսին տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Բշ. 25 Նոյ.- Մարօնիք համայնքի նոր նշանակուած Պատրիարքական Փոխանորդ Տ. Պուլոս Նապիլ Սայեղ Եպիսկոպոս իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Շր. 30 Նոյ.- Սկովսական Սենթ Էնտրուկ (Ս. Անդրէաս) եկեղեցւոյ տօնին առիթով հոգեւոր հովիւ Բոլին Մորթոնի կազմակերպած կրօնական արարողութեան եւ հիւրասիրութեան, ներկայ գտնուեցան Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

**ՆԻԻ ՀԸՐՋԻ ՆԱՀԱՆԳԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉԻՆ ԱՅՑԸ
ԵՒ ՎԱՀԱԳՆ ՑՈՒՆԱՆԵԱՆՆԻ 5000 ՏՈՒԱՐԻ ՆՈՒԷՐԸ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆՈՐ**

Միացեալ Նահանգաց Նիւ Ճըրզի Նահանգի Ընդհանուր Կառավարիչ Տիկին Քրիսթին Ուիթմըն պետական հրաւերով Նոյեմբեր 8-12 օրերուն: Իրեն ընկերակցող պաշտօնեաներուն եւ Նիւ Ճըրզի նահանգին գորավիզ եւ օգտակար նկատուող ներկայացուցիչներուն մէջ էին երեք հայորդիներ:— Նահանգային ներկայացուցչական Տան երկարամեայ ղեկավարներէն «Ձբ» Կարապետ Հայրապետ, որ նախորդ տարիներուն եւս այցելած էր Նոյեմբեր, եւ հանդիպումներ ունեցած Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ հայ համայնքին հետ: Վահագն Յովնանեան, որ իր տիկնոջ՝ Յասմիկին հետ, հիմնադիրն ու հովանաւորողն է Նիւ Ճըրզիի Յովնանեան ամենօրեայ Հայ Վարժարանին, 200 աշակերտներով: Փօլ Վարդանեան՝ ամերիկածին հայ գռնարավաճառ, ընդարձակ առեւտրական գործառնութեանց ցանցով:

Նախապէս եղած կարգադրութեան համաձայն, Նիւ Ճըրզիի Ընդհանուր Կառավարիչ Քրիսթին Ուիթմըն, իր ամուսինը եւ շփախումբը, Նոյեմբեր 9 շաբաթ առաւօտ տեսակցութիւն ունեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ որ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ տուաւ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայութեան եւ առաքելութեան մասին Սուրբ Երկրին մէջ: Հիւրերը այցելեցին Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը եւ վանքի շրջափակի մէջ եղող հաստատութիւնները Ձեռագրատան, Կիւլլէնկեան Մատենադարանի, Թանգարանի, Թարգմանչաց Վարժարանի, Հրեշտակապետաց Եկեղեցիին եւ այլ վայրեր, լաւագոյն տպաւորութիւններով, ինչպէս Ընդհանուր Կառավարիչ Քրիսթին Ուիթմըն արտայայտած է Պատրիարք Սրբազան Հօր իր շնորհակալութեան գիրով:

Վահագն Յովնանեան փափաք յայտնեց առանձինն կրկին այցելել մասնաւորաբար Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանը: Նոյեմբեր 13, Ձորեմշաբթի առաւօտ ժամը 10-ին, Պատրիարք Սրբազան Հօր ընկերակցութեամբ, Վահագն Յովնանեան եւ իր երկու ամերիկացի աշխատակիցներ, վարժարանի ամբողջ աշակերտութեան եւ ուսուցչական կազմին հետ հանդիպում ունեցան սրահին մէջ, ուր աշակերտները խմբական երգի եւ արտասանութեան յայտագիր մը ներկայացուցին, Անգլերէն, Արաբերէն եւ Եբրայերէն լեզուներն եւս գործածելով: Տեսուչ Հայր Սահակ Մաշալեանի եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր «բարի գալուստի» խօսքէն յետոյ, Վահագն Յովնանեան իր գռնունակութիւնը յայտնեց, մանաւանդ յիշելով որ իր տիկինը նոյն դպրոցի գրասեղաններուն վրայ նստած եւ աշակերտած է, եւ որուն հայրը՝ Սեդրակ Պաղտոյեան, մօտ երեսուն տարիներ հայերէն լեզուի դասատուն եղած է:

Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ, Վահագն Յովնանեան այցելեց Մանկապարտէզի մանուկներուն եւ Երկրորդական Վարժարանի դասարանները, լսելով նաեւ տեսչութեան տեղեկատուութիւնը: Եւ հինգհազար տուարի նուիրատուութեամբ հաստատեց հիմնադրամ մը, որուն տարեկան եկամուտը պիտի յատկացուի լաւագոյն շրջանաւարտ աշակերտին բարձրագոյն ուսման թաշակին օժանդակելու համար:

Ապա հիւրերը առիթ ունեցան տեսնելու եւ այցելելու հայկական մոզայիքները, Համբարձման սրբատեղին, Գեորգեանի եւ Բեքեղեանի, նաեւ Վանքապատկան կալուածներ:

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ 1996 ՏԱՐԻՈՅ

- 1- Տիար Յակոբ Անդրեասեան կը նուիրէ հոգելոյս Դաւիթ Ժ. Վրդ. Տէրտէրեանի (Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ) Լանջախաչը, պատրաստուած 1902 թուին, զոր յանձնեցինք Գասձատան 12 Յունուար 1996-ին: Նաեւ 2եռաց խաչ մը եւ Մաշտոց մը, հանգուցեալ հօր կողմէ գործածուած:
- 2- Հոգ. Տ. Ժիրայր Ժ. Վրդ. Թաշմեան, Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրէ՝ Կարմիր շուրջառ մը զոյգ արծիւ մօթիմներով, Փորուրար, զոյգ քազպան, գօտի(պարզ) պատարագի շապիկ, երկու զոյգ հողաթափ, սկիհի կարմիր ծածկոց մը եւ հինգ զոյգ գուլպաներ:
- 3- Հոգ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան՝ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին կը նուիրէ Մէկ Չայնքաղ Շարական, Մէկ Ատենի Ժամագիրք եւ մէկ փայտէ աթոռակ:
- 4- Տիրամայր Մարի Բէշիշեան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին կը նուիրէ հետեւեալները: - Մէկ զոյգ վարագոյր տաճարի Աջակողմեան եւ Չախակողմեան սիւներու Ս. Աստուածածնայ պատկերներու համար: Մէկ վարագոյր Տէրունական քարի պատկերի Որդւոց Որոտմանի համար: Մէկ կարմիր-ասեղնագործ տանթելայով գորփուրայ Ս. Գլխաղրի եւ Մէկ խոշոր կորփուրայ Աւագ-Սեղանի: Աւագ Խորանի կարմիր Աթլասէ եւ ասեղնագործ կորփուրայ (տանթելայ), Մէկ Աւետարանի քոնիչ, Մէկ Կենաց Փայտի կարմիր "Թիւլ"(Զօղ) ծածկոց:
- 5- Սանտրունի եղբայրներէ՝ երկու զոյգ ծաղկամաններ Ս. Յակոբայ եւ Ս. Թորոսի մատրան:
- 6 - Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր ձեռամբ, Յունաստանէն բերուած զոյգ մը լապտեր(ֆանուս) Ս. Յակոբեանց Տաճարին թաղումներու գործածուելու առթիւ:
- 7- Ամերիկայէն Պր. Կարօ Գուրեան Ս. Յակոբին կը նուիրէ 60 հատ փոքր սեղանի մօմ:
- 8- Մարսիլեայէն Նորիկեան ընտանիք Ս. Յակոբեանց Տաճարին կը նուիրեն վարագոյրի կտոր մը:
- 9- Գանատայէն Տիկին Էլիզա Սալիպեան Ս. Գլխաղրին կը նուիրէ սկիհի ծածկոց մը ազնիւ մետաքսի վրայ, փուլագարդ եւ խաչագարդ, նաեւ խաչի քոնիչ մը նոյն կտորէն: Թօրօնթօ 14 Ապրիլ 1996-Գանատա-
- 10-Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին, Ս. Աստուածածնայ Տեսչութենէն ստացած է՝ Երկու նեղ գունաւոր ծածկոց եզերքը տանթելներով: Մէկ Դամսկեայ ժամարարի անձեռոց եւ երկու ուրար բաց կարմիր:
- 11-Տիկ. Յասմիկ Բանիկեան եւ դստերք Ս. Գլխաղրի մատրան կը նուիրեն մէկ կարմիր թաւիշէ ծածկոց ձեռագործ մը, իրենց ամուսնոյն եւ հօր Գէորգ Բանիկեանի յիշատակին (19.05.1996):
- 12-Տէր եւ Տիկ. Շանթ Գասպարեան երկու թիթեղ ձիթաիւղ Ս. Յակոբայ:
- 13-Տիար Հրայր Կարապետեան 65 Սեղանի փոքր մերմակ մօմ Ս. Յակոբայ
- 14- Ամերիկայէն Տիկ. Քնարիկ Յովսէփեան Ս. Յակոբեանց Տաճարին կը նուիրէ Յայսմաւուրքի ծածկոց մը կանանչ թաւիշի վրայ աշխատուած:
- 15-Ամասաքնակ Օր. Քնար Զորգմեան Ս. Յակոբայ Ս. Աստուածածնի "Գեղեցիկ" պատկերին կը նուիրէ մէկ ոսկի փոքր խաչ(կլորածեւ մանր քարերով եւ շղթայով):
- 16-Հոգ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան Ս. Յակոբի կը նուիրէ զոյգ մը պատարագի հողաթափ (սեւ թաւիշէ եւ ուլունքէ):

- 2 -

- 17 - Ամերիկայէն Տիկ. Աննա Ամպարժեան Ս. Յակոբին կը նուիրէ երկու ծածկոց:
- 18- Կ.Պոլսէն մի ոմն երեք կլոր փոքր "Քրոշէ" ծածկոցներ կը նուիրէ Ս. Յակոբին:
- 19- Տիկ. Լուսին Փանոսեան Ս. Աստուածածնայ նկարին կախուելու համար կը նուիրէ ոսկեայ խաչ մը:
- 20- Տիկ. Յասմիկ Բանիկեան եւ աղջիկները Ս. Աստուածածնայ Տաճարի, Հեթում Թագաւորի սեղանին կը նուիրեն ծածկոց մը կարմիր Թաւիշի վրայ ձեռագործ եւ փուլազարդ (25.08.1996):
- 21 - Հայֆայաքնակ Օր. Շաքէ Պէտոյեան Ս. Յակոբայ Տաճարի Ս. Աստուածածնայ պատկերին առջեւ կախուելու համար կը նուիրէ ոսկեայ ապարանջայ մը:
- 22 - Տիկին Արուսիակ Հաթալեանի ձեռամբ կտտարուած երեք շապիկներու հիմնական նորոգութիւն (ծաղկազարդի Դնթացէքի գործածուելու Ս. Յակոբայ Տաճարին:
- 23 - Տիկ. Ալիս Քահրէմեանէ Ս. Գլխադրի կը նուիրէ ծերմակ սեղանի ծածկոց մը:
- 24 - Օր. Սեդա Կարապետեան Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրէ Յայսմաւուրքի ծածկոց մը, մուծ կանաչ մետաքսի վրայ ձեռագործ, իր հօր Գէորգ Կարապետեանի յիշատակին:
- 25 - Ամանէն Տիկ. Արշալոյս Տարագժեան Ս. Յակոբայ եկեղեցւոյն կը նուիրէ Աւետարանի բռնիչ մը:
- 26- Տիար Լեւոն Օհաննէսեան թիթեղ մը ձէթ կը նուիրէ Սուրբ Հրեշտակապետաց եկեղեցիին:
- 27- Տիկին Սաթենիկ Յակոբեան Սուրբ Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն կը նուիրէ Գրակալի կարմիր ծածկոց մը, քրօշէի ծերմակ փողոցով, ի յիշատակ իր ծնողաց:
- 28- Սանտրունի եղբայրներ, Ս. Յակոբայ Տաճարին կը նուիրեն մեծ յախճապակիէ գունդ մը:
- 29 - Գերաշնորհ Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան Ս. Աստուածածնայ Տաճարին կը նուիրէ լրիւ վարդապետական զգեստ:

Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան

ԼՈՒՍԱՐԱՐԱՊԵՏ Ս. ԱԹՈՌՈՅ

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԳԻՐՔԵՐԸ

1. ՄԱՐՏԻՆ ԼՈՒԹԵՐ
Յակոբ Եպս. Գլխնեան: (Մի Բարեպաշտ Վանականի Ըմբոստութիւնը): Մոնտեվիդէո
1994 էջ 448:
2. ՀՈԳԵՇՈՒՆՉ ՄԱՆՐԱՊԱՏՈՒՄՆԵՐ
Յովնան Արք. Տէրտէրեան: (Հովուական Փորձառութիւններ): Ա,Բ,Գ,Դ:
Առաջնորդութիւն Գանատայի, Մոնրէալ, 1994 էջ 89:
3. ՅՈՒՇԱՐԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ԱՅՆԹԱՊ-ՀԱԼԷՊ 1723-1972
Տ. Զարմայր Աւագ Քհնյ. Հիմնոյեան: Պատրաստեց Զարմայր Ա. Քհնյ.
Հիմնոյեան: Աւագերէց Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ, Հալէպ. Պէյրութ, 1993 էջ 152:
4. ՀԱՆԱՊԱՐՀ ԴԷՊԻ ՀԱՒԱՏ (Դասընթաց Հաւատի Մասին) Ա. Մաս
Արել Արեղայ: Ընդհանուր Աստուածաբանութիւն: Տաթև Մատենաշար.
Մոնրէալ-Գանատա, 1992 էջ 119
5. ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ
Մեսրոպ Արք. Աշնեան: Ազգային Առաջնորդարան, Նիւ Եորք 1993 էջ 376
6. ԽՈՐՀՈՒՐԻ ՄԵԾ ԵՒ ՍԲԱՆՉԵԼԻ
Արշակ Մատոյեան: Ներածութիւն Հայ Մատենագրութեան: Երուսաղէմ 1995 էջ
170
7. AUTOPSIE DU GENOCIDE ARMENIEN
Vahakn N. Dadrian. Traduit de L'anglais par MARC et MIKAEL NICHANIAN.
Editions Complexe, 1995 pp. 266
8. PRELACY YEARBOOK - 1993
Prelacy Yearbook. New York, Armenian Apostolic Church of America, 1993
pp. 223
9. ՅՈՒՇԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵԱՆ
Լիպարիտ Ազատեան: Նուիրուած ԼիՊԱՐԻՏ ԱԶԱՏԵԱՆԻ 80 Ամեակին եւ
Մշակութային Գործունէութեան: Լոս Անճելըս, 1995
10. ԿԵԱՆՔՈՎ, ԵՒ ՄԱՍԱՄԻՔ ՆՈՐԻՆ
Մելիոնեան Զարեհ: (Բանաստեղծութիւններ): Ֆրիմոնդ, Գալիֆորնիա, 1995 էջ
263
11. ՆԱՄԱԿԱՆԻ ԵՐԱԺԻՇՏ ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ Ընդ Տիրան Արք. Ներսոյեանի եւ
Թորգոմ Վրդ. Մանուկեանի: Տպարան Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ 1995 էջ 188
12. ԼՈՒՍԱՐՁԱԿ ՄԵՐ ԱՆԵԿԱԼ ԵՒ ՆԵՐԿԱՅ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՎՐԱՅ
Թորգոմ Վեհապետեան: Ե. Գիրք-ՀԱՅ ՈՐԻՆՆ ՍԼԱՅԲԸ ... Անցեալի Խորքէն-Դարերու
Ընդմէջէն դէպի Յաւերժութիւն: Մեծ Եղեռնի 80րդ Տարեդարձին առիթով: Հովիւեան
Մատենաշար-Քիւ 29 Պէյրութ, 1995
13. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ ԵՐԿՈՒ Մօտեցում
Թորոս Թորանեան: Թանգէր Ա. Զամ-Փրոֆ. Վահագն Տատրեան
Գրատուն-Հրատարակչատուն-Տպարան ԿԻԼԻԿԻԱ, Հալէպ, 1991 էջ 78

(շարունակելի)

ՏԻԿ. ՍԻՐԱՐՓԻ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Քարտուղարուի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ		
- Միւռոն Վերածննդեան	Վեհ. Գարեգին Ա.	393-396
- Իգնատիոս Եպս.ի Մեկնութիւն ըստ Ղուկասու	Զաւէն Արք. Զինչիճեան	397-407
- Աստուածամօր Վերափոխումը	Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան	408-410
- Հաւատարմութիւն	Զեմոր Քենյ. Նալպանտեան	411-417
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
- Հարութի Որդւոյն Պանդխտութիւնը	Lord Byron	
	Թրգմն. Մ. Մանուկեան	418
- Մարգարէն	Աննյ	419
- The Flag Goes By	Henry Bennet	420
- Դրօշակն է Կանցնի	Հէնրի Պէննէթ	
	Թրգմն. Շէն-Մահ	421
- Լուռ Գիշեր	Բագրատունի	422
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
- Նարեկացի - Ճարտասանական Զեւերի Արտայայտչականութիւնը	Ա. Ղազինեան	423-427
- Ինքնակենսագրական Նորայայտ Փաստեր Գրիգոր Տղայի Մասին	Հրաչ Միրզոյեան	428-439
ԳՐԱԿԱՆ		
- Շնորհալին՝ Հոգեգիր Հայրապետը	Թ.Ա.Մ.	440-442
- Ո՞րն է Հայերէնի Վերջին Բերդը	Ն. Ուգունեան	443-444
- Ասացուածքներ		444
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ		
- Ուշագրաւ Հրատարակութիւն մը	Կարպիս Եսայեան	445-448
ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ		
- Սրբապատկեր	Ա. Աւետիսեան	449-450
- Միասնականութիւնը Միայն Բառ Զէ	Վարդան Ա. Քենյ. Տիւլկերեան	451-453
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ		
- Ի՞նչպէս ունկնդրել Երաժշտութիւնը	Քաղեց՝ Սելմա Քէֆլէֆեան	454
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
- Ա. Երուսաղէմի Մէջ Մեր Ազգային Իրաւաց Վերայ Ո՞վ կը հսկէ (Գ.)	Մամբրէ Վրդ. Մարկոսեան	455-460
- Ի՞նչ է Սրբութիւնը	Շնորհիք Պատրիարք	460
- Սուրբ Միւռոնի Մագումն ու Իմաստը	Քաղուածաբար	461-462

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- Եկեղեցական Հանդիսություններ
Մայր Աթոռէն Ներս 463-464
- Երուսաղէմի Սրբազան Պատրիարքը
Նիւ Եօրթ այցելեց 465-471
- Armenian Presence in Jerusalem Chris Zakian 473-475

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Նիւ Ջըրզի նահանգի Կառավարիչին Այցը,
Եւ Վահագն Յովնանեանի \$5000 նուէրը 478
- Նուէրներ Ս. Յակոբին 480-481
- Գրքերու Ցանկ 482
- Բովանդակութիւն 483-484

ԽՈՐԵՆ Ա. ՄՈՒՐԱԴԵԿՅԱՆ, ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
(1873-1938)

ԽՈՐԵՆ Ա. ՄՈՒՐԱԴԵԿՅԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
(1873-1938)

Երջանկահիշատակ Խորեն Ա. Մուրադբեկյան նահատակ հայրապետը ծնվել է 1873 թ. դեկտեմբերի 8-ին Թիֆլիսում:

1883 թ. ընդունվում է Թիֆլիսի Ներսիսյան հոգևոր դպրոց, որն ավարտում է 1892 թ.: Այնուհետև ուսումը շարունակում է Մոսկվայի համալսարանում:

1901 թ. ձեռնադրվում է սարկավագ և անդամագրվում է ջմիածնի միաբանությանը: Նույն թվականի դեկտեմբերի 17-ին ձեռնադրվում է աբեղա՝ վերանվանվելով ԽՈՐԵՆ:

1902 թ. Խորեն Մուրադբեկյանին շնորհվում է վարդապետական չորս աստիճան և գավազան կրելու իրավունք: Հայ եկեղեցու ունեցվածքը բռնագրավելու որոշմանը դեմ լինելու համար հայրենասեր վարդապետը 1903 թ. ցարական կառավարության կողմից երկու տարով արքայադրվում է Սիբիր:

1910 թ. սեպտեմբերին ձեռամբ Մատթեոս Բ. Կաթողիկոսի ձեռնադրվում է եպիսկոպոս:

1923 թ. ընտրվում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի տեղապահ: Գևորգ Ե. Կաթողիկոսը բարձր գնահատելով սրբազան հոր վաստակը Խորեն եպիսկոպոսին շնորհում է արքայության տիտղոս և պատիվ:

1932 թ. նոյեմբերի 12-ին ընտրվում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս: Նրա գահակալության վեց տարիները եղան տառապանքի ու հալածանքի դաժան ժամանակաշրջան:

1938 թ. ապրիլի 5-ի լույս 6-ի գիշերը, կյանքի 65-րդ տարում, բազում տառապանքներից ու վշտերից խոցված, Հայոց բազմաչարչար Հայրապետը հավետ փակում է իր աչքերը զոհ գնալով տիրող համայնավարական կարգերի դավերին:

Յիշատակն արդարոյն՝ օրհնեալ եղիցի:

7 Սեպտեմբեր 1996, Շարաք. Գահատակ խորէն Մուրադբէկեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անհիւններուն փոխադրութիւնը Ս. Գայիանէի գերեզմանատունէն դէպի Ս. Էջմիածին

7 Սեպտեմբեր 1996, Շարաք. Գահատակ խորէն Մուրադբէկեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անհիւնները դագաղին մէջ, ծածկուած պետական դրօշ եռագոյնով եւ Ս. Էջմիածնի խորհրդանիշ ծածկոյթով

7 Սեպտեմբեր 1996, Շարաք. Սուրբ Էջմիածնի Տաճարին մուտքին մօտ քացուած, նահատակ խորէն Մուրադրէկեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անհիւններուն գերեզմանին մէջ օրհնուած հողը Քափելու պահին

8 Սեպտեմբեր 1996, Կիրակի. Միւռոնի օրհնութեան համար Քափօրը դէպի Մայր Տաճար. Ջախէն Աջ՝ Թորգոմ Պատրիարք կը կրէ Ս. Գեղարդը (Աւագ Արք. Ասատուրեան, Միւռոնի կնքահայր Վահան Շամլեան), Գարեգին Վեհափառ Հայրապետ կը կրէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի աջը (Աղան Արք. Պալիօզեան), Մեսրոպ Արք. Աշնեան կը կրէ Ս. Խաչը

8 Սեպտեմբեր 1996, Կիրակի. Գարեգին Վեհափառ Հայրապետ Ս. Գեղարդով
Կ'օրինէ Ս. Միւռնը

8 Սեպտեմբեր 1996, Կիրակի. Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի մուտքին
կանգնուած միւռնի օրհնութեան րեմահարթակը

8 Սեպտեմբեր 1996, Կիրակի. Ս. Միլոնի օրհնութենէն յետոյ վեհարանին մէջ
 հիւրասիրութիւն: Չախէն Աջ՝ Ռուսիոյ Պատրիարքին ներկայացուցիչը
 Մոսկուայէն, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, Դարեգին Ա. Սմեմայն Հայոց
 Կաթողիկոս, Լեւոն Տէր Պետրոսեան Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահ

9 Սեպտեմբեր 1996, Երկուշաբթի. Ս. Միլոնի օրհնութեան աոիբով
 Սպիսկոպոսներու խորհրդակցական ժողովին մասնակցող հոգեւորականներ

8 Սեպտեմբեր 1996, Կիրակի. Ս. Էջմիածին, օրհնութիւն Միւռոնի: Զախէն Աջ՝
 Խաժակ Արք. Պարսամբան, Դիսակ Արք. Մուրատեան, Գարեգին Արք.
 Ներսէսեան (Վահան Շամլեան Միւռոնի կնքահայր), Վաչէ Արք. Յովսէփեան,
 Շահան Արք. Սվանեան, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան (Աւագ Արք.
 Ասատուրեան) Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս (Աղան Արք.
 Պալիոզեան), Մեսրոպ Արք. Աշնեան, Զաւէն Արք. Զինչինեան, Գիւտ Արք.
 Նազգաշեան, Դրիգորիս Արք. Բունիաթեան, Տիրան Արք. Կիրեղեան, Պարգեւ
 Արք. Մարտիրոսեան

24 Հոկտեմբեր 1996, Հինգշաբթի կեսօր, Ճաշին, ՄԱԿի կեդրոնին մէջ: Չախէն Աջ՝ Թորգոմ Պատրիարք, Թիւօթեոս Նախսկոպոս, Փոխանորդ Առաջնորդի Յոյն Եկեղեցւոյ, ՄԱԿի մօտ Յորդանանի մնայուն ներկայացուցիչ Հասան Ապու Նիման, Խարայէի Արտաքին Գործոց Նախարարութեան քաղաքական գործունէութեանց տնօրէն Ահարոն Ճէյգըպ, Թորգոմ Պատրիարք, ՄԱԿի մօտ մնայուն դիտորդ Տէր. Մ. Նասըր Էլ Գիտուա, Խղմտանքի Կոչ Հիմնարկութեան Նախագահ Ռաքրի Արթըր Շնայըր

24 Հոկտեմբեր 1996, Հինգշաբթի կեսօր, Ճաշին, ՄԱԿի կեդրոնին մէջ: Աջէն Չախ՝ Թորգոմ Պատրիարք, Թիւօթեոս Նախսկոպոս, Բարգէն Մ. Վրդ. Անուշեան, ՄԱԿի Ընդհ. Ժողովի գործառնութեանց բաժանմունքէն ձօյս Սուրահեան, Տէր Ե. Տիկին Էտուրրո Պալասանեան, Վահագն Յովնանեան, Կարապետ Քենյ. Չօլաքեան, Տիկին Յասմիկ Յովնանեան, Հայաստանի Հանրապետութեան Լիազօր ներկայացուցիչ Ալեքսանդր Արզումանեան, Պենոն Սեւան ՄԱԿի Ընդհ.

Քարտուղարի Օգնական (Տիկին Սեւանի հետ հիւրընկալներ), Խաժակ Արք.

Պարսամեան՝ Առաջնորդ, (նկարին մէջ չեն երեւիր Կիպրոսի ներկայացուցիչ Նիգոս Ակաթոքլեոս, Տէր Ե. Տիկին Գեորգ Յովնանեան, Գրիգոր Վրդ.

Մագնուտեան, Տէր. Էտկըր Յովսէփեան), ՄԱԿի հիւրընկալութեան բաժանմունքէն Նորա Պենարի, Միացեալ Նահանգաց Ազգային Եկեղեցւոյ Խորհուրդի նախագահ Տիկին Ճօան Գեմպլը, Ռաքրի Արթըր Շնայըր, ՄԱԿի մօտ Պաղեստինի մնայուն դիտորդ Տէր. Մ. Նասըր Էլ Գիտուա

25 Հոկտեմբեր 1996, Ուրբաթ. Թորգոմ Պատրիարք եւ Առաջնորդ Խաժակ Արք. Պարսամբան թեմի հոգեւորականներուն հետ:

26 Հոկտեմբեր 1996, Շաբաթ. Նիւ Եօրփի մէջ, Երուսաղէմի Կալուածներու մասին Խորհրդակցութեան մասնակցող ազգայիններ: Չախէն Աջ՝ նստած՝ Գեորգ Յովնանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Խաժակ Արք. Պարսամբան: Կանգնած՝ Միհրան Էրֆիլեքեան, Վարդգէս Պալեան, Ճան Սիմոնեան, Բարգէն Մ. Վրդ. Անուշեան, Դաւիթ Նանարեան, Պերն Սեդրակեան, Յակոբ Գուրաբեան:

26 Հոկտեմբեր 1996, Շաքաթ. Նիւ Եօրֆի Ս. Վարդան Մայր Տաճարի Մուտփին, Դպրաց Դասերու Ընկերակցութեան 50 ամեակի Համագումարին մասնակցող պատգամաւորներ

26 Հոկտեմբեր 1996. Շաքաթ Գիշեր. Նիւ Եօրֆի Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, Բրովիտէնսի Ս. Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցւոյ մանուկներու երգչախումբը ղեկավարութեամբ Կոնստանդին Պետրոսեանի

26 Հոկտեմբեր 1996, Շաբաթ Գիշեր. Նիւ Եօրթ Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, երաժշտական յայտագրին մասնակցող Ուաթըրթաունի Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ մանուկներու երգչախումբը ղեկավարութեամբ Արթիւր Վերանճեանի

26 Հոկտեմբեր 1996, Շաբաթ Գիշեր. Նիւ Եօրփի Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, Երաժշտական յայտագրին մասնակցող Նիւ Եօրփի Սրբոց Նահատակաց եւ Նիւ Ճըրզիի Յովնանեան ամենօրեայ Վարժարաններու միացեալ երգչախումբը ղեկավարութեամբ Խորէն Մէլիսանէնեանի: Յայտագրի Վերջաւորութեան՝ երեք ղեկավարները, Զախէն Աջ՝ Արթուր Վերանեան, Խորէն Մէլիսանէնեան, Կոնստանդին Պետրոսեան, եւ ռաշնակահարուհիներ:

digitised by A.R.A.R.@

27 Հոկտեմբեր 1996, Կիրակի. Սուրբ Վարդան Մայր Տաճարին մէջ Թորգոմ Պատրիարքին մատուցած Ս. Պատարագին դպրաց դասերու ընկերակցութեան 50 ամեակին մասնակցող պատգամաւորներու երգչախումբը, ղեկավար՝ Սուկրատ Պօյանեան

27 Հոկտեմբեր 1996, Կիրակի. Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ մատուցուած Պատարագէն յետոյ, Առաջնորդարանի դահլիճին մէջ, Թորգոմ Պատրիարք եւ մասնակցող հոգեւորականներ

13 Նոյեմբեր 1996, Զորեքշաբթի. Վահագն Յովնանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Տեսուչ Հայր Սահակ Մաշայեան, Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտներուն հետ, որոնք «Յովնանեան Վարժարան» Մակագրուած գլխարկներ են հագած:

13 Նոյեմբեր 1996, Զորեքշաբթի. Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտէզի Կոկոն դասարանը

3 Նոյեմբեր 1996, Կիրակի. Ֆիլատելիոյ Ս. Երրորդութիւն Նկեղեցւոյ օծման երեսնամեակին երիտասարդներու կարգադիր յանձնախումբը, մէջտեղը կանգնած՝ Առաջնորդ Խաժակ Պարսամեան, նստած՝ Զախէն Աջ՝ Բարի Ա. Քենյ. Մէքմեան Ս. Սահակ Մեսրոպ Նկեղեցւոյ Հովիւ, Թորգոմ Պատրիարք, Հայկազուն Մ. Վրդ. Մելիքնեան Ս. Երրորդութիւն Նկեղեցւոյ Հովիւ, Ներսէս Քենյ. Մանուկեան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցւոյ Հովիւ

4 Նոյեմբեր 1996, Երկուշաբթի. Ֆիլատելիոյ Քաղաքացիական այցելութիւն. Զախէն Աջ՝ Մարք Մովսեան, Ճան Հօփլամագեան, Խաժակ Արք. Պարսամեան, Քաղաքացիական Էտուրրո Ռենտըլ, Թորգոմ Պատրիարք, Ռիչըրտ Մալումեան, Հայկազուն Մ. Վրդ. Մելիքնեան, Բարի Ա. Քենյ. Մէքմեան

